T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

SİVAS ÇİFTE MİNARELİ MEDRESENİN 3 BOYUTLU MODELLENMESİ

Hazırlayan
Ahmet KUŞAKOĞ

Danışman
Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU

Yüksek Lisans Tezi

Eylül 2019
KAYSERİ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

SİVAS ÇİFTE MİNARELİ MEDRESENİN 3 BOYUTLU MODELLENMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Ahmet KUŞAKOĞ

Danışman
Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU

Eylül 2019
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ahmet KUŞAKOĞ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı : "Sivas Çifte Minareli Medresenin 3 Boyutlu Modellenmesi"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam …… sayfalık kısmına ilişkin, …../…../2019 tarihinde ***Turnitin*** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % ..... dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Giriş dahil
2- Ana Bölümler dahil
3- Sonuç dahil
4- Alıntılar dahil/hariç
5- Kapak hariç
6- Önsöz ve Teşekkür hariç
7- İçindekiler hariç
8- Kaynakça hariç
9- Özet hariç
10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. ……../……./2019

Adı Soyadı : Ahmet KUŞAKOĞ
Öğrenci No :.....
Anabilim Dalı :Sanat Tarihi
Bilim Dalı :Sanat Tarihi
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU

Öğrenci Adı/İmza
Ahmet KUŞAKOĞ

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“Sivas Çifte Minareli Medresenin 3 Boyutlu Modellenmesi” adlı YüksekLisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Yazma Yönergesine Uygun Olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan	Danışman
Ahmet KUŞAKOĞ	Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU

Sanat Tarihi Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Nilay ÇORAĞAN

KABUL ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU danışmanlığında **Ahmet KUŞAKOĞ** tarafından hazırlanan **"Sivas Çifte Minareli Medresenin 3 Boyutlu Modellenmesi"** adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü **Sanat Tarihi** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

03/09/2019
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman :Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU

Üye :Doç. Dr. Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN

Üye :Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BUDAK

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 23./09./2019 tarih ve ...39... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

23./09./2019

Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Anadolu'nun önemli kültür merkezlerinden birisi olan Sivas Anadolu Selçuklu Devletine başkentlik yapmış, 13. Yüzyılda yapılan imar faaliyetleriyle ön plana çıkmayı başarmış bir kenttir. Selçuklu dönemi içinde Mimarlık Tarihi ve Sanat Tarihi açısından önem arz eden İzzeddin Keykavus Darüşşifası, Çifte Minareli Medrese, Gök Medrese ve Buruciye Medresesi gibi anıtsal ölçekli yapılar inşa edilmiştir.

Mimarlık ve sanatsal açıdan büyük önem taşıyan bu eserler zaman içerisinde çeşitli nedenlerle tahrip olmuş, bazıları yıkılma tehlikesiyle yüz yüze gelmişlerdir. Konumuz itibariyle Çifte Minareli Medresede zamanın bu yıpratıcı etkisinden fazlaca etkilenmiştir. Yapının plansal kurgu sorunu ve tek kat – çift kat tartışmaları bizi bu konu üzerinde çalışmaya sevk etmiştir.

Çalışmam sürecinde bilimsel yönlendirmeleri ile tezime katkı sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU' ya, yapıcı eleştirileriyle çalışmamın gelişmesini sağlayan Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN, Dr. Öğr. Üyesi Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN, Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BUDAK hocalarıma ve Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü çalışanı Sanat Tarihçisi Sedat ŞAHİN Bey'e teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmam sırasında her zaman yanımda olan eşim Seher KUŞAKOĞ' a oğlum Cengizhan ve Ebubekir' in beni rehabilite etmeleri ve bana maddi manevi desteklerini esirgemeyen patronum, abim ve dostum Alperen Alkan SÖZÜER' e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ahmet KUŞAKOĞ

KAYSERİ-2019

SİVAS ÇİFTE MİNARELİ MEDRESENİN 3 BOYUTLU MODELLENMESİ

Ahmet KUŞAKOĞ

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2019
Danışman: Doç. Dr. Sultan Murat TOPÇU

ÖZET

Çalışmada Sivas merkezde yer alan Çifte Minareli Medresenin yıkılmış olan bölümlerinin kazı ile ortaya çıkartılan veriler ve karşılaştırmalı çalışma sonucunda plan, kesit, görünüş ve 3 boyutlu çizimlerle restitüsyon denemesinde bulunulmuştur.

Anadolu Selçuklu döneminin en önemli eserleri arasında yer alan yapının büyük kısmı ne yazık ki yıkılmış durumdadır. Çifte Minareli Medrese ön cephe dışında maalesef özgün durumunu koruyamamıştır. Ayakta kalan ön cephenin de kuzey duvarının bir bölümü yıkık durumdadır. Ön cephe dışında yapı hakkında bize genel bilgi veren izlere ise 1964 yılında yapılan kazılar sayesinde ulaşmaktayız. Mevcutta yok olan elemanların bazılarının izleri bulunmaktadır. İncelenen medreseler ile yapılan karşılaştırmalı çalışma sonucu yok olan elemanlar hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Özgün yapı elemanları, yapıdaki diğer örnekler, yazılı ve sözlü kaynaklar ve karşılaştırmalı çalışma ışığında tespit edilip çizimlere aktarılarak restitüsyon denemesinde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Sivas, Çifte Minare, Anadolu Selçuklu Medreseleri, Restitüsyon

3D MODELİNG OF SİVAS DOUBLE MİNARET MADRASA

Ahmet KUŞAKOĞ

Erciyes University, Institute of SocialSciences,
Master Thesis, September 2019
Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU

ABSTRACT

In this thesis, a restituion experiment with plan, section, appearance and 3d drawings is applied to the Double Minaret Madrasah located in the center of Sivas according to the excavation data of the demolished parts and comparative studies.

The major parts of Double Minaret Madrasah which is one of the most important structure in Anatolian Seljuk period is demolished. This building, unfortunately, has not been able to maintain its original status except façade. In addition, a part of the northern Wall of the standing façade is in ruins. The traces giving information about this building except façade were found through excavations in 1964. There are traces about some of the structures which are currently destroyed. As a result of examined madrasas and the comparative study with other madrasas inform about these destroyed structures. Consequently, in this thesis, the restitution experiment with drawings was carried out by identifying the original building elements, other examples in the building, written and oral sources and comparative studies.

Keywords: Sivas, Double Minaret, Anatolian Seljuk Madrasas, Restitution

İÇİNDEKİLER

SİVAS ÇİFTE MİNARELİ MEDRESENİN 3 BOYUTLU MODELLENMESİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK i
TEZ İNTİHAL FORMU ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI iii
KABUL VE ONAY iv
ÖNSÖZ v
ÖZET vi
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xii
ÇİZİMLER LİSTESİ xiii
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ xix

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konunun Tanımı, Önemi ve Sınırları 1

1.2. Uygulanan Yöntem 1

1.3. İlgili Yayınlar 2

2. BÖLÜM

MEDRESELERİN DOĞUŞU VE YAYILIŞI

2.1. Medrese Mimarisinde Plan Şemasının Ortaya Çıkışı 15

3. BÖLÜM

ANADOLU SELÇUKLU MEDRESELERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

3.1. Medrese Tipolojileri 27

3.1.1. Kapalı Avlulu Medreseler 28

3.1.2. Açık Avlulu Medreseler 30

3.2. Bina Elemanları 31

3.2.1. Avlu 32

3.2.2. Eyvan 34

3.2.3. Dershane 39

3.2.4. Mescit 40

3.2.5. Türbe 43

3.2.6. Aşhane 44

3.2.7. Müderris Odası 46

3.2.8. Talebe Hücreleri 46

3.2.9. Havuz ve Çeşme 47

3.2.10. Hela 50

3.2.11. Merdiven 51

3.2.12. Minare 54

3.2.13. Taç Kapı 56

3.3. Malzeme ve Yapı 59

3.3.1.Duvarlar ve Üst Örtü 60

3.3.2. Kemerler 60

3.3.3. Tonozlar 62

3.3.4. Kubbeler 64

4. BÖLÜM

ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE

4.1.Yapının Künyesi ve Konumu 65

4.2. Yapının Mevcut Durumu 69

4.3. Mimari Analiz 74

4.3.1. Plân 74

4.3.1.1. Mimari Elemanlar 77

4.3.1.1.1. Cepheler 77

4.3.1.1.2. Taç Kapı 80

4.3.1.1.3. Minareler 83

4.3.1.1.4. Dendan 89

4.3.1.1.5. Destek Kuleleri 89

4.3.1.1.6. Pencereler 91

4.3.1.1.7. Mihrabiyeler 94

4.3.1.1.8. Merdivenler 95

4.3.1.1.9. Tandırlar 96

4.3.1.1.10. Su Kanalları 97

4.3.2. Malzeme, Yapım Tekniği ve Strüktürel Elemanlar 99

4.3.2.1. Duvarlar 99

4.3.2.2. Sütunlar 100

4.3.2.3. Kemerler 102

4.3.2.4.Tonozlar 102

4.3.3. Tezyinat 103

4.3.3.1. Taş Tezyinat 103

4.3.3.1.1. Yüzey Tezyinatları 103

4.3.3.1.2. Kabartma ve Yüksek Kabartma Şekilleri 107

4.3.3.1.3. Mukarnaslar 110

4.3.3.2. Tuğla ve Çini Tezyinatı 111

4.5. Kitâbeler 115

4.5.1. Banî ve İnşa Kitâbeleri 115

4.5.2. Sanatçı Kitâbesi 117

4.5.3. Dini Mahiyetteki Yazılar 118

4.6. Vakfiye ve Diğer Yazılı Belgeler 120

4.7. Yapının Geçirdiği Tamir ve Onarımlar 120

5. BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA

5.1.Yöntem 122

5.2. İncelenen Medreselerin Konumları 130

5.3. Medreselerin Yapım Sistemleri, Yapım Tekniği ve Malzeme Kullanımı 132

5.3.1.Yapısal Elemanlar 132

5.3.2. Malzeme 135

5.4.Medreselerin Plan Özellikleri ve Elemanları 136

5.4.1. Plan Elemanları 136

5.5.Medreselerin Cephe Özellikleri ve Elemanları 141

5.6. Medresenin Karşılaştırmalı Çalışma Bağlamında Değerlendirilmesi 148

6. BÖLÜM

RESTİTÜSYON DENEMESİ

6.1. Yöntem 154

6.2. Sivas Çifte Minareli Medresenin Restitüsyon Çalışmasında Kaynak Kullanımı 155

DEĞERLENDİRME 193

SONUÇ 196

KAYNAKÇA 197

ÖZGEÇMİŞ 203

KISALTMALAR

Age	:	Adı geçen eser
Agm	:	Adı geçen makale
Aü	:	Ankara Üniversitesi
Bknz	:	Bakınız
C	:	Cilt
ME	:	Milli Eğitim
ODTÜ	:	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
s	:	Sayfa
S	:	Sayı
TC	:	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
VGM	:	Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yay	:	Yayın
Yy	:	Yüzyıl

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1. Medrese Planları....17
Çizim 2. Orta Asya Evi, Plan (Aptullah Kuran'dan)....19
Çizim 3. Yağıbasan Medreseleri (Metin Sözen'den)....20
Çizim 4. Konya Karatay Medresesi Planı ve Perspektif Çizimi (Mahmut Akok'dan)....20
Çizim 5. Konya İnce Minareli Medrese Planı ve Perspektif Çizimi (Mahmut Akok'dan)....21
Çizim 6. Jaulian Manastırı, Taxila. Plan (Aptullah Kuran'dan)....21
Çizim 7. Külük cami ve medrese plan (Aptullah Kuran'dan)....24
Çizim 8. Mesudiye Medresesi, Şehidiye Medresesi ve Hacı Kılıç Medresesi Planları (Aptullah Kuran'dan)....24
Çizim 9. Atabey Ertokuş ve Boyalı Köy Medrese Planları (Aptullah Kuran'dan)....26
Çizim 10. Sırçalı Medrese Planı (Mahmut Akok'dan)....26
Çizim 11. Medrese Tipolojisi....28
Çizim 12. Kapalı Avlulu Anadolu Selçuklu Medrese Plan Örnekleri....29
Çizim 13. Açık Avlulu Anadolu Selçuklu Medrese Plan Örnekleri....31
Çizim 14. Konya Karatay Medresesi Kesiti (Mahmut Akok'tan)....33
Çizim 15. Sivas Gök Medrese, 3d Restitüsyon Çizimi (Ahmet Kuşakoğ)....34
Çizim 16. Asur'daki Part Sarayı. (Keall 1974 Fig 2)....35
Çizim 17. Daya Hatun Kervansarayı (Cezar 1977 Figure 149).....37
Çizim 18. Ribat-ı-Mahi-Planı....38
Çizim 19. Sivas Gök Medrese, Avludan Eyvanların Panoramik Görünüşü 3d Restitüsyon Çizimi (Ahmet Kuşakoğ)....39
Çizim 20. Örnek Medrese Planları (Mahmut Akok'tan)....40
Çizim 21. Yakutiye Medresesi Planı (Aptullah Kuran'dan)....41
Çizim 22. Taceddin Mesut Medresesi, Şehidiye Medresesi, Kölük Medresesi ve Hacı Kılıç Medrese Planları....42
Çizim 23. Akşehir Taş Medresesi Planı ve Konya İnce Minareli Medresesi Planı (Aptullah Kuran'dan)....43
Çizim 24. Akşehir Taş Medresesi Planı ve Sivas Keykavus Darüşşifası Planı (Aptullah Kuran'dan)....45

Çizim 25. Konya Sırçalı, Sivas Buruciye ve Kırşehir Cacabey Medreseleri Planı (Aptullah Kuran'dan) 45
Çizim 26. Hunat Hatun Medresesi (Aptullah Kuran'dan) 47
Çizim 27. Sivas Gök Medrese Havuz Planı Ve Kesiti (V.G.M. Arşivinden) 49
Çizim 28. Sivas Gök Medrese Havuzu Üstten Görünüşü 3d Restitüsyon Çizimi (Ahmet Kuşakoğ) 50
Çizim 29. Sivas Gök Medrese, hela plan çizimi (V.G.M. Arşivinden) 51
Çizim 30. Sırçalı Medrese Planı (Aptullah Kuran'dan) 52
Çizim 31. Erzurum Çifte Minareli Medrese Planı (Aptullah Kuran'dan) 53
Çizim 32. Zinciriye Medresesi planı (Aptullah Karan'dan) 53
Çizim 33. İlkel Kemer Örneği(Doğan Kuban'dan) 61
Çizim 34. Sivas GökMedrese Hücre Oda Kapıları Görünüşü (V.G.M. Arşivinden) 62
Çizim 35. Sivas Gök Medrese Kubbe Kesit ve Detay Çizimi (V.G.M. Arşivinden) 64
Çizim 36. Matraki Nasuhü's-Silahi'nin 'Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman' adlı Eserinde Yer Alan 16. Yüzyıla Ait Bir Sivas Minyatürü 66
Çizim 37. Çifte Minareli Medresenin Konumu 66
Çizim 38. Çifte Minareli Medrese ve Çevresindeki Yapıların Konumları 68
Çizim 39. Sivas Şehir Merkezinin Restitüsyonu (C. Mehmet Hersek'ten) 68
Çizim 40. Sivas Çifte Minareli Medrese Planı Rölöve Çizimi (C. MehmetHersek'ten) 69
Çizim 41. Buruciye Medresesi Plan ve Kesit (Aptullah Kuran'dan) 70
Çizim 42. Sivas Çifte Minareli Medrese Taç Kapı Çizimi (V.G.M. Arşivinden) 82
Çizim 43. Sivas Çifte Minareli Medrese Doğu Cephe Çizimi (V.G.M. Arşivinden) 83
Çizim 44. Sivas Çifte Minareli Medrese Güney Cephe Minare Görünüşü (V.G.M. Arşivinden) 87
Çizim 45. Sivas Çifte Minareli Medrese Minare Kesiti (V.G.M. Arşivinden) 88
Çizim 46. Köşe Kuleleri Görünüş (V.G.M. Arşivinden) 90
Çizim 47. Doğu Cephede Taç Kapının Kuzeyindeki Pencere Görünüşü (V.G.M Arşivinden) 92

Çizim 48. Doğu Cephede Taç Güneyindeki Pencere Görünüşü (V.G.M Arşivinden).....92
Çizim 49. Doğu Cephesi Güney Kanadında Üst Kat Hizasında Bulunan Pencere Görünüşü (V.G.M Arşivinden) 93
Çizim 50. Doğu Cephesi Kuzey Kanadında Bulunan Pencerelerin Görünüşü (V.G.M Arşivinden) 93
Çizim 51. Sivas Çifte Minareli Medrese Taç Kapı Mihrabiye çizimleri (V.G.M Arşivinden).....95
Çizim 52. Zemin Altındaki Su Kanalı Sistemi (V.G.M. Arşivinden).....98
Çizim 53. Cephedeki Motif Geçişleri Çizimi (V.G.M. Arşivinden).....105
Çizim 54. Taç Kapı Giriş Kemeri Köşesindeki Rozet Motifi Çizimi (V.G.M. Arşivinden).....106
Çizim 55. Taç Kapının Güneyindeki Büyük Pencerede Bulunan Rozet Motifi Çizimi (V.G.M. Arşivinden) 106
Çizim 56. Taş Tezyinatta Kullanılan Desenler (V.G.M. Arşivinden) 107
Çizim 57. Taç Kapı Nişinin İçinde Sağ Köşeden Başlayıp ve Sol Köşe Sütuncesi Üzerinde Sona Ermekte Olan Kitabe (V.G.M. Arşivinden) 116
Çizim 58. Taç Kapı Üzerinde Yer Alan Dini Mahiyetteki Yazı (V.G.M. Arşivinden alınmıştır) 118
Çizim 59. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası Rölöve Projesi Planı 2006 (V.G.M. Arşivinden).....123
Çizim 60. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası Rölöve Projesi C-C Kesiti 2006 (V.G.M. Arşivinden) 123
Çizim 61. Buruciye Medresesi Planı, 1967 Yılı Restorasyon Projesi (M.Akok'tan).....124
Çizim 62. Buruciye Medresesi, Restorasyon Projesi A-A Kesiti 1967 (M.Akok'tan).....124
Çizim 63. Buruciye Medresesi, Restorasyon Projesi C-C kesiti 1967 (M.Akok'tan).....125
Çizim 64. Gök Medrese Planı, Rölöve Projesi 1979 (V.G.M. Arşivinden) 125
Çizim 65. Gök Medrese Batı Cephesi, Restorasyon Projesi 2002 (V.G.M. Arşivinden).....126

Çizim 66. Gök Medrese, Restorasyon Projesi C-C Kesiti 2015 (V.G.M. Arşivinden)....126
Çizim 67. Gök Medrese, Restorasyon Projesi D-D Kesiti 2015 (V.G.M. Arşivinden)....127
Çizim 68. Gök Medrese, Restorasyon Projesi H-H Kesiti 2015 (V.G.M. Arşivinden)....127
Çizim 69. Gök Medrese, 3d Restorasyon Projesi Avlu ve Giriş Eyvanı (Ahmet Kuşakoğ) 128
Çizim 70. Gök Medrese, 3d Restorasyon Projesi Avlu ve Kuzey Revak (Ahmet Kuşakoğ) 128
Çizim 71. Gök Medrese, 3d Restorasyon Projesi Avlu ve Ana Eyvan (Ahmet Kuşakoğ) 129
Çizim 72. Gök Medrese, 3d Restorasyon Projesi Kuzey Eyvanı (Ahmet Kuşakoğ) 129
Çizim 73. Gök Medrese, 3d Restorasyon Projesi Avludan Panoramik Görünüş (Ahmet Kuşakoğ) 130
Çizim 74. Gök Medrese, 3d Restorasyon Projesi (Ahmet Kuşakoğ)....146
Çizim 75. Sivas Çifte Minareli Medresenin Restitüsyon Planı (C. Mehmet Hersek'ten)....152
Çizim 76. Sivas Çifte Minareli Medresenin Restitüsyonu (C. Mehmet Hersek'ten)....153
Çizim 77. V.G.M. Tarafından A Projeye Hazırlatılan Rölöve-Restitüsyon ve Restorasyon Projesi (V.G.M. Arşivinden) 153
Çizim 78. Çifte Minareli Medrese, Rölövesi Üzerinde Belirlenen Noktasal Çalışma Alanları (C.Mehmet Hersek'ten) 156
Çizim 79. Kırşehir Caca Bey Medresesi (Aptullah Kuran'dan)....159
Çizim 80. Sivas Çifte Minareli Medrese Dama Çıkış İçin Düşünülen Merdiven 3d Çizim (Ahmet Kuşakoğ) 160
Çizim 81. Sivas Çifte Minareli Medrese Dama Çıkışı Sağladığı Düşünülen Merdivenler 3d Restitüsyon Çizimi (Ahmet Kuşakoğ)....161
Çizim 82. Sivas Çifte Minareli Medrese Merdivenlerin Tahmini Konumları 3d Çizim....163

Çizim 83. Giriş Eyvanı ve Yanındaki İki Mekânın Çatı Kotları, Batı Cephesinin Görünüş Çizimi (V.G.M. Arşivinden) 165
Çizim 84. Sivas Gök Medrese Plan ve Kesiti (A. Gabriel'den) 167
Çizim 85. Sivas Çifte Minareli Medrese Planı (Metin Sözen'den) 172
Çizim 86. Sivas Çifte Minareli Medrese, Çift Katlı 3d Çizimi (Ahmet Kuşakoğ) 173
Çizim 87. Çifte Minareli Medrese, Ana Eyvan Yanındaki Mekânların İzleri (C.Mehmet Hersek'ten) 175
Çizim 88. Sivas Çifte Minareli Medrese Eyvan ve Hücre Odalarının Tonoz Seviyelerinin Aynı Kotta Olduğunu Gösteren 3d Çizim (Ahmet Kuşakoğ) 177
Çizim 89. Buruciye Medresesi Restorasyon Önerisi (M.Akok'tan) 178
Çizim 90. Sivas Çifte Minareli Medrese Eyvan ve Hücre Odalarının Tonoz Seviyeleri Restitüsyon Çizimi (Ahmet Kuşakoğ) 180
Çizim 91. Sivas Çifte Minareli Medrese Yan Eyvan ve Hücre Odalarının Tonoz Seviyelerini gösteren 3d Restitüsyon Çizimi (Ahmet Kuşakoğ) 181
Çizim 92. Sivas Çifte Minareli Medrese Restitüsyon Planı (Ahmet Kuşakoğ) 182
Çizim 93. Sivas Çifte Minareli Medrese Restitüsyon Planı (Ahmet Kuşakoğ) 183
Çizim 94. Sivas Çifte Minareli Medrese Restitüsyon A-A Kesiti(Ahmet Kuşakoğ) 184
Çizim 95. Sivas Çifte Minareli Medrese Restitüsyon B-B Kesiti(Ahmet Kuşakoğ) 184
Çizim 96. Sivas Çifte Minareli Medrese Restitüsyon C-C Kesiti(Ahmet Kuşakoğ) 185
Çizim 97. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Ön Cephe Görünüş (Ahmet Kuşakoğ) 185
Çizim 98. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Sol Yan Cephe Görünüş (Ahmet Kuşakoğ) 186
Çizim 99. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Arka Cephe Görünüş (Ahmet Kuşakoğ) 186
Çizim 100. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi,Perspektif Görünüş (Ahmet Kuşakoğ) 187
Çizim 101. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi,Perspektif Görünüş (Ahmet Kuşakoğ) 187

Çizim 102. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Üstten Görünüş (Ahmet Kuşakoğ) 188
Çizim 103. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Güney Doğu Köşesinden Bakış (Ahmet Kuşakoğ) 188
Çizim 104. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Güney Batı Köşesinden Bakış (Ahmet Kuşakoğ) 189
Çizim 105. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Ana Eyvandan Bakış (Ahmet Kuşakoğ) 189
Çizim 106. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, KuzeyRevak Görünüşü (Ahmet Kuşakoğ) 190
Çizim 107. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Ana Eyvan Görünüşü (Ahmet Kuşakoğ) 190
Çizim 108. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Giriş Eyvanı Cephesi (Ahmet Kuşakoğ) 191
Çizim 109. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Giriş Eyvan Görünüşü (Ahmet Kuşakoğ) 191
Çizim 110. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi,Avlu Panoramik Görünüşü(Ahmet Kuşakoğ) 192

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Tak-ı Kisra. 36
Fotoğraf 2. Süleyman Pervane Medresesi Üstten Görünüş(Aptullah Kuran'dan) 48
Fotoğraf 3. Fatma Turan Melik Darüşşifasından (Aptullah Kuran'dan) 49
Fotoğraf 4. Erzurum Çifte Minareli Medrese (Erzurum Valiliği Arşivinden) 54
Fotoğraf 5. Sivas Çifte Minareli Medrese (Sivas Valiliği Arşivinden) 55
Fotoğraf 6. Sivas Gök Medrese (Sivas Valiliği Arşivinden) 55
Fotoğraf 7. Ribat-ı Melik Kervansarayı 56
Fotoğraf 8. Törebek Hanım Türbesi 57
Fotoğraf 9. Bünyan Ulu Camii Taç Kapısı Detay 58
Fotoğraf 10. Sivas Divriği Taç Kapısı 59
Fotoğraf 11. Sivas Gök Medrese Hücre Oda Kapı ve Pencere Kemeri (V.G.M. Arşivinden) 61
Fotoğraf 12. Buruciye Medresesi Ana Eyvan Örtü Sistemi. 63
Fotoğraf 13. Sivas Çifte Minareli Medresenin Havadan Görünümü (V.G.M. Arşivinden) 67
Fotoğraf 14. Konya İnce Minareli Medrese'nin Taç Kapısının Küçük Bir Benzeri Çifte Minareli Medresenin Cephesinde De Görmekteyiz. 72
Fotoğraf 15.Çifte Minareli Medrese, Zemin Kotundan Yükseltilen Duvarlar 73
Fotoğraf 16. Sivas Çifte Minareli Medrese Güney Duvarındaki Yapı Kalıntısı (V.G.M. Arşivinden) 74
Fotoğraf 17. Sivas Çifte Minareli Medrese Giriş Eyvanı 76
Fotoğraf 18. Sivas Çifte Minareli Medrese Giriş Eyvanındaki Kemerli Söveler 76
Fotoğraf 19. Sivas Çifte Minareli Medrese Alt Yapı Kanal Sistemi. 77
Fotoğraf 20. Çifte Minareli Medrese ve Keykavus Şifaiyesi 78
Fotoğraf 21. Çifte Minareli Medrese Taç Kapısı 79
Fotoğraf 22. Çifte Minareli Medrese Taç Detayları 81
Fotoğraf 23. Minarelerin Batı Cephesinden Görünümleri 84
Fotoğraf 24. Çifte Minareli Medresenin Minaresindeki Bir Birini Tekrarlayan Muhammed Yazısı 85
Fotoğraf 25. Minarelerin Giriş Kapısı Eşiği 86
Fotoğraf 26. Çifte minareli Medrese Bulunan Den Dan (V.G.M. Arşivinden) 89

Fotoğraf 27. Çifte minareli Medresenin Köşe Kuleleri 90
Fotoğraf 28. Sivas Çifte Minareli Medrese Taç Kapı Nişinde Yer Alan Mihrabiyeler 94
Fotoğraf 29. Sivas Çifte Minareli Medrese Sonradan Eklenmiş Olan Merdivenler 96
Fotoğraf 30. H.Karamağaralı 63-65 Kazısında Fotoğrafladığı Tandırlar (V.G.M. Arşivinden) 97
Fotoğraf 31. H. Karamağralı'nın 63-65 kazısından Çifte Minareli Medresenin Zemin Döşemenin Altında Çıkan Su Kanalları (V.G.M. Arşivinden) 98
Fotoğraf 32. Medresenin Doğu Cephesindeki Taş İşçiliği 100
Fotoğraf 33. Kazılar Sırasında bulunan Bodur Sütunlar (V.G.M Arşivinden) 101
Fotoğraf 34. Aiol Tipi Sütun Başlıkları (V.G.M. Arşivinden) 101
Fotoğraf 35. Çifte Minareli Medresedeki Kemerler 102
Fotoğraf 36. Rumi, Palmet ve Bitkisel Motifler 104
Fotoğraf 37. Çifte minareli Medrese deki Motif Geçişleri 104
Fotoğraf 38. Taç Kapıdaki Yüksek Kabartma 108
Fotoğraf 39. Rumi ve Palmet Bezeli Çift Başlıklı Sütunceler 108
Fotoğraf 40. Rumi ve Palmet Bezeli Çift Başlıklı Sütunceler 109
Fotoğraf 41. Taç Kapı Girişindeki Rumi ve Palmet Bezeli Çift Başlıklı Sütunceler 110
Fotoğraf 42. Taç Kapıyı Çevreleyen Mukarnas Bordürü 111
Fotoğraf 43. Minare Kaidesinde Bulunan Allah Yazısı 113
Fotoğraf 44. Minare Kaidesi ve Gövdesi Arasında Bulunan Nişler 114
Fotoğraf 45. Minare Şerefesinde Kullanılan Mukarnas Tuğla Örgü 114
Fotoğraf 46. Taç Kapı Girişindeki Kitabe 115
Fotoğraf 47. İmza Kitabesi (V.G.M. Arşivinden) 117
Fotoğraf 48. Taç Kapı Üzerinde Bulunan Dini Mahiyetteki Yazı (V.G.M. Arşivinden) 118
Fotoğraf 49. Ön Cephenin Kuzey Köşe Kulesine Komşu Penceredeki Dini Mahiyetteki Yazı 119
Fotoğraf 50. Mukarnaslı Bordür İşlemeleri Arasına Yerleştirilmiş "El-mulkulillah" yazısı (V.G.M. Arşivinden) 120
Fotoğraf 51. Gök Medrese, Çifte Minareli, I. İzzeddin Keykavus ve Buruciye Medreseleri Etrafındaki Yerleşim 130

Fotoğraf 52. 1930'larda Çifte Minareli Medrese, Kale Camii, İzzeddin Keykavus Şifahanesi ve Çevresindeki yapılar (Nezih Başgelen, Bir zamanlar Sivas) 131
Fotoğraf 53. 1940'larda Gök Medrese ve Çevresindeki Yerleşim (Nezih Başgelen, Bir Zamanlar Sivas) 131
Fotoğraf 54. İzzeddin Keykavus Daruşşifasının Revak ayakları (V.G.M. Arşivinden) 133
Fotoğraf 55. Buruciye Medresesi Revak Sütunları 134
Fotoğraf 56. Gök Medrese Revak Sütunları (V.G.M. Arşivinden) 134
Fotoğraf 57. Gök Medrese Mescit 138
Fotoğraf 58. Buruciye Medresesi Mescit ve Türbe 139
Fotoğraf 59. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası Türbesinin Görünümü 140
Fotoğraf 60. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası Türbesinin Görünümü 140
Fotoğraf 61. Buruciye Medresesi Ön Cephede Bulunan Pencere Görünüşleri 142
Fotoğraf 62. Buruciye Medresesi Giriş ve Ana Eyvanda Bulunan Pencere Görünüşleri 143
Fotoğraf 63. Keykavus Darüşşifasında Bulunan Pencere Görünüşleri 144
Fotoğraf 64. Gök Medresede Bulunan Pencere Görünüşleri (V.G.M. Arşivinden) 145
Fotoğraf 65. Buruciye Medresesi Destek Kulelerinin Görünüşü 146
Fotoğraf 66. Gök Medrese ve Çifte Minareli Medreselerin Minare Görünüşleri 147
Fotoğraf 67. Çifte Minareli Medrese Giriş Eyvanında Bulunan Tonoz İzi (V.G.M. Arşivinden) 150
Fotoğraf 68. 1964 Kazısı Sırasında Bulunan Sütunlar (V.G.M.Arşivinden) 154
Fotoğraf 69. Çifte Minareli Medreseye Sonradan Eklenmiş Olan Merdivenler 157
Fotoğraf 70. Giriş Eyvanının Sağında ve Solunda Merdiven ve Destek Duvarları Eklenmeden Önce Çekilmiş Olan Fotoğraf (M.W.Berchem ve H.Edhem'den) 158
Fotoğraf 71. Erzurum Çifte Minareli Medrese (Markus Hattstein & Peter Delius) 162
Fotoğraf 72. Çini Kalıntılarının Bulunduğu Moloz Duvar Örgüsü 164
Fotoğraf 73. Gök Medrese Giriş Eyvanın Yanındaki Kubbeli Mekânlar 166
Fotoğraf 74. Çifte Minareli Medrese Kısmen Yapılan Restorasyon Uygulaması 168
Fotoğraf 75. Çifte Minareli Medrese Bulunan Künkler (V.G.M. Arşivinden) 169

Fotoğraf 76. Restitüsyon Kapsamında İncelenen A4 Alanın Günümüzdeki Mevcut Durumu 171
Fotoğraf 77. Çifte Minareli Medrese'nin 1959'daki durumunu gösteren hava fotoğrafı (Hayat Ağacı Dergisinden) 176
Fotoğraf 78. Darüşşifa Kuzeyinde Yer Alan Evlerin Yıkılması İle Açılan Kuzey Cephe ve Dam Toprağının Kaldırılmasıyla Ortaya Çıkan Tonoz Seviyeleri (V.G.M. Arşivinden) 178
Fotoğraf 79. Gök Medrese Eyvan ve Hücre Odaların Tavan Döşemelerinin Yükseklikleri (V.G.M. Arşivinden) 179
Resim 80. Gök Medrese, Kuzey Kanat Batı Hücrelerinin Onarımı 2006-2010 (V.G.M. Arşivinden) 179

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Konunun Tanımı, Önemi ve Sınırları

Bu çalışmanın konusunu, Sivas il merkezinde yer alan ve M. 1271 tarihinde, dönemin İlhanlı valisi Mehmet Cüveyni tarafından inşa ettirilmiş olan Çifte Minareli Medresenin 3 Boyutlu modellenerek mimari ve sanatsal açıdan değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

Bilindiği üzere medreseden günümüze sadece ön cephesi ulaşmıştır. Bu durum medresenin asli planı hakkında birçok tartışmanın yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Bu çalışmada da yapıyla ilgili tarihi veriler ve öncül literatür değerlendirilerek, mevcut bakiyelerde dikkate alınarak bir deneme yapılması hedeflenmektedir. Ortaya konulacak veriler 3 boyutlu modelleme tekniği ile görsel olarak ta ele alınarak konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

1.2. Uygulanan Yöntem

Araştırmaya ilk olarak literatür taraması ile başlanmıştır. Kitap, makale, tez vb. yayınlardan yapıyla ilgili taramalar yapılmıştır. Sivas'ın eski fotoğrafları, il yıllıkları incelenmiş olup Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğünden arazi çalışmaları ve gerekli belgelerin temini için yasal izinler alınmıştır. Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğünden yapıya ait fotoğraf, fotometrik ölçümlerle yapılmış olan yapının rölöve, restorasyon proje ve raporları gibi çeşitli dokümanlar talep edilmiş, büyük çoğunluğu alınarak ön bilgiler elde edilmiştir. Daha sonrasında arazi çalışması yapılarak yerinde ölçümler yapılmış ve yapının fotoğrafları farklı zaman dilimlerinde çekilerek belgelenmiştir.

Karşılaştırmalı çalışma bölümündeki yapılardan I.İzzeddin Keykavus Darüşşifası, Buruciye Medresesi ve Gök Medrese yapıları yerinde incelenmiş olup, güncel fotoları çekilmiştir. Bu yapıların plan şemalarına Sivas Vakıflar Genel Müdürlüğünden ve yazılı

kaynaklardan ulaşıldıktan sonra Çifte Minareli medrese ile kıyaslama yapılmış olup Çifte Minareli Medrese ile Gök Medresenin restitüsyon projesinden yararlanılarak üç boyutlu çizimleri yapılmıştır. Konuyla ilgili gerekli çalışmalar yapıldıktan sonra belirlenen anahat planına göre tez yazım aşamasına geçilmiştir.

1.3. İlgili Yayınlar

Konumuzu İlgilendiren medreseyle ilgili doğrudan veya dolaylı çalışmalar bulunmaktadır.

Halil Ethem ile birlikte, Max Van Berchem 1906 yılında, Sivas ve Divriği'de araştırma yapmış ve*"Corpus İnscriptionum"* adlı eserini yayınlamıştır. Eserde Sivas'ta bulunan mimari anıtların plan ve mimari özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. 1917 yılında Kahire'de yayınlanan Sivas ve Divriği cildinde Medreselerin kitabeleri, planı ve fotoğrafları yayınlamıştır. (Berchem, Max Van – Edhem, Halil, *Corpus İnscriptionum Arabicarum,* Kahire, 1917)

Konuyla ilgili yapılan bir diğer araştırma, Rıdvan Nafiz ve İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın 1928'de yayınladığı "*Sivas Şehri"* adlı kitabıdır. Kitapta Sivas'ın tarihçesi dönemlere ayrılarak verilmiştir. Şehirde yer alan mimari eserler hakkında bilgiler verilmiş ve yapıların kitabeleri okunmuştur. (Uzunçarşılı, İsmail H.-Edgürer, Rıdvan N., *Sivas Şehri,* İstanbul, 1928)

1935 yılında Albert Gabriel'in yayınladığı "*Les Monuments Turcs d'Anatolie"* adlı eserde Sivas'taki medreselerin o dönemde durumunu gösteren fotoğraf ve planlara yer verilmiştir. (Gabriel, Albert, *Les Monuments Turcsd'Anatolie,* Cilt:2, Paris, 1934)

Çifte Minareyle ilgili ulaşabildiğimiz diğer bir çalışma ise Mehmet Can Hersek tarafından doktora tezi olarak yapılan "*Fetihden Osmanlı Dönemine Kadar Sivas Şehri Anıtlarıdır*". Sivas şehrinde bulunan Selçuklu ve Osmanlı dönemi mimari anıtları yapı türüne göre gruplara ayrılarak incelenmiştir. Gök Medrese, Çifte Minareli Medrese, Buruciye Medresesi ve I. İzzeddin Keykavus Darüşşifasını plan, mimari, süsleme gibi alt başlıklar ile detaylı bir şekilde ele alınarak yapıların restitüsyon denemeleri yapılmıştır. (Hersek, M.C., *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Sivas Şehri Anıtları,*

(Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara,1993)

Mine Yar ve Celaleddin Küçük tarafından yapılan *"Sivas Çifte Minareli Medrese Minarelerinin ve Taç Kapının Restorasyonu"* başlıklı çalışmada, son onarımlar hakkında bilgiler verilmiştir. Taç kapıda yapılan taş temizliği ve minarelerdeki çinilerin restorasyon uygulamaları anlatılmıştır. (Yar, Mine ve Küçük, Celaleddin, "Sivas Çifte Minareli Medrese Minarelerinin ve Taç Kapının Restorasyonu", *Vakıf Restorasyon Yıllığı,* Sayı:8, 2014, s.96-106)

Mahmut Akok'un yapmış olduğu *"Sivas'da Buruciye Medresesinin Rölövesi"* başlıklı makalesinde 1958-1968 yılları arasında Buruciye Medresesinde gerçekleştirilen kazı, temizlik ve restorasyon çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. (Akok, Mahmut, "Sivas'da Buruciye Medresesinin Rölövesi", *Türk Arkeoloji Dergisi,* Sayı: XV-II, Ankara, 1968, s.5-38)

2. BÖLÜM

MEDRESELERİN DOĞUŞU VE YAYILIŞI

Medrese, İslâm tarihinde eğitim ve öğretim kurumlarına verilen isimdir. Sözlükte "okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak" anlamına gelen **ders** (**dirâse**) kökünden bir mekân ismidir[1]. Medreseler, memleketin ihtiyaç duyduğu kültürü oluşturan ve eleman yetiştiren bir eğitim ve öğretim kuruluşudur[2]. Başka bir ifade ile medreseler, içerisinde ders çalışılan, öğrencilerin barınma ihtiyacını gideren, öğretim elemanlarını ve öğrenim gören kişileri maaşa bağlayan bir vakıf kurumudur. Ekonomik gücünü vakıflardan alan bu eğitim binaları günümüz üniversite kurumlarıyla benzer bir eğitim politikası izlemektedir. Medreseler ilk olarak tek bir kurum olarak ortaya çıksa da zamanla bütün ihtiyaçlara cevap verebilecek günümüzdeki kampüs tarzında yapılmıştır. Bu tarz bir uygulamaya verilecek en güzel örnek Şam'da Nureddin Eş-şehid'in inşa ettiği "El-Medresetü'n-Nuriye" adlı medresesidir."[3]

İlk medreseler Türkler arasında yayılmadan önce Belh, Buhara ve Semerkant'taki eski Budist "Vihara" ları model alınarak kurulan müesseselerdi[4]. Bir ilim ocağı olan medreseler, devlet eli ile teşkilatlandırılması, vakıf sistemi ile sürekliliğin olması ve İslam dünyasında yayılması Selçukluların eseridir[5]. "Medrese" kelimesi ilk olarak IX. Asırda kullanılmaya başlanmış[6], kurumsallaşması ise Türklerin İslam dünyasına girişlerinden sonra ortaya çıkmıştır[7].Bu tarihten önce İslam çevresindeve İslam medeniyetinde eğitim nasıl ve ne şartlarda ilerliyordu, medrese kavramının doğmasında

---

1 Nebi Bozkurt, "Medrese", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/medrese#1 (29.03.2019).
2 Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II* , M.E.B. Yay., İstanbul, 1993, s. 436.
3 Mustafa Sıbai, *İslam Medeniyetinden Altın Tablolar,* Çev. N. Demircan-M.S. Şimşek, Uysal Kitabevi, Konya, s.137.
4 Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve İslam Medeniyeti*, İstanbul, 1980, s.331.
5 Turan, s. 328.
6 Cahit Baltacı, *Osmanlı Medreseleri,* İrfan Matbası, İstanbul, 1976, s.5.
7 Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.166.

ne gibi etkileri olduğuna bakmamız bizim medrese sistemini daha iyi anlamamıza hiç şüphesiz yardımcı olacaktır.

İslam coğrafyasındaki bilimin gelişmesi İslamiyet'le birlikte başlayan bir süreç değildir. İslam çevresi dışında da ilim akademileri mevcut idi. Bu akademilerden en çok tanınanı ve İslam dünyasını ilmi yönden en çok etkileyeni "Gundi Şapur" akademisidir[8]. Gundi Şapur, İran'da Basra Körfezinin kuzey ucunda Hozistan denen bölgede bugün Şahabat diye bilinen bir yerleşme merkezidir[9].Ortaçağ başlarında Roma Kilisesi'nin her türlü dini, ilmi ve fikri araştırma ve gelişmelere karşı koyan doğmalarının ağır baskılarından kaçan hür fikirli Nestorian[10]bilgin ve hekimler gibi içlerinde papazlarında bulunduğu bu insanlar, Grek'ten eski Yunan Filozoflarının eserleri, Mısır İskenderiye'de Batlamyus'un[11]meydana getirdiği kütüphaneye ait eserleri ve o ana kadar yapılmış olan bütün kaynakları toplayıp, kendilerini güvende hissedecekleri o dönemdeki topraklara Aşağı ve Yukarı Mezopotamya'ya ve İran Bölgesindeki Gundi Şapur'a sığınmışlardır[12].

Gundi Şapur Akademisi faaliyete başladığı yıllardan yaklaşık yüz elli yıl kadar sonra İslam dünyası tarafından ünü kabul edilmiş ve Bağdat Halifelerinin himayelerine aldıkları bilginlerin yetişmesini sağlamıştır[13]. Halife hastalandığında buradan hekim çağrılmıştır. Bu durum İslam dünyasında tıp ilmine olan ilgiyi artırmış ve hızlandırmıştır[14].

Gundi Şapur akademisindeki hekimler altı nesil boyunca yaklaşık 250 yıl tıptaki üstünlüklerini Buht-Yisu ailesi adı altında sürdürmüşlerdir. Kendi ailelerinin tekeline aldıkları bu ilim merkezinde yaptıkları Grekçe ve Süryaniceden, Arapçaya tercüme faaliyetleriyle de ayrıca ilim severliklerini de ortaya koymuşlardır[15].

Kısacası Gundi Şapur akademisi Ortaçağ İslam hastaneleri için başta gelen bir örnek teşkil ettiği gibi Batıda manastırlarda uygulanan sihirle karışık çelimsiz tıp, Gundi

---

8 Selami Sönmez, *Anadolu'daki Selçuklular ve Beylikler Dönemi Medreseleri,* Doktora Tezi, Erzurum, 1992,s.117.

9 Sönmez, *age,* s.115.

10 Asya'nın çeşitli bölgelerinde mensupları olan bir Hristiyanlık mezhebi ve buna bağlı olan kişiler.

11 Geç İskenderiye Döneminde yaşamış ünlü bilim adamlarındandır.

12 Selami Sönmez, *age,* s.115-117; A.Timur Bilgiç, *Tarih Terimler Sözlüğü,* Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2012, s.294.

13 Celal Saraç, *Bilim Tarihi,* M.E. Bakanlığı Yayınları 147, Ankara, 1983, s.28.

14 Sönmez, s.116.

15 Sönmez, s.117.

Şapur'da Yunan tıbbı esası üzerineHint, Suriye ve İran tıplarıyla birleştirerek pratik ve teorik eğitim ve öğretimiyle parlak bir okul halini almıştır[16].

İslam medeniyetinde eğitim medresenin devlet bünyesine girmeden önce denetlemesi olmayan ve belli bir müfredatı bulunmayan bir eğitim sistemiydi. İslam döneminde ilk toplu eğitimin yapıldığı yer Erkam bin Ebu Erkam'ın evidir. Hz. Peygamber, orada Müslümanlara Kur'an öğretiyordu. Bu eğitim faaliyeti ilk yıllarda Mekke'de evlerde devam ediyordu, hatta Hz. Peygamber Hicret'ten önce Medine'ye Mus'ab b. Umeyr ve İbn Umm-i Maktûm gibi bilgin sahabeleri oradaki yeni Müslümanlara öğretmenlik yapsın diye göndermiştir[17]. Hz. Peygamber Medine'ye Hicret ettikten sonra İslam'ın ilk camisi olan Mescid-i Nebevi'yi inşa ettirdiler ve yapının bir kısmını cami, bir kısmını mektep olarak ve bir kısmını da Hz. Peygamberin ailesine tahsis edilerek kullandılar[18]. Bu uygulama uzun yıllar İslam coğrafyalarında devam edecek olan cami-eğitim sisteminin temelini oluşturmaktadır. İslam'ın eğitime vermiş olduğu önem ilahi emrin ilk Ayeti olan Alâk Sûresi 1. Ayet "İkra' bismi rabbikelleziy halak" meali; "Yaratan Rabbinin adıyla oku!" ile tescillenmiştir. Bu emrin verdiği ışıkla İslam'ın temelleri eğitim üzerine kurulmuştur. Savaşlarda esir düşen kişilerden okuma-yazma öğretme karşılığında özgür bırakılmaları da yine Hz Peygamberin ve İslam'ın eğitime ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Medreseyi eğer bir ağaca benzetecek olursak, bu ağacın filizleri de şüphesiz camilerdir. İbadet için yapılan camiler sadece ibadet amaçlı kullanılmamışlar, aynı zamanda eğitim binası olarak da kullanılmışlardır. Camilerde hoca bir sütun önünde veya herhangi bir köşede öğrencilerini etrafına toplayarak "Halka" adı verilen bir okul türü olduğu ve dini derslerin verildiği gibi diğer konularda ele alındığı bir eğitim sistemi faaliyete geçirilmiştir. Bu eğitim sisteminde öğrenciler çoğunlukla gençlerden oluşurdu, fakat isteyen herhangi bir kimse halkaya katılarak dersi dinleyebilirlerdi[19].

---

16 A. Adnan Adıvar, *Tarih Boyunca İlim,* Remzi Kitapevi, İstanbul, 1969, s.100.

17 Şerife Özkan, *Medrese Tabirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebebleri ve Medrese Eğitimi,* Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s.8.

18 Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri,* İstanbul, 1984, s.16; H. Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,* İstanbul, 1989, s.70.

19 Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, C:1, Ankara, 1969, s.1.

Cami bilginin tespiti, işlenmesi, üretilmesinde ve yayılmasında kendine has metotlarıyla önemli bir eğitim kurumu olduğunu göstermektedir[20]. İslam dünyasının ilim ve kültür merkezlerindeki camilerde devrin büyük ilim, fikir ve din adamlarının kontrolünde yönetilen eğitim ve öğretim kalitesinin daha sonraları kurulacak olan medreselerinkinden düşük olmamıştır. O yüzdendir ki medrese sistemi cami okullarının devamı, İslam'ın ilk yıllarından beri mevcutturlar. Özellikle İran'da çok rastlanan Avrupalılarında "Cami-Medrese" diye tabir ettikleri kurumların[21] doğmasında cami ve eğitim kurumlarının birbirleriyle öğretim faaliyetlerinin paralel devam etmesine bağlanabilir[22]. Uzun süreler fonksiyonunu ibadet mekânları ile birlikte sürdüren bu eğitim kurumları, camiye yapılan hususi bir ilave ile gelişmeye başlamıştır[23].Bu gelişme birazda mecburiyetten kaynaklandığı da söylenebilir. Çünkü İslamiyet dört halife ve Emeviler dönemindeki fetihler sayesinde hızla yayılmaya başlamıştı. İslamiyet'e geçen insanlar İslam dinin esaslarını ve İslam'ı öğrenmek için camilere akın ediyorlardı. Camilerde verilen eğitimde insan sınırlaması olmadığından halka eğitimi kalabalıklaştığı gibi birden fazlada halka oluşmaya başlamıştı. Eğitim münazaralar şeklinde, sesli okuma ve tekrarlarla yapıldığından cami içerisinde çok fazla gürültü olmasına neden olmuştur. Asli görevi ibadet olan camilerde gürültü sebebi ile ibadet şevki azalmakta idi. Ayrıca halkalardaki eğitimler sırasında yaşanan fikir ve düşünce tartışmaları mezhep ayrılığına götürülüyordu. Camiler bütün Müslümanların bir olduğu, eşit olduğu ve ibadetlerini yerine getirdikleri mekânlardı. Böyle bir mekânda mezhep ve kavim kavgaları olamaz ve bir guruba ya da cemaate bağlanamazdı. Bu sebeplerden ötürü caminin böyle bir eğitime uygun bir yer olmadığı düşünülmüştür[24]. Bu rahatsızlıktan dolayı dini eğitim ve öğretimin cami içinin dışında bir yer olması yönünde görüş oluşmaya başladı. Buna örnek olarak Kahire'deki el-Ezher cami sadece tedrisat için ayrılmış, Cuma namazı hariç namaz kılınmamıştır[25].

Abbasiler döneminde ilmin yayılımasın da ve gelişmesinde tercüme faaliyetlerinin rolü oldukça büyüktür. Yabancı dillerden yapılan çeviriler İslam'ın ilme bakış açısını gösterdiği gibi ilmin yayılmasına da katkı sağlamıştır. Abbasiler bu tercüme

---

[20] Sönmez, s.132.
[21] Sönmez, s.132.
[22] Kuran, s.1.
[23] Sönmez, s.130.
[24] Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti, İslam'ın Rönesansı,* Çev. Salih Şaban, İnsan Yay., İstanbul 2000, s. 215.
[25] Zıya Kazıcı, *Ana Hatları İle İslam Eğitim Tarihi*, s. 46.

faaliyetlerini daha kolay kontrol edebilmek için, tercüme merkezleri olarak "Beytü'l-Hikme", "Darü'l-Hikme" denen bir takım kurumlar açmışlardır[26]. Kurucuları doğrudan doğruya halifeler ve bazı bölgelerdeki hükümdar ve zenginler olmuşlardır. Bu kurulan Beytü'l-Hikmeler de Arap, Yahudi, Hristiyan ilim adamları Yunan, Hint ve eski İran kültürleri üzerinde tetkikler ve Arapçaya tercümeler yapmaları bakımından burada teşekkül eden tedrisatın seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir[27].

İslam Dünyasındaki ilk Beytü'l-Hikmeleri kronolojik olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

a) İlk Beytü'l-Hikme Abbasi Halifesi Ebu Cafer Mansur (752-774) tarafından kurulmuştur.

b) İkinci Beytü'l-Hikme Tunus'un eski merkezlerinden Kayravan' da Aglebi'ler den Essed b. Fırat tarafından 800 yılında kurulmuştur. Avrupa ile İslam Dünyası arasında ilim köprüsü olmuştur.

c) Üçüncü Beytü'l-Hikme el-Me'mun zamanında (812-833), 830 yılında kurulmuştur. Burası bir Fen üniversitesi görevini görmekte olup birde umumi kütüphaneden oluşmaktadır.

d) Dördüncü Beytü'l-Hikme Abbasi Halifesi El Mütevvekkil zamanında (846-861) Vezir Feth b. Hakan tarafından "Haznetü'l-Hikme" adıyla kurulmuştur.

e) Beşinci Beytü'l-Hikme Samani Hükümdarı Mansur b. Nuh b. Nasr al-Samani (961-977) zamanında kendi tarafından "şivanü'l-Hikme" adıyla kurulmuştur. Çağın en zengin kütüphanelerinden birini barındıran bu kurumda İbni Sina ve Farabi gibi ilim sahibi kişiler çalışmış ve pek çok âlim yetiştirmişlerdir.

f) Bir diğer önemli Beytü'l-Hikme de Endülüs Emevi Halifesi Hakem II. (913-976) tarafından Kurtuba' da kurulmuştur. 600 bin kitap kapasiteli kütüphanesinin kataloğu yirmi dört cilt tutmaktadır[28].

Beytü'l-hikmeleri kısaca özetleyecek olursak; bu kurumlar tercüme faaliyetleri ile ilmin gelişmesini ve ilerlemesini sağlamıştır. Duraklamış olan Yunan ilmi faaliyetlerini yeniden canlandırıp, yeni oluşumlarıyla Doğuda ilmi hareketliliğe sebep olmuş ve

---

[26] Kazıcı, s.124.
[27] Baltacı, s.5.
[28] Sönmez, s.124.

neticesinde İslam Dünyasında ilmi çalışma bakımından pek mühim bir olay olduğu kadar, dünya medeniyet tarihinde de büyük etkiler bırakmış, ciddi yankılar uyandırmıştır[29]. Medreselerin kurulmasında öncülük etmiş oldukları gibi eğitimin sistemli liginin sürdürülmesine katkıları olan kurumlar olmuşlardır. Fakat Fatımi ve Büveyhiler zamanında Şiiliği yaymak amacı ile mezhepsel propaganda aracı olarak görmüş oldukları Beytü'l-Hikmeleri, Selçukluların Irak'ı fetihleri ve Bağdat'a girmeleri (1055) Fatımi ve Büveyhoğulları' nın Şiiliği yaymak üzere yapmış oldukları faaliyetlere bir darbe olmuştur[30].

İslam'ın dışında ve içinde medresenin ilkleri olduğu şeklindeki kanaatler mevcuttur. İslam dışında yukarıda değindiğimiz gibi Gundi Şapur akademisi, içinde ise tercüme faaliyetleri olan Beytü'i-Hikmeler ve Darü'l-Hikmeler birer ilmi faaliyetler olarak ortaya koymuşturlar. Fakat bu kurumlar medreselerin bilgi zeminlerinin oluşmasında rolleri olmuştur. Lakin medreselerin bu yapılardan kopya edildiğini düşünmemekteyiz. Medreselerin gerçek orijinlerinin ve prototipinin Selçuklu öncesi Karahanlı ve Gazneli kültür dünyasında kuruldukları, öncesi ve sonrasıyla medreselerin Türklere ait olduğu görüşü kabul görülmektedir.[31]

Türkler arasında İslamiyet 751 yılındaki Arapların Çinliler üzerindeki Talas galibiyetinden sonra artış göstermeye başlamıştır.Bu tarihten önce ise Türk boylarının İslamiyet'le tanışmaları ve kendi istekleriyle İslam'ı seçmeleri bilinmektedir. Hatta İslamiyet'i seçen ilk Türk boyunun Hazar denizi Batısı ile Doğusu ve bu arada Dihistan, IV.-V. yüzyıllarda Arapça tarihlerde "Şûl" şeklinde adlandırılan ve Oğuz oldukları anlaşılan Türk boylarıdır[32]. Türklerin İslamlaşması geniş bir coğrafyada uzun sayılabilecek bir zaman zarfında gerçekleşmiştir. Kitleler halinde ise X. Yüzyılın ilk yarısında İslamiyet'e Karahanlı Devletinde olduğu gibi kendi istekleriyle geçmişlerdir. 924 Yılında Satuk Buğra Han'ın Karahanlı Hakanlık tahtına oturur oturmaz İsmini Abdülkerim olarak değiştirmesi ve Sünnî – Hanefî mezhebinden İslam Dinini Türk İmparatorluğunun tek ve resmi dini ilan etmiş olması bu fikri destekler niteliktedir[33].

---

29 Baltacı, s.25.
30 Sönmez, s.127.
31 Sönmez, s.127.
32 Emel Esin, *"İslam ile Karşılaşılan İlk Türkler",* İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, C.VII, Cüz.3-4, İstanbul, 1979, s.61-62.
33 Yılmaz Öztuna, "*Türkler Ne Zaman Müslüman Oldular"* Tercüman Gazetesi, İstanbul, 6.2., 1987, s.5.

Türk İslam devletlerinden bilinen en eski eğitim kurumları Gazneli Mahmut (997-1030) Gazne'de bir okul ile Nişabur'da dört medrese açtırmıştır. İslam dünyasında ilim ve bilimdeki esas ilerlemeler ise Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu Alp Arslan Gazi ve oğlu Melikşah' ın veziri olan Nizâm'ül-mülk'ün kurduğu Nizamiye medreseleri ile başlamıştır. Fakat Es-Subki, El-Markizi ve Es-Seyuti gibi bir grup araştırmacı medreselerin Nizâm'ül-mülk'ten öncede var olduğunu savunmuşlardır[34]. Zehebi'ye dayanan Es-Subki Nişâpur' da Nizam'ül-ülk' ten önce Beyhakiyye ve Sadiyye medreselerinin bulunduğunu, Başkaları da burada medreseler inşa ettiklerini söyler. Fakat İmparatorluğun her tarafında medrese inşasının yayılması Alp Arslan zamanında başlar[35].

Nizam'ül-Mülk'ün kurmuş olduğu medreselerden önce var olan medreseler devlet himayesinde ve denetiminde olmayan bir yapıda idiler. X. yy da görülen Şii propagandasının Sünni akideye ters işlemler görülmesi bu yapıları ve devleti sarsmakta idi. Şii hareketi Irak'ta ve Mısır'da Fatımilerin elinde siyasi bir başarı elde etmiş ve bu başarının gücüne güvenerek Şiilik inancını açıktan yaymaya başlamıştı. Kendilerine has bir hadis ve kısmen fıkıh geliştirip, öğrenim yerleri tesis etmeye başladılar[36]. Bu durum Sünni akideye ters olması ve siyasi birlikteliği tehlikeye atmakta idi. Selçuklularda siyasi birliği sağlamanın en önemli yolu Sünni akidenin tam, doğru ve sistemli bir şekilde halk tabanına da inilerek eğitilmesi gerekmekteydi. Bunun içinde gerekli olan sistemli ve devlet kontrolündeki eğitimdi. Nizam'ül-Mülk'ün ileri görüşlülüğü sayesinde bu durumun farkına varması ve Şii nüfusuna karşı koymak amacıyla medrese kurumunun temelleri atılmıştır.[37].

Medreselerin devlet desteği ile ortaya çıkmalarında sadece Sünni akideyi düşünmek eksik olur. Bu kurumların oluşturulmasındaki bir diğer önemli faktörde kalifiyeli, donanımlı, iyi eğitim görmüş ve Peygamber ile Ashabının sünnetiyle yetişmiş insanları devlete kazandırmaktır. Devletin sınırları büyüdükçe kontrolü ve yönetimi güçlükle idare edilmekteydi. Kontrolü sağlamak için vali ve yöneticiler gibi üst kademe ve alt kademelerde memurlara, devleti ayakta tutacak, devlet işlerini muntazaman yapacak

---

34 Sönmez, s.136.
35 Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti,* İstanbul, 1969, s.257.
36 Ahmed Çelebi, *İslamda Eğitim ve Öğretim Tarihi,* Çev. Ali Yardım, Damla Yay., İstanbul, 1983, s.108.
37 Markus Hattstein, Peter Delius, *İslam Sanatı ve Mimarisi,* s.372.

kişilere ihtiyaç oluyordu. Bunlar; kadı, divan görevlileri ve vergi memurları gibi kişilerdi[38].Devletin ihtiyacına göre insanların çeşitli mesleklerde eğitilmesi gerekiyordu. Bu ihtiyacın karşılanması da ancak medreseler ile olabilirdi. Devletin sınırlarını genişletmesi ve zenginleşmesi ile ilim ve kültür faaliyetleri en ücra yerlere götürülerek, buralarda halkın eğitim ve öğretim kurumlarında yararlanılması sağlanmıştır. Bu uygulama ile devletin halkın üzerinde olumlu tesiri olmuş ve halktan yetenekli kişiler ortaya çıkarılarak devlete kazandırılmışlardır. Böylece halkın devlete olan bağlılığı artmıştır[39]. Uygulanan bu eğitim politikası sayesinde devlet uzun ömürlü olmuştur. Bilgili ve kültürlü sultanlar halkında bilgili, kültürlü olmasını istemişler, fikir ve düşüncenin gelişmesi amacı ile bu kurum ve kuruluşları tesis etmişlerdir.

İslâm dünyasında eğitim ve öğretim bakımından Selçuklu devleti, çağın bir dönüm noktasını teşkil eder. Selçuklu devletinde vakıf sistemiyle işleyecek olan medreselerin kurulması, Alp Arslan zamanında 1067'de Nizamiye' nin inşasıyla başlamış ve süratle bütün İslam ülkelerine yayılmıştır. Genel olarak İslam müelliflerinin medreselerin başlangıcı olarak gördükleri bu yapının inşası iki yıl sürmüştür. Devlet memurlarının âlimlerin, şairlerin bulunduğu büyük bir tören ve açılış dersi ile hizmete başlamıştır[40]. Alp Arslan'ın bu hareketini sultanlar, vezirler, beyler ve hatunlar bir birlerini takip ederek bu faaliyetin gelişmesine ve hız kazanmasına katkıda bulunmuşlardır. Nizam'ül-Mülk zamanında Bağdat'tan sonra İsfahan, Rey, Nişapur, Merv, Belh, Herat, Basra, Musul, Amul… gibi büyük merkezlerde kurulan medreselerde Nizamiye adını almışlar daha sonraları da diğer isimlerle medreseler kurulmuştur[41].

Nizâm'ül-Mülk önceleri dağınık olan ve hususi şekilde yapılan ve herhangi bir programa bağlı olmayan eğitim faaliyetlerini, bir programa bağlayarak devlet himayesinde gelişmesini sağlamıştır[42]. Belirli bir programa bağlanmış olan bu medreselerin ders programlarının temelini dini ilimler oluşturmuştur. Bununla birlikte felsefe, mantık ve matematik gibi akli ilimlerde yüzyıllarca bu kurulan medreselerde okutulmuşlardır. Zekeriya Kazvînî'ye göre Sultan Nizam'ül-mülk ile Nişapur' da, câmiin kapısında, elbiseleri perişan gençleri görünce sebebini sormuş; vezir de ona

---

38 Mevdudi, *Selçuklular Tarihi*, Çev. Ali Genceli, Hilal Yay., Ankara, 1971, s.33.
39 İsmet Kayaoğlu, *İslam Kurumları Tarihi,* C.2, s.49.
40 Selami Sönmez,1992: 139'dan aktaran; Asad Talas, *"La Madrasa Nizamiye Et Son Histoiry of the Madrasa"* Paris, 1939, s.26-34-35.
41 Selami Sönmez, s.257.
42 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996, s.373.

"bunlar insanların en şereflileri olup dünya zevki bulunmayan ilim talipleridirler" cevabını vermiş ve bunun üzerine Sultan kendilerine bir yurt inşasını ve maaş verilmesini emretmiştir[43]. Nizam'ül-mülk'ün teşvikleriyle bu sistem geliştirilmiş, müderrisler ve öğrencilere maaşlar bağlamışlardır. Vezire göre daha önceki sultanlar âlimlere maaş vermedikleri ve onları bir göreve bağlamadıkları için hükümdara ve devlete karşı hareket edebiliyorlardı[44].Bu uygulamalar sayesinde âlimler maddi kaygılardan uzak ilmi çalışmalara daha çok ağırlık vererek ilmin gelişmesini sağladılar. Ayrıca ilim tahsil etmek sadece zengin zümreye ait olmakla kalmamış, öğrencilere verilen burs imkânıyla maddi durumu iyi olmayan ve ilim tahsil etmek isteyen halkta bu uygulamadan yararlanmıştır. Böylelikle ilim halk tabanına da ulaşmış ve bu sayede daha geniş alanlarda ilim yayılmıştır.

Büyük Selçuklu Devleti veziri Nizam' ül-mülk' ün yaptırdığı Nizamiye Medreselerinin yönetimi Nizam' ül-mülk ve çocuklarının elindeydi. İnşaatını yaptıkları medreselere kitaplar, arazi ve dükkânlar vakfederek vakıf müessesesi yerleştirilmeye çalışılmıştır. Buna örnek olarak Bağdat'ta yapılan Nizamiye medresesinde öğrenim gören öğrencilerin barınma, yiyecek ve burs ihtiyaçları karşılanmıştır[45]. Bu sistem eğitime verilen önemi ve geldiği noktayı anlamamıza olanak sağlamaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanması ve bu eğitim sisteminin sürekliliğinin sağlanması ciddi bir maddi kaygıyı da beraberinde getirmiştir. Bu kaygıyı gidermek için yukarda da bahsettiğimiz vakıf sisteminin en güzel örneklerinden birini, Bağdat'ta yapılmış olan medresenin ihtiyaçlarını karşılamak için Nizam' ül-mülk tarafından Dicle kenarında bulunan han, hamam ve çiftlikleri medreseye vakfetmiştir[46].

Görüldüğü üzere Nizam' ül-mülk' ün sanıldığı gibi medreselerin kurucusu değil, mevcut fakat dağınık bir eğitim sisteminin kontrollü ve devlet teşekkülü haline getirilmesine vesile olmuştur. Bu dönemi medreselerin öncülüğünden ziyade, zirvede olduğunu ve kurumsallaştığını söylemek daha doğru bir tabir olur. Kısacası Nizamiye medreseleri daha önceleri var olan ama sistematik olmayan başıboş, dağınık olan eğitim müesseselerini kurumsallaştırıp devlet kontrolüne alan, daha sonraki kurulacak eğitim

---

43 Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti,* İstanbul, 1969, s.257.
44 Turan, s.257.
45 Nebi Bozkurt, *"Medrese",* İslam Ansiklopedisi, C: 28, TDV Yayın ve Matbacılık, Ankara, 2003, s.326.
46 Abdülkerim Özaydın, *Selçuklu Tarihi,* Sultan Muhammed Tapar Devri, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1990,s.7.

kurumlarına hem Doğu hem Batı eğitim tarihlerine bir model eğitim ve öğretim kurumu olarak tebarüz ve temayüz etmiştir[47].

1071'den sonra Türklerin Anadolu'ya başlayan hızlı akınları Konya ve havalisini ele geçirdikten sonra 1075'te İznik'in fethiyle Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştur[48]. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, buraları fethetmiş olan komutanlar, kısa sürede kendi devletlerini kurmaya başladılar. Artukoğulları, Mengücekler, Danişmendliler gibi. Anadolu'da kurulan bu ilk Müslüman Türk devletleri, bulundukları bölgelerin sadece idaresi ve muhafazası ile meşgul olmadılar. Bu devletler, hâkim oldukları şehirleri birer Müslüman Türk şehri haline getirebilmek için bir süre sonra câmiler, mektep, medrese, dârü'ş-şifâ, han, hamam ve kervansaraylarla donatmaya başladılar[49]. Anadolu'daki Türkmenlerle birlik olup siyasi birliği sağlayan Selçuklu devleti, II. Kılıç Arslan zamanında tehdit olan ve devamlı rahatsız eden Bizans kuvvetlerini Miryokefalon savaşında yenerek Türkleri büyük çapta rahatsız etmelerinin önüne geçmiştir. Bu tarihten sonra Anadolu Selçuklu devleti küçük çapta saltanat ve taht mücadelelerine, İlhanlı kuvvetlerine yenildikleri 1243 Kösedağ savaşına ve hatta siyasi gerilemenin başladığı bu tarihten 13yy.Sonlarına kadar ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetler neticesinde ciddi bir imar hareketine geçilmiştir[50].Mimari yapıların ahenk ve devamlılığına bakıldığında bu imar hareketinin doğruluğunu desteklemektedir. Özellikle İlhanlı döneminde, Sivas ve Erzurum da yapılmış olan medreseler en güzel örneklerdir[51].

Anadolu Selçuklu döneminde siyasi, sosyal ve kültürel açıdan Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirler en önemli merkezlerdir. Sivil yapılar içinde eğitim-öğretim ve sağlık yapıları olan medreseler yerleşim merkezlerinin en anıtsal örnekleridir. Üniversite düzeyindeki eğitim kurumları olan medreseler dönemin hükümdarları, vezirleri, devlet adamları ya da ailesi (eşi, kızı, kız kardeşi vb.) tarafından inşa edilmiştir[52].Bunun en önemli sebebi ülke topraklarının miri sistemde Sultana ait olması ve bu topraklarda dilediği gibi tasavvur etmesi ve ayrıca istediği kişi ve kişilere toprağı dağıtma (ikta)

---

47 Sönmez, s.140.
48 Turan, s.199.
49 Fahri Unan, *"Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim",* Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi I, Ankara, 2006, s.390.
50 Kuran, s.42.
51 Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, C:1, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbası, İstanbul, 1970, s.2.
52 Semra Ögel, *Anadolunun Selçuklu Çehresi,* Akbank Yayınları Kültür Sanat Kitapları: No:58, 1994, s.9.

hakkına sahip olmasıdır [53] . Selçukluda baniliğini üstlenmiş oldukları Sultan medresesinin sayıları çok azdır. Selçuklu döneminden bugüne gelebilen iki sultan medresesi mevcuttur. Bunlar I. Keyhüsrev'in Kayseri de 1204/5'te kız kardeşi ile birlikte yaptırdığı külliye ve I. Keykavus'un 1217 tarihli Sivas Şifahane ve tıp medresesidir [54] . Selçuklulardaki anıtsal mimari yapıları olan medreselerin banileri vezirleridir, Sultanlar ise daha çok Kervansaray yapılarının baniliklerini üstlenmişlerdir. Buda bize Sultanların ekonomik bir politika izlediklerini ve eğitim politikasının yönetimini vezirlere bıraktığını yorumunu göstermektedir [55] . Genel olarak kamu yapılarını imar ve baniliklerini üstlenen kişilerin statülerine bakacak olursak; üst düzeyde görevli beyler ve komutanlar yapım çalışmalarına en çok katkı sağlayan kişilerdir. Sultanlar ve aileleri ikinci sırayı almakta, bilim ve din adamları üçüncü ve son olarak da görevleri belirlenemeyen kişilerden oluşmaktadır[56].

Selçuklu döneminde darüşşifaları da kattığımızda medrese sayısı 135'e ulaşmaktadır. Bu yapıların %57'si bugüne ulaşamamış, %52'inin akıbeti bilinmemektedir [57] . Anadolu'da Medreselerin yapıldığı dönemlere bakacak olursak yüzyıllara göre dağılımları şu şekildedir; %80'i 13. yüzyılda, %18'i 12. yüzyılda, 11. yüzyıldan 2 yapı, 10. yüzyıldan 1 yapı bulunmaktadır[58]. Bu yapı türünün belli merkezlerdeki dağılımı da şu şekildedir; Konya 23 yapıyla birinci sırada yer almaktadır. Sırasıyla Sivas (19), Mardin (8), Kayseri (7), Amasya(6), Diyarbakır(5), Akşehir (5) izlemektedir[59].

Anadolu'da medreseler vakıf müessesi olarak kabul edildiğinden ekonomik gücü iyi olan halktan kişiler ve zengin iş adamları da medrese yaptırarak eğitime katkı sağladıkları gibi bu vakfiyelerin gereklerine uygun olarak işletilmesini de sağlamışlardır[60]. Bu yapıların kurulma ve işletme tarzı, sosyolojik ve dini yönü olan bu kurumların yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Anadolu'nun hemen her köşesinde medrese yapılarına rastlanılmasın da bu telakkinin rolü büyüktür [61] . Kentlerdeki medrese

---

53 Ögel, s.9.
54 Ögel, s.17.
55 Ögel, s.17.
56 Zafer Bayburtluoğlu, *"Anadolu'da 1308M. Yılına Kadar Gerçekleştirilmiş Türk İslam Yapıları Üzerine Sayısal Sınamalar",* VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri Özetleri, C:2, Ankara, 1981, s.947-48.
57 Bayburtluoğlu, s.944.
58 Bayburtluoğlu, s.944.
59 Bayburtluoğlu, s.944.
60 Sönmez, s.143.
61 Sönmez, s.143.

sayısının çokluğu/çeşitliliği, bilgi birikiminin artmasına ve eğitim düzeyinin yüksekliğine işaret etmektedir. Medreseler ile aynı planda kurgulanan darüşşifalar/hastaneler, bazı örneklerde tıp medresesi ile bitişik ya da iki işlevi (eğitim-hastane) birlikte üstlenmektedir[62].

Medrese yapısının oluşum ve işleyişiyle ilgili, dönemsel gelişimi Anadolu Selçuklu devletine uzanan kısmına kadar yukarıda değinmiş olduk. Anadolu Selçuklu devleti Anadolu topraklarında kurulduğunda işi hiçte kolay değildi. Çünkü Anadolu topraklarına geldiklerinde dört başı mamur kentler bulamadılar. Bitkin ve sıkıntılar içerisinde boğulan bir halk vardı[63]. Burada eğitimin sistemli bir şekilde kullanılmasıyla, sorunlu bir dünyayı; Doğu Roma İmparatorluğunun çekip çeviremez olduğu taşra ve merkezleri, Selçuklu devleti yerli halkında gönlünü kazanarak yüzyıl içerisinde bir uygarlık yaratmayı başarmış olduklarını görmekteyiz[64].

2.1. Medrese Mimarisinde Plan Şemasının Ortaya Çıkışı

Medrese yapılarının birden bire Karahanlı ve Gazneli devletlerinin dönemlerinde ortaya çıkmadıklarını belirtmekte fayda var. Yukarıda medreselerin doğuşuna ve yayılışına etkileri olan Gundi Şapur, Beyt'ül-Hikme ve Dar'ül-Hikmeler den bahsetmiştik. Bu yapıların ilmi yönden katkıları yadsınamayacak kadar önem taşır. Türk-İslam külliyelerinin hem planı hem de muhtelif unsurlarını İslamiyet'ten önceki Orta Asya geleneğinden doğduğu görüşü birçok araştırmacı tarafından öne sürülmüştür. Karahanlı devletinin çağdaşı olan Abbasilerden medreseleri aldığı görüşünü ilmi yönden doğrudur. Fakat medrese yapısını mimari yönden ele aldığımızda, İslamiyet'ten önce var olan Orta Asya geleneğindeki Türk Budist külliyelerinin IV. Yüzyıldan itibaren Türk kağan, hatun, tekinlerin ve başka Türk beylerinin hayrat (Buyan) olarak Budist abideler ve külliyeler yaptıklarını, bu külliyelerin de Budist Viharaları olduğunu bilmekteyiz[65]. Osman Turan'ın da dediği gibi "Medreselerin Türkler arasında yayılmadan önce eski Budist Viharaları'nın model alınarak kurulmuş müesseseler" üzerine durmamız konuya daha iyi açıklık getirecektir.

---

62 Şaman Doğan, s.429-443.
63 Metin Sözen, *Selçuklu Döneminde Sivas,* Sempozyum Bildirileri, 29 Eylül - 1 Ekim 2005, Sivas, 2006, s.26.
64 Sözen, s.26.
65 Ersoy Taş Demirci, *Medreselerin Doğuş Zamanları ve İlk zamanaları*, s.272.

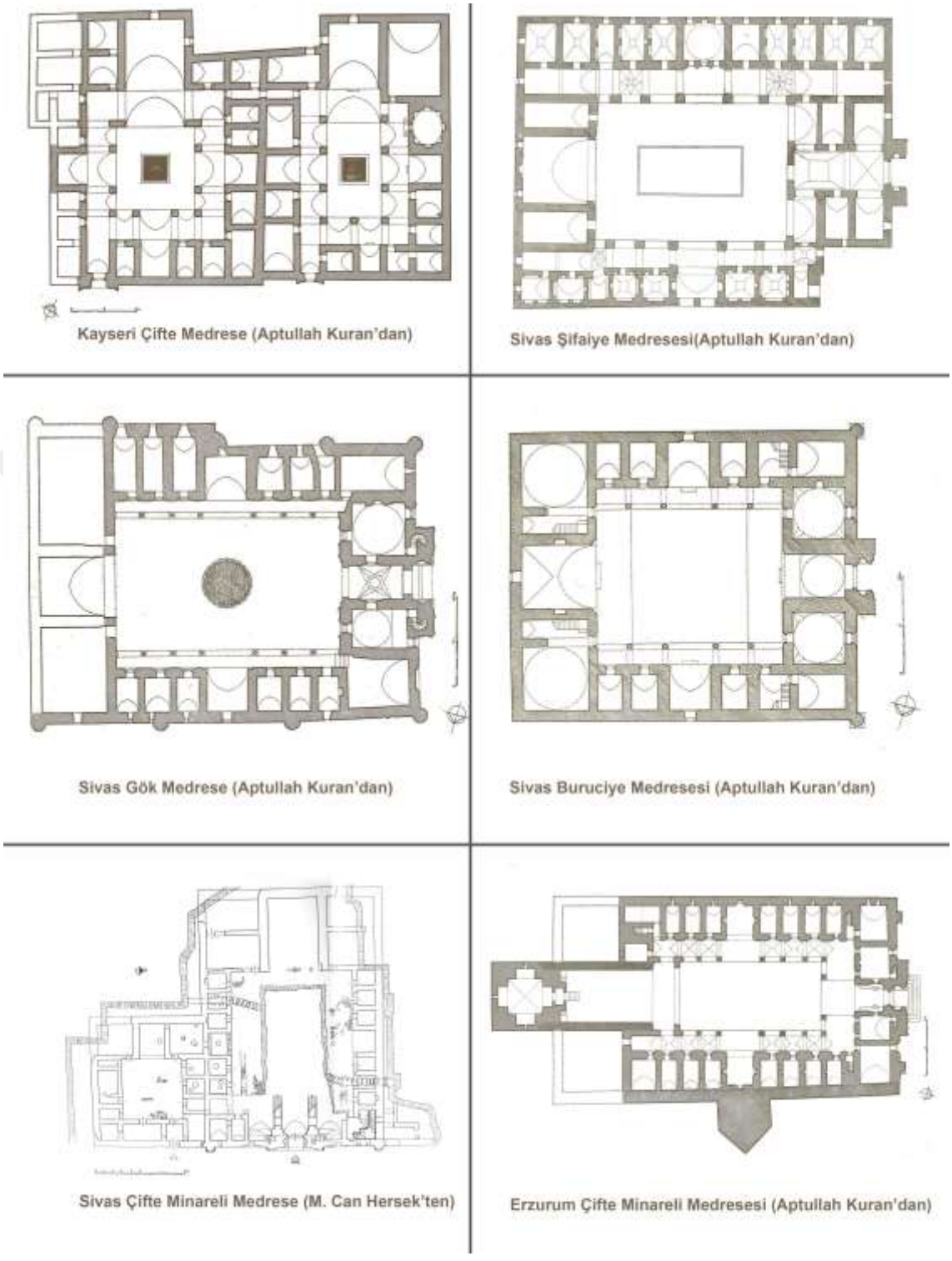
Türkçe "buyan" yapı veya "Vihar" denen ve M.Ö III. Yüzyıldan beri hayrat olarak inşa edilen Budhist rahiplere ve yolculara barınak teşkil eden külliye yapılarıdır[66]. "Buyan" olarak adlandırılan bu külliyelerde Budist rahipleri ve rahip olmayan fakat dini eğitim almak isteyen kişilerde eğitim görürlerdi[67]. Bu külliyelerin prototiplerinin kağan veya beyin askerleri ile bulunduğu "ordu-balık" veya "ordu-kent" olan şehirler olduğu düşünülmektedir. Bu şehirler surlar, kuleler ve etrafı hendeklerle çevrili olup duvarlar içerisinde kalan avlu "tört beltir yol" yani haçvari dört yolu teşkil etmektedir. Bu yolların sonlarında bir veya üç kapı bulunmaktadır. Türk ordu kurganının teşkil ettiği alan üzerinde hükümdarın otağı veya kubbeli köşkü bulunmakta idi[68]. "Kozmoz imajı"[69] olarak yorumlanan bu dört eyvan ve merkez avlu sistemi, geçmişi Orta Asya'ya kadar uzansa da bize çok tandık gelmektedir. Selçuklularla olan yoğun bağlantısı, hatta onlarla başlayan bir medrese ve cami mekân düzenidir[70]. Bu tasvirlere dikkat ettiğimizde ribat, han ve medrese plan şekilleri akla gelmektedir. Anadolu'da dört eyvanlı şemaya sahip yapılara baktığımızda, Kayseri Tıp Medresesi (1205) ve şifahanesi, Sivas Keykavus Şifahanesi (1217), Sivas Gök Medrese (1271), Sivas Buruciye (1271), Sivas Çifte Minareli (1271), Erzurum Çifte Minareli (13 yy.) gibi Anadolu'nun en önemli medreseleri(Çizim 1) bu şemayı temsil etmektedir[71].

Ordu kurganlarının bu yapısı, belli bir simgesel anlatımlar ihtiva eder. Hendeklerin yeryüzünü çevreleyen sulara, denizlere; kuleler dağlara ve köşe kuleleri ise dört cihetteki en yüksek dağlara işaret etmektedir. Hükümdarın otağının ya da köşkünün bulunduğu alan ise dünyanın merkezini ve göklere kadar yükselen altın dağı temsil etmektedir[72].

Medrese tiplerinin menşei ile ilgili birçok araştırmacının ortaya attıkları görüşler mevcuttur. Bardhold, külliye yapılarının kaynağı olarak Türklerin Budizm'den İslamiyet'e geçtikten sonra Budist yapılarından esinlenerek yapıldığını, erken İslami kaynaklara ve arkeolojik kalıntılara dayanarak söylemiştir. Yine Litvinskiy' de Barthold gibi Türklerin İslamiyet'ten evvelki dinlerinden başlıcası

---

66 Esin, *"Muyanlık"*, s.79.
67 Esin, s.79.
68 Esin, s.78.
69 Semra Ögel, *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi,* Akbank, 1994, s.65.
70 Ögel, s.65.
71 Ögel, s.65.
72 Ögel, s.76-78.

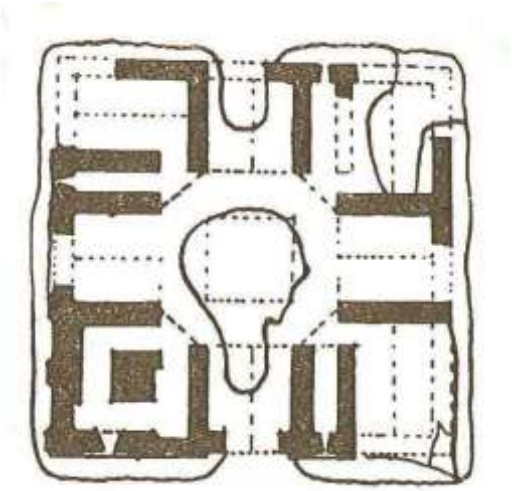

Çizim 1. Medrese Planları

Budizm olduğu ve İslami külliyelerin ilk bulunduğu yerlerde evvelce Budist külliyelerinin inşa edilmiş olduklarına dikkat çeker[73]. Creswel, Andre Godard, Erdman ve Galina Pugaçenkova gibi araştırmacıların medrese mimarisinin müderris evlerinden esinlenerek geliştiğini savunmuşlardır. Creswell'e göre müderrislerin ilk zamanlar bu tip evlerde ders verirlerdi ve medrese müessesesi geliştiği zaman müderrislerin evleri medrese mimarisini etkilemiştir"[74].Creswel; ortaçağ Kahire evlerini özellikle iki eyvanlı medrese plan şemasına örnek teşkil ettiğine değinmiştir. "Bu evlerin başlıca iki unsuru mak'ad ve ka'a dır. Mak'ad kuzeye bakan bir veranda (hayat) dır. Ka'a, üstten ışık alan kare biçiminde bir mekâna açılan iki eyvanlı sofadır. Işıklığın hemen altında, iki eyvanın arasında çeşmeli bir havuz bulunur. Celal Esad Arseven'e göre de Orta Asya evleri özellikle zengin evlerin çoğunda, merkezinde havuz bulunan bir sofa ve sofayı çevreleyen odalardan oluşmaktaydı[75]. Kubbe Altında ve merkezdeki havuz bizlere gök-yer-su ilişkisini gösteren bir simgesel anlatımdır. Yer dörtgen, gök ise daire işaretleri evrensel bir simgedir. Özellikle 1251 tarihli Konya Karatay Medresesinin kubbesini çinilerle kaplanması burada yer ve gök simgesinin vurgulandığını göstermektedir[76].Andre Godard; ise dört eyvanlı Horasan evlerini Gazneli ve Selçuklu Medreselerinin plan şemasını etkilemiş olduğunu ileri sürmektedir, Galina Pugaçenkova; Orta Asya Evlerini (Çizim 2) medreselerin plan şemasının gelişimini etkilediğini savunmuştur[77]. Ve yine Doğan Kuban' da bu medrese yapılarının "mimari kaynağının Horasan' da ve Türkistan' da yaygın bir konut tipi olan iç avlulu ve eyvanlı evler" olduğunu savunmuştur[78].

---

73 Ögel, *age*. S.83.
74 Aptullah Kuran,*Anadolu Medreseleri*, C:1, Ankara, 1969, s.8
75 Celal E. Arseven, *Türk Sanatı*, Cem Yayın Evi, 1984, s.35.
76 Ögel, s.89.
77 Ögel, s.8-9.
78 Doğan Kuban, *100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi,* İstanbul, 1970, s.124.

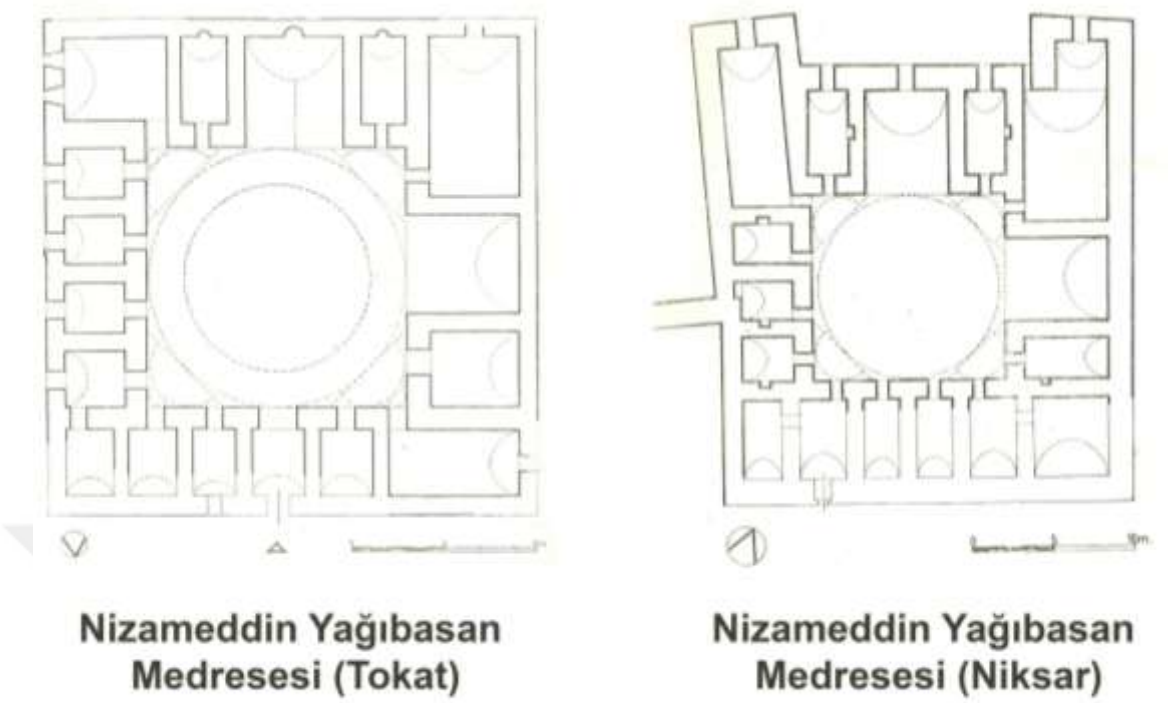
Çizim 2. Orta Asya Evi, Plan (Aptullah Kuran'dan)

Bu evlerde Horasan evleri gibi dört eyvanlı fakat esas dikkat çeken nokta eyvanlı evlerin avlularının kubbeyle örtülü olması medrese mimarisinin gelişimi konusunda önemli bir unsurdur[79]. Bu daha çok Anadolu'da görülen kapalı medreseleri akla getirmektedir. Bu medreseler açık avlulu medreselerden önce ortaya çıkmışlardır. Muhtemeldir ki doğrudan doğruya Orta Asya'daki benzer konut tiplerinin geleneğini devam ettirirler[80]. Bu tipin Anadolu'daki ilk örnekleri Tokat ve Niksar'da on ikinci yüzyılın ikinci yarısında yapılan Yağıbasan (Çizim3) medreseleridir. Daha geç örnekleri ise şüphesiz sanat tarihimizde önemli yeri olan Konya'daki Karatay(1251) (Çizim4) ve İnce Minareli(1265) medreseleridir[81] (Çizim5).

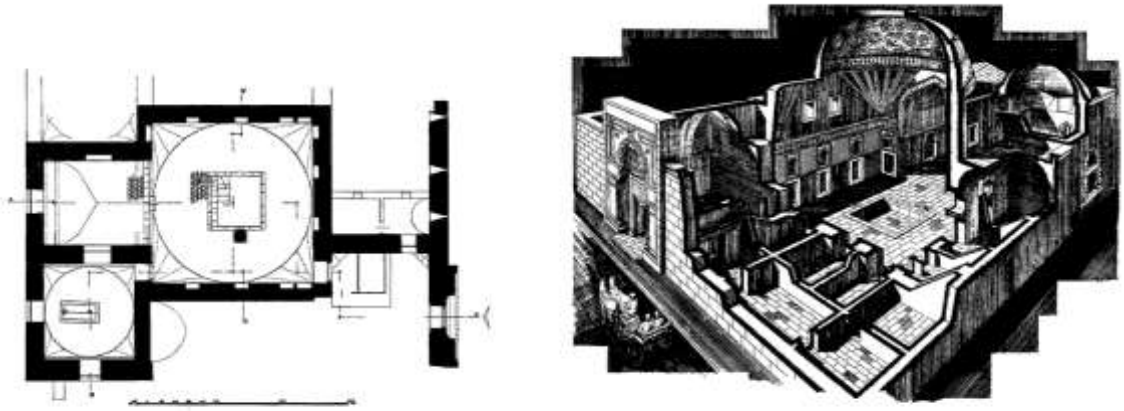
Açık avlulu medrese tipinin menşei ile ilgili yukarıda tanımı yapılmış olan Budist manastırlarının(Vihara) taklidi olduğu savunulan görüşlerdendir. Aptullah Kuran'ın da savunduğu bu görüş "Anadolu medreseleri" adlı kitabında bir yapıyı örnek göstererek ele almıştır. Batı Pakistan'ın kuzeyinde eski Taxila şehrindeki Budist manastırlarından MS. II. Yüzyıla ait olan Jaulian Manastırını (Çizim6) inceleyen Aptullah Kuran, binanın avlu etrafında tertiplendiğini mimari kuruluşunun çift-eksenli tertibin ilkel bir örneği olduğunu söylemiştir[82].

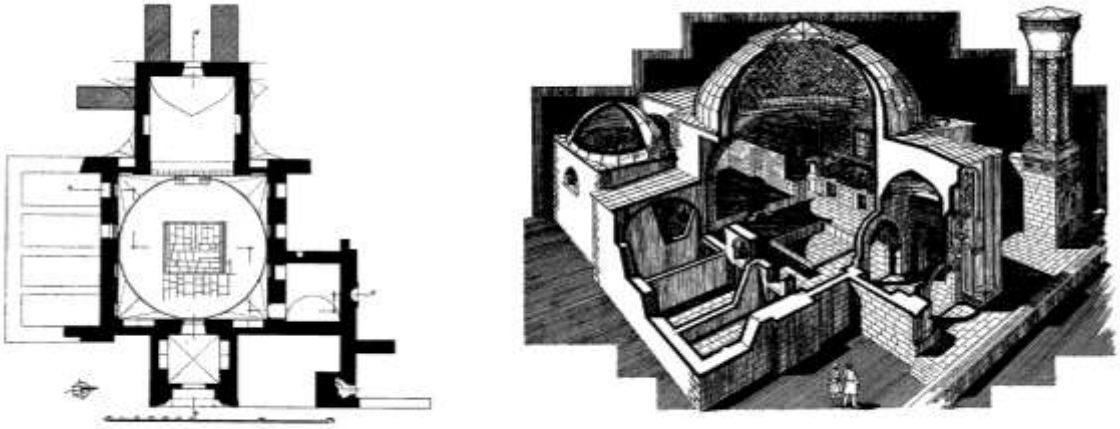
79 Kuran, s.8.
80 Kuban, s.125.
81 Kuban, s.125.
82 Kuran, s.10.

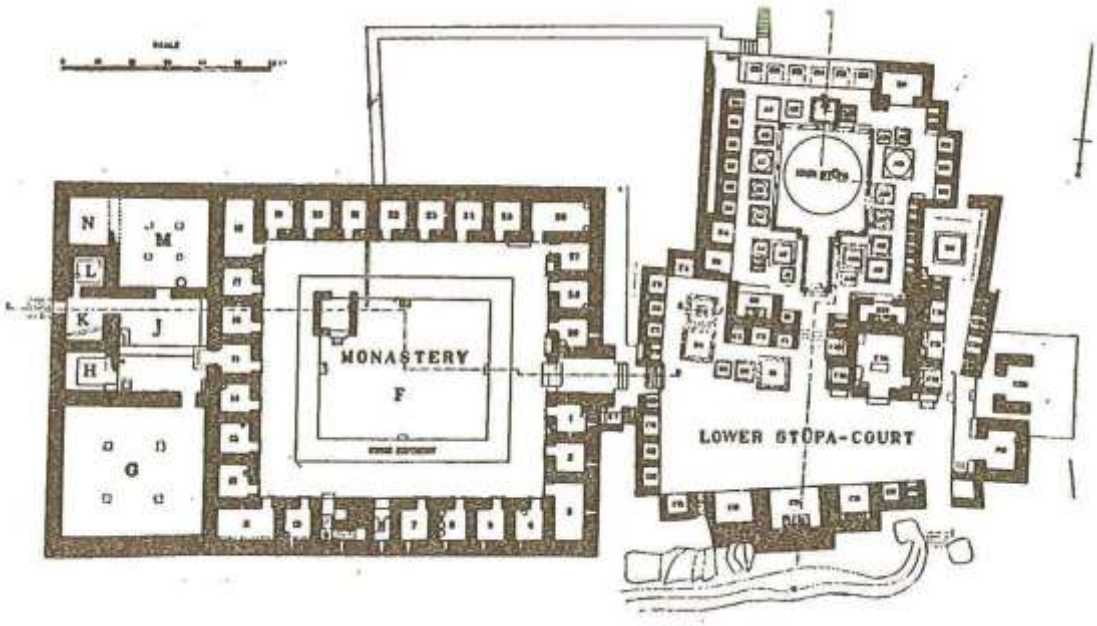
Çizim 3. Yağıbasan Medreseleri (Metin Sözen'den)

Çizim 4. Konya Karatay Medresesi Planı ve Perspektif Çizimi (Mahmut Akok'dan)

Çizim 5. Konya İnce Minareli Medrese Planı ve Perspektif Çizimi (Mahmut Akok'dan)

Çizim 6. Jaulian Manastırı, Taxila. Plan (Aptullah Kuran'dan)

W. Barthold' da Budist viharalarının örnek alındığını savunan araştırmacılardandır. W. Barthold' a göre; Selçuklu ve Karahanlı yapılarının çeşitli cephelerden benzerlikleri olduğunu, bu sebepten Selçuklu medreselerinin de Karahanlı medreseleri gibi Budist manastırlarına benzetmiştir. Bu benzer cephelerden biri hücrelerin iç avlu etrafında sıralanmaları Budist manastırlarını andırmakta idi. Sanskritçede "Vihare" teriminin aynı zamanda Budist hastaneleri için kullanılması önemli bir husustur. İşte bu sebepten

dolayı Budist-Türk manastırlarının Selçuklu medrese ve Şifahanelerine de tesir etmiş olabileceği üzerinde durmuştur.

Kısacası medreselerin mimari ve plansal kurgusunda Orta Asya etkilerini görmekteyiz. Özellikle Orta Asya'daki ev ve viharalar da avlu etrafında tertiplenen odaların ve eyvan birimlerinin ön plana çıkması, Anadolu medreseleri ile olan kaçınılmaz benzerlikleridir. Bu benzerlikler bize mimari kurgunun etkileşimini göstermektedir. Bu etkileşim sadece medrese mimarisinde değil, aynı zamanda Asya'dan getirilen yapı türleri olan türbe ve kervan saraylarda da devam ettirilmiş. Bir bakıma Asya'nın yaşam koşulları sürdürülmeye çalışılmıştır[83].

[83] Semra Ögel, *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi,* Akbank, 1994, s.58.

3. BÖLÜM

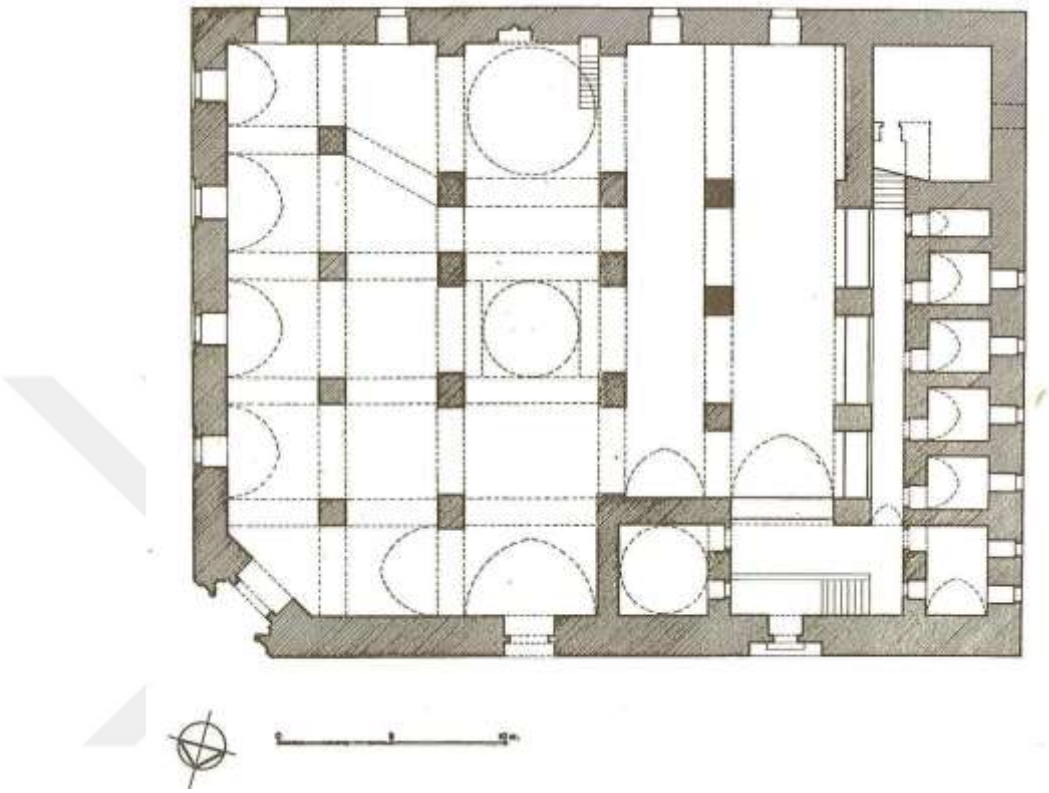
ANADOLU SELÇUKLU MEDRESELERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Anadolu Selçuklu medreselerini kesin bir esasa bağlamak oldukça zordur. Kapalı ve açık avlulu iki büyük grup kendi içlerinde de çeşitliliklere ayrılmaktadır. Bunun sebebini bil hassa XIII. yüzyıldaki Anadolu'nun kültürel ortamında aramanın daha doğru olduğunu Aptullah Kuran ileri sürmektedir[84]. Bunun dışında ayrıca Anadolu'da cami-medrese birleşimi ile uygulanan bağımlı medrese yapılarından da bahsetmek gerekir. Bu yapılar cami ve medrese yapılarının yan yana gelerek, medrese bölümlerinin (Kayseri Külük Camii ve Medresesi) (Çizim7) cami ile birleşik olarak uygulandıkları görülmektedir. Kayseri'de ki Danişmendli döneminden kalma Külük cami ve medresesi birçok araştırmacıya göre medrese kısmının daha sonradan camiye ilave edildiği savunulmaktadır. Doğan Kuban yapıyla ilgili beş sahınlı simetrik bir cami planı vermiştir. Fakat Aptullah Kuran'ın yapı üzerinde yapmış olduğu incelemeler sonucu, cami ile medresenin dış duvarlarında kullanılan taş duvar karakterlerinde ve örgü tekniklerinde herhangi bir değişiklik olmadığını, medresenin beraber yapıldığını ifade etmiştir[85]. Anadolu'da erken bir dönemin ürünü olan bu bağımlı medrese geleneğinin tutmadığı ve daha sonraki dönemlerde terk edildiği görülmektedir. Danişmendli, Artuklu ve Selçuklu mimarlıklarında bu uygulama Külük cami ve medresesindekinden farklı olarak, cami yapılarıyla beraber ilişki kurulmuş oldukları görülmektedir. Mesudiye medresesi ve Ulu cami, Şehidiye Medresesi ve Hacı Kılıç Medreselerini örnek gösterebiliriz (Çizim 8). Özellikle Hacı Kılıç Camii ve Medresesine dikkat çekecek olursak, buradaki uygulama iklim şartları göz ardı edilerek salt bir biçimsel düzenleme olarak Kayseri Külük Cami ve Medresesinin bir benzeri fakat açık avlulu

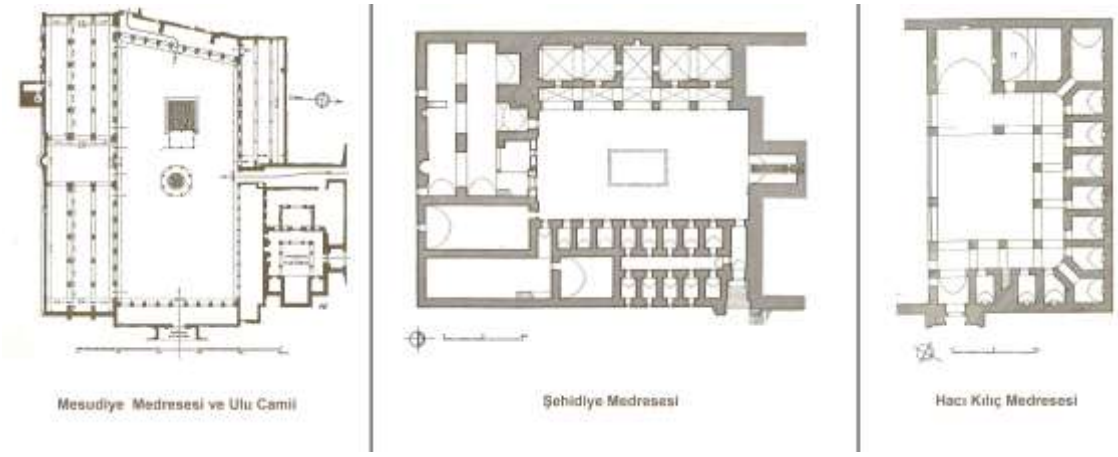
---

[84] Kuran, s. 43.
[85] Kuran, s. 14.

birimden oluştuğunu görmekteyiz. Kendine özgü bir uygulama olan bu düzenleme Anadolu'da daha sonraları tekrarlanmamıştır[86].

Çizim 7. Külük cami ve medrese plan (Aptullah Kuran'dan)

Çizim 8. Mesudiye Medresesi, Şehidiye Medresesi ve Hacı Kılıç Medresesi Planları (Aptullah Kuran'dan)

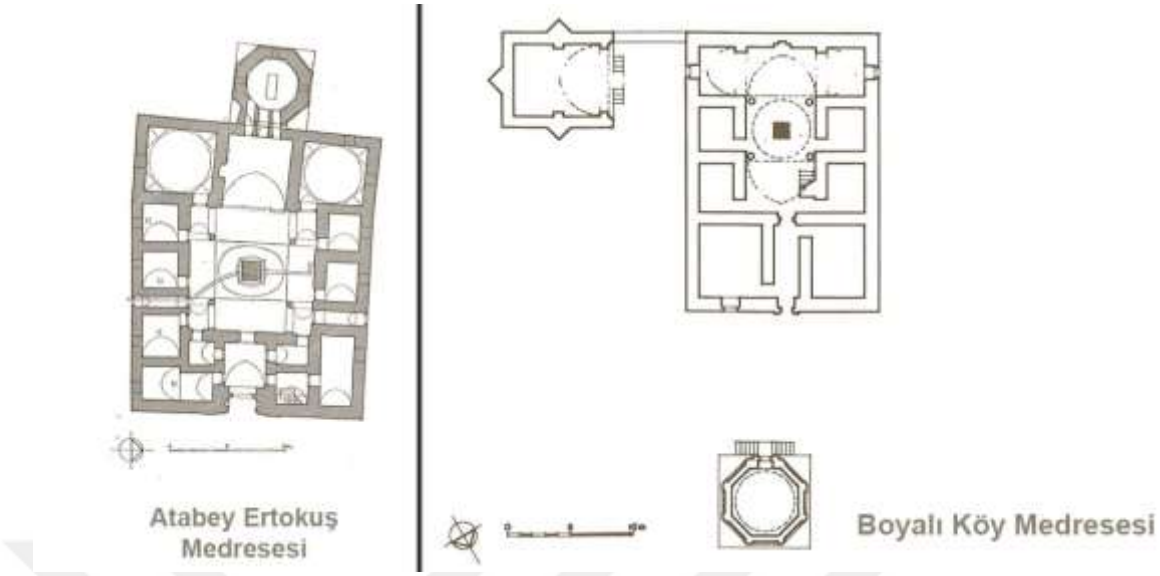
[86] O. Cezmi Tuncer, *Kayseri Yedi Selçuklu Taç Kapısında Geometrik Düzen*, s. 109.

Selçuklu mimarisi Orta Asya'nın Kültür derinliklerinden gelerek ve İsfahan Cuma Mescidiyle birlikte kimlik bulduğu yorumlanmaktadır[87]. Fakat Selçuklular Anadolu'da karşılaştıkları çeşitli mimari stiller, komşu devletlerle devamlı kültür alış-verişi ve yabancı mimarların da katkısıyla, medrese mimarisi Anadolu'da belli bir sitile kavuşmuştur. Avlulu, revaklı ve eyvanlı yapısı ile oturmuş medrese mimarisi zengin portalleri, sivri kemerleri ve taş yapısı ile Anadolu'ya kültürel bir kimlik kazandırmıştır.

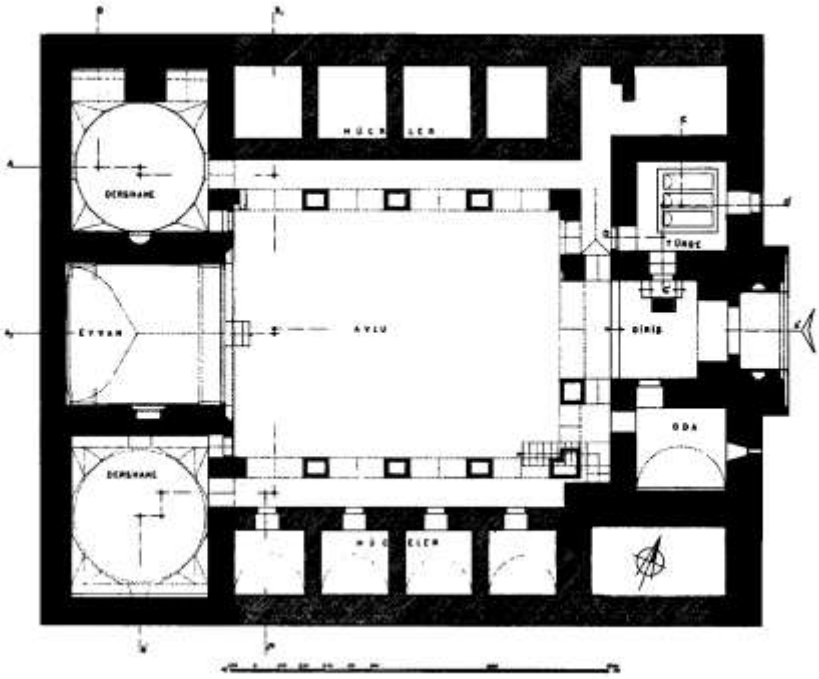
Selçuklu medreselerinde form, dıştan içe doğru değil; içten yani avludan dışa doğru gelişmiş ve avlu düzeni binanın şekillenmesinde en önemli eleman olmuştur. Açık avlulu Selçuklu medreselerinde portal genellikle binanın uzunlamasına ekseni üzerinde, ana eyvanın karşısındadır. Açık avlulu ve kapalı avlulu medreseleri biri birinden ayıran çok fazla bir şey yoktur. Kapalı olan medresenin avlu kısmı kare ya da kareye yakın bir biçimde tertiplenip üzeri kubbe gibi üst örtü elemanlarıyla örtülmesinden oluşmaktadır. Açık avlulu medresede ise avlu giriş ekseni doğrultusunda uzanarak tertiplenmiştir. Bunun dışında bu iki yapı gurubunda bir birinden çok farklı unsurlar olduğu söylenemez.

Bütün kapalı avlulu medreselerde olduğu gibi açık avlulu Selçuklu medreselerinde de dershane hacimleri ana eyvanın bir veya iki yanına konulmuş ve genellikle bu odalar kubbeli yapılmıştır. Konya Sırçalı Medrese, Akşehir Taş Medrese gibi. Kubbeli medreselerde türbe, bina planlanırken bazen de kubbeli dershanelerden birinin sonradan bu amaçla kullanıldığı da oluyordu.Diğer Selçuklu medreselerinde detürbe yan kanatlarda (Sivas Şifaiye Medresesi) (Çizim 1), yada binanın ön kısmında bulunduğu (Boyalıköy Medresesi/Sincanlı)gibi ana eyvanın hemen arkasında da bulunmaktadır (Atabey Ertokuş Medresesi) (Çizim9). Mesela Sırçalı Medresesi'nde de giriş eyvanının sağındadır (Çizim10).Bazen ise yapıdan bağımsız olarak ta karşımıza çıkmaktadır.

[87] S. Kemal Yetkin, *"Çifte Minare"* A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 2-3, Ankara, 1952, s.146.

Çizim 9. Atabey Ertokuş ve Boyalı Köy Medrese Planları (Aptullah Kuran'dan)

Çizim 10. Sırçalı Medrese Planı (Mahmut Akok'dan)

Büyük şehirlerde yapılan medreselerde konut hizmeti gören odalar, dershane hizmeti gören oldukça büyük sofalar (Eyvan) bulunurdu. Büyük bir kapıdan revaklı avluya girilir, avlunun karşısında ya da yanında büyük bir sofa yer alırdı[88].

[88] Celal E. Arseven, *Türk Sanatı*, Cem Yayın Evi, 1984, s.68.

3.1. Medrese Tipolojileri

Anadolu Selçuklu medreselerini plan özellikleri bakımından incelediğimizde, iklim koşullarını da göz önünde bulundurmak koşuluyla açık avlulu ve kapalı avlulu olarak iki tipe ayırabiliriz. Açık ve kapalı olarak ayırdığımız gruplar arasında bazı unsurlar dışında çok fazla farklılıklar olmadığını göreceğiz. Bu gruplar kendi içerisinde bir takım farklılıklar göstermektedir. Buna etki eden faktörler ise coğrafi şartlar, kültür etkileşimi ve Anadolu'nun içinde bulunduğu siyasal durumdur. Kapalı avlulu medreseler içerisinde revaklı ve revaksız medreseler dışında çok fazla ayrışan durumlar söz konusu değildir[89]. Açık ve kapalı avlulu medrese arasında bina elemanları ve malzeme bakımından çok büyük fark yoktur. Her iki tipte de yapı ortasında bulunan avlulu bir havuz etrafına tertiplenmiş, bir veya birden fazla eyvanla zenginleştirilmiş ve avlunun ön ve arka taraflarına yerleştirilmiş hacimler, yanlarına ise talebe hücreleri konulmuştur[90]. Anadolu'da kapalı avlulu ve açık avlulu medreselerin bir birlerine paralel olarak geliştikleri görülmektedir. Açık avlulu veya kapalı avlulu uygulamanın iklim koşullarından kaynaklandığı düşünülse de, neden daha soğuk olan bölgelerde açık avlulu medreselerin yapıldığı soru akla gelmektedir. Ayrıca kapalı avlulu medreselerin avluyu örten kubbelerin sağır olmadıkları, tepede ışıklık ve havalandırma amaçlı olduğu düşünülen delikler bulunmaktadır (Konya Karatay ve Yusuf Bin Yakub Medresesi gibi). Bu sistemin fonksiyonelliğinden ziyade gelenekten kaynaklandığı düşünülmektedir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi Orta Asya evlerinin etkisiyle şekil bulduğu düşünülebilir[91].

Anadolu medreseleri ister kapalı olsun ister açık, bir avlu etrafında tertiplenmiş odalardan oluşmaktadır[92]. Ana eksen avlu olduğu için, avlunun planına göre yapı şekillenmektedir. Anadolu Selçuklu medreselerini 1243 yılı öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek doğru olacaktır. 1243 yılında gerçekleşen Moğol istilasıyla birlikte Anadolu'da; siyasi, iktisadi ve kültürel açıdan birçok karışıklığın yaşandığı bir dönem olmuştur. Moğol hâkimiyetiyle beraber Anadolu'ya birçok yabancı usta gelmiş bu da Anadolu'da üslupsal çeşitliği yaratmıştır. Moğol istilası öncesi yapılar hantal ve tezyinat

---

89 Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri Selçuklular ve Beylikler Devri*, İ.T.Ü, Mimarlık Fakültesi, C:2, İstanbul, 1972.
90 Sözen, s.146.
91 Kuran, s.18-19.
92 Kuran, s.131.

kısmı genelde taç kapı ile sınırlandırılmaktaydı. 1243 sonrası yapılarda görülen değişikliğin plansal olmadığı, daha çok süsleme ağırlıklı olduğu görülmektedir. Daha yüksek cepheler, gösterişli köşe kuleleri, minareler ve işlevsel olmayan cephede hareketlilik sağlayan sağır pencere gibi uygulamaların yapılara eklendiklerini görmekteyiz.

Açık avlulu ve kapalı avlulu medreseleri inceleyecek olursak (Çizim 11);

Çizim 11. Medrese Tipolojisi

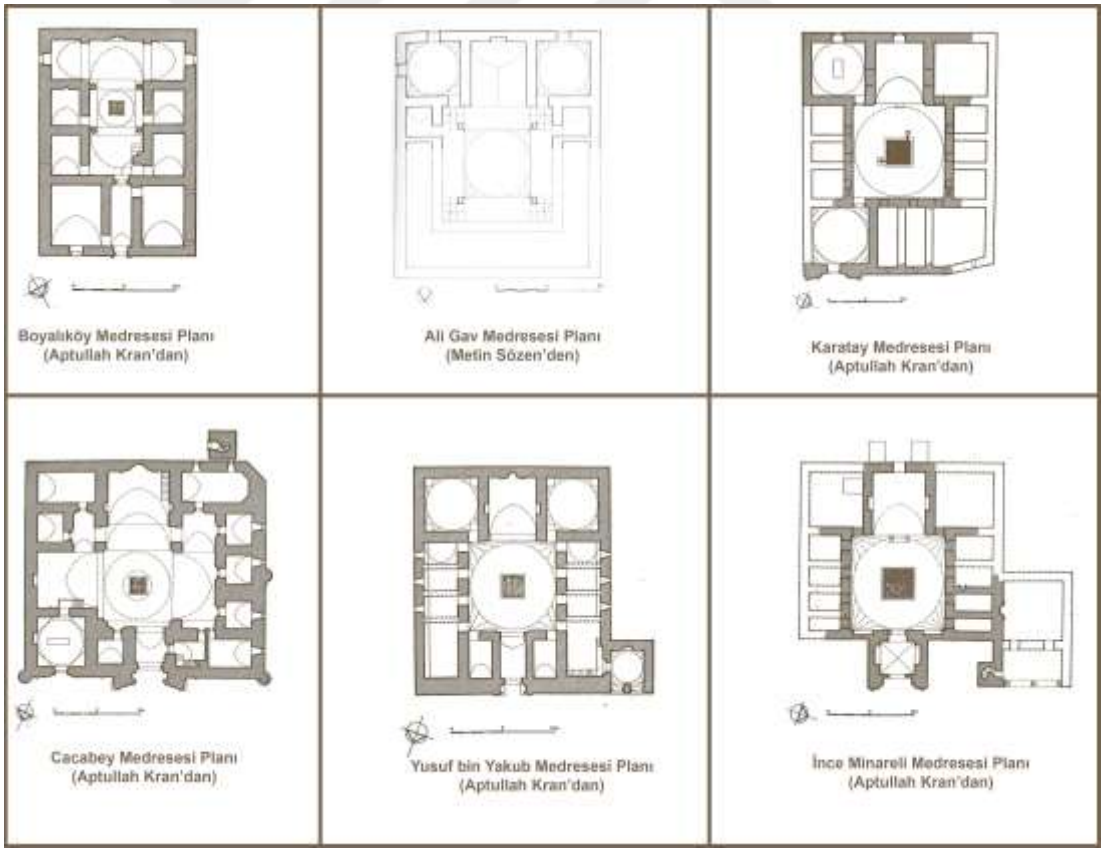
3.1.1. Kapalı Avlulu Medreseler

Kapalı avlulu medreseler, Anadolu da açık avlulu medreselerden önce meydana gelirler. Muhtemelen bu yapılar doğrudan Orta Asya konut tipinin devamı niteliğindedir [93] .Selçuklular Danişmendli Devri'nde inşa edilen kapalı avlulu medreselerin tesiriyle, Danişmendlilere çok fazla bağlı kalmayıp kapalı avlulu medrese plan tipini geliştirmişlerdir. Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen kapalı avlulu medreseler kubbesi duvara oturanlar (Karatay (1251), İnce Minareli (1258-1279), Cacabey (1272) ve Yusuf bin Yakup (1278-79) ve kubbesi desteklere oturan medreseler(Konya Ali Gav, Kırşehir Cacabey, Boyalıköy ve Isparta Ertokuş) şeklinde iki grup halinde değerlendirilir. Kapalı avlulu medreseler, açık avlulu medreselere göre avlunun üzeri kubbeli bir mekânla örtülü olduğu için, avlu plan şeması kare ya da kareye yakın dikdörtgen şeklinde düzenlenmiştir. Medresenin kapalı olması yapının hacmini ister istemez etkilemektedir. Yapının hacim büyüklüğünü etkileyen en büyük unsur hiç şüphesiz avludur. Açık avlulu medreselerde, avlunun üzerini kapatmak gibi

[93] Doğan Kuban, *Türkiye Sanatı Tarihi,* İstanbul, 1973, s.125.

bir kaygı güdülmediği için avlu ölçüleri büyük tutulmuş ve dikdörtgen şema da düzenlenmiştir. Bu sayede kapalı avlulu medreselere göre daha fazla oda sayısı olanağı sağlamıştır. Bunun tam tersi nitelikte olan kapalı avlulu medreseler ise üst örtünün genellikle kubbeyle yapılmış olması nedeni ile yapının avlu kısmının kare ya da kareye yakın dikdörtgen şemada daha küçük ölçekte uygulanmış olmasıdır[94].

Danişmendli dönemi yapıları olan Niksar Yağıbasan ve Tokat Yağıbasan Medreseleri Anadolu'daki ilk örnekler olmasına rağmen oldukça gelişmiş bir plan şemasına sahip oldukları görülmektedir. Üst Örtüleri, kubbeli bir merkezi avlu ve ikişer eyvan bulunmaktadır[95]. Yapıların planlarına baktığımızda ikisi de kare planlı olup, Niksar'da ki yapının coğrafi şartlardan dolayı bir tarafı hafifçe çarpık olarak yapılmıştır[96]. Boyalıköy Medresesi Konya Ali Gav Medresesi, Konya Karatay Medresesi, Konya İnce Minareli Medrese Kırşehir Cacabey Medresesi, Yusuf bin Yakub Medreseleri Anadolu Selçuklu mimarisi kapalı avlulu medreselere (Çizim 12) örnek teşkil eder.

Çizim 12. Kapalı Avlulu Anadolu Selçuklu Medrese Plan Örnekleri

94 Kuran, s.18.
95 Kuran, s. 60-63.
96 Kuran, s. 15-17.

3.1.2. Açık Avlulu Medreseler

Anadolu Selçuklu Devri'nde açık avlulu medreseler, kapalı avlulu medreselere nazaran daha fazla inşa edilmiştir. Bu plan tipinin Anadolu'daki ilk örneği Artuklu Devri'nde karşımıza çıkmaktadır. Açık avlulu medreseler, genellikle dikdörtgen plana sahip olup tek katlı olarak inşa edilmiştir. Kapalı avlulu medreselerde olduğu gibi ilk örneklerde dış kitle formunda simetri ve düzen önemli bir rol oynamamaktadır[97].

Açık avlulu Anadolu medreselerinde, avlunun girişe karşı olan cephesinde, sağ ve solunda odaların yer aldığı büyük bir eyvan mevcuttur. Kapalı avlulu medreselerde olduğu gibi açık avlulu medreselerde de eyvan önemli bir ayrıntıdır. Kare ya da dikdörtgen biçimindeki avlunun dört yanındaki eyvan ve kapalı hacimler önceleri genellikle belirli bir düzene bağlı kalınmaksızın yerleştiriliyordu. XIII. Yüzyılın ikinci yarısından sonra medrese plan şeması daha belirli bir hal almaya başlamış, gerek avlu etrafındaki eyvan ve hacimler gerekse dış kitle formu geometrik, simetrik ve rasyonel bir mimariye erişmiştir[98].Ana eyvanın sağ ve solunda yer alan odalar kullanım amacına göre çoğunlukla kubbeli inşa edilmişlerdir. Bu odalar kışlık dershaneler olarak kullanılmışlardır[99].

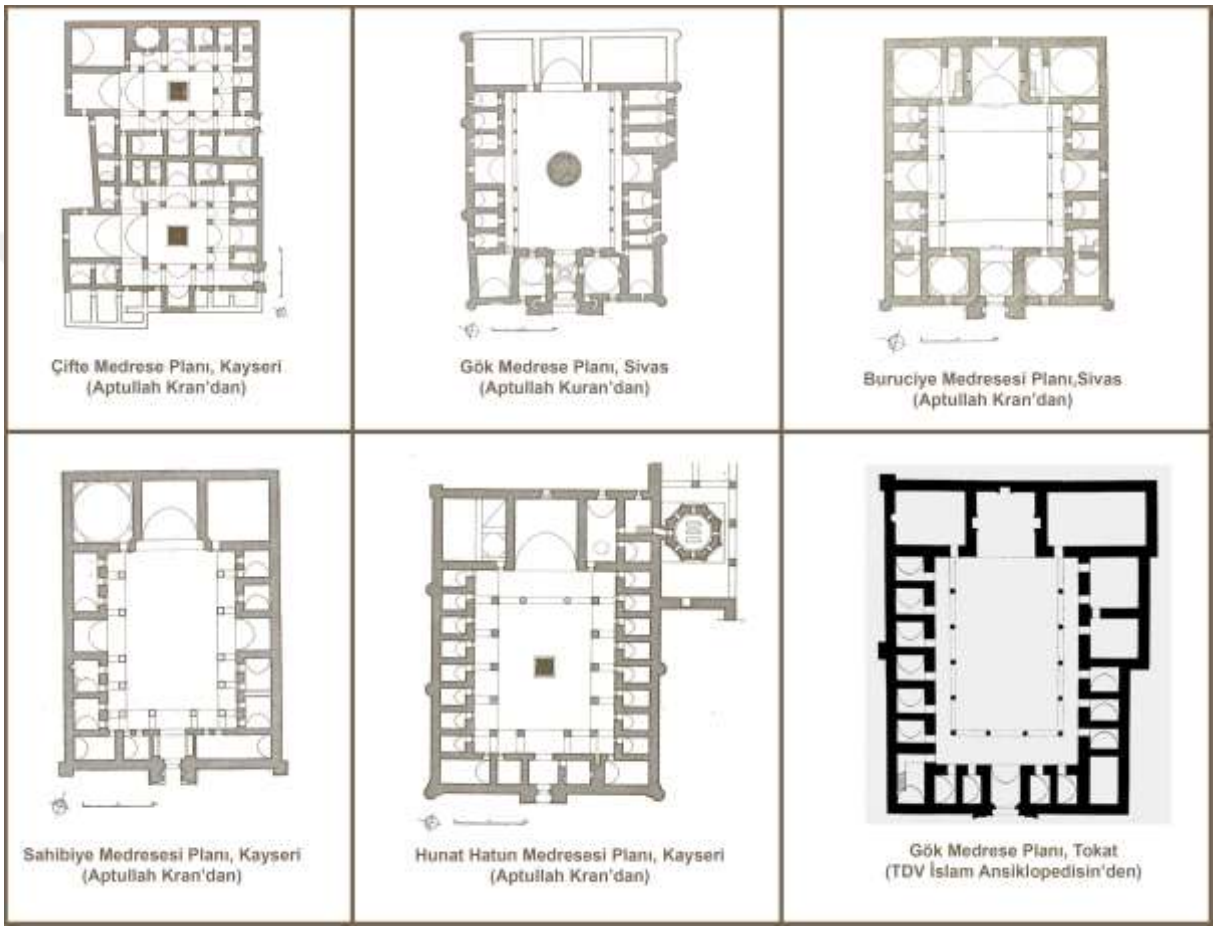
Taç kapı genellikle binanın uzunlamasına ekseni üzerinde, ana eyvanın karşısındadır. Yine bu giriş yönlü eksenin sağ ve solunda da eyvanlar bulunur, bu eyvanlarında sağ ve sol kanatlarında öğrencilere tahsis edilmiş olan önü revaklı hücreler yer almaktadır. Genel olarak plan kurgusu dört eyvanlı açık avlulu ve tek katlı olarak düzenlenmiştir. "Konya'daki Sırçalı Medrese, Akşehir'deki Taş Medrese, Sivas'taki Buruciye Medresesi'nde giderek simetrikleşen plan kurguları, XIII. yüzyılın son çeyreğinde Sivas'taki Gök Medrese ve Çifte Minareli Medrese ile Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese' deen olgun şekline ulaşır"[100].

Açık avlulu medreselerde eyvan sayısı değişkenlik göstermekle birlikte dört eyvanlı plan düzeni daha çok görülür. Dört eyvanlı plan şemasının kullanıldığı medreseler; Kayseri Çifte Medrese, Sivas Gök Medrese, Buruciye ve Sahibiye Medresesi'dir. Üç

---

97 Kuran, s.131-137.
98 Kuran, s.133-135.
99 Muammer Gül, Atilla Bayram, Oğuzhan Hakkoymaz, *Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-Politik Yapısı,* s.322-325.
100 İsmail Orman, *"Medrese"*, İ.A., C:28, Ankara, 2003, s. 338-339.

eyvanlı plan şeması, Kayseri Seraceddin ve Ümmühan Hatun Medresesi'nde karşımıza çıkar. En çok inşa edilen medreseler ise iki eyvanlı olup; Kayseri Hunat Hatun ve Tokat Gök Medrese bu tipin en önemli örnekleridir (Çizim 13). Kapalı avlulu medreselerde örneklerini gördüğümüz tek eyvanlı plan şeması açık avlulu medreselerde çok tercih edilmemiştir.

Çizim 13. Açık Avlulu Anadolu Selçuklu Medrese Plan Örnekleri

3.2. Bina Elemanları

Farklı zaman, iklim ve bölge koşullarında inşa edilen medreselerin, yapı bakımından birbirinin benzeri olması mümkün değildir. Bunun için her medresede aynı yapı elemanlarının kullanıldığı söylenemez. Orta Asya mimarisindeki bazı unsurlar Anadolu Selçuklu döneminde de devam eder. Anıtsal nitelikli taç kapılar, İşlevsel olmayan minareler gibi mimari elemanlara Anadolu Selçuklu mimarisinde de rastlanır.

Medreselerin mimari elemanlarını inceleyecek olursak; hepsini bir medresede bulmanın mümkün olmamasına rağmen gelişmiş bir medrese bünyesinde birçoğuna rastlayabiliriz.

3.2.1. Avlu

Avlu, insani ihtiyaçlara hitap eden ve dünya üzerinde farklı kıtalarda gelişen mimarlık kültür ve tarihinde yer edinmiş, beş bin yıllık geçmişe sahip bir mimari tipolojidir[101]. İslam mimarlık kültürü avlu konusunda çok zengin örneklere sahiptir. Fakat birçok araştırmacı İslam dünyasındaki Endülüs, Kuzey Afrika ve Yakın Doğu kültürlerini ön planda tutulduğu araştırmalarda Osmanlı örneklerine yer verilse de Selçuklu mimarisinin avlu literatüründe gerektiği değerin verilmediği görülmekte[102].

Türk İslam mimarisinin gelişmesinde Asya kültürü önem arz etmektedir. Kesişen akslarıyla merkezi mekân şeması, dört yön vurgusu ve kare içinde ki dört sütun gelenekleri Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu mimarisinde de kendini göstermiştir[103]. Avlu geleneğinin Türkmenistan'da ki yapılan kazılar sonucunda M.Ö. 3-2 bin yıllara dayandığını belgeler[104]."Kuzey Afganistan da bulunan Ay Hanım Gymnasium kalıntıları M.Ö. II. yy.ın ilk yarısına ait dört eksedralı bir Yunan konut tipinin Asya örneğidir"[105]. Selçuklu döneminde özellikle Anadolu kapalı avlu örneklerinde rastlanılan kare içinde dört sütun şemasının Asya mimarlık geleneğinin devamı olduğunu gösteren örnekler mevcuttur. Kare içerisinde 4 sütun düzenlemesi 1310 yılında yapılan Erzurum'da ki Yakutiye Medresesinde, 1272 tarihli Sivas Divriği Turan Melik Şifahanesinde ve 1210 yılında yapılan Afyon Sincanlı Boyalıköy Medresesinde de kullanılmıştır[106].

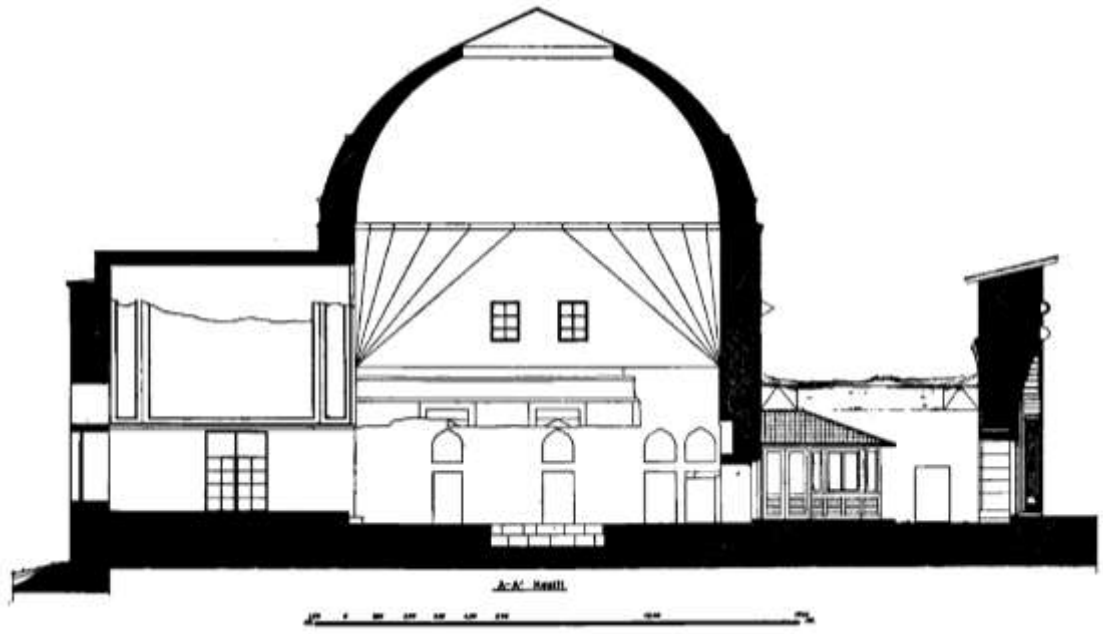
Üstü örtülü ya da açık olan, çoğunlukla ortasında havuzu olan ve revaklarla çevrilmiş, kareye yakın veya dikdörtgen bir biçime sahip olan avlu; medresenin en önemli

---

[101] Onur Şimşek, "*Büyük Selçuklu Mimarisinde Avlu Kimliği"*, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S. 5, 2015, s.456.
[102] Şimşek, s. 456.
[103] Şimşek, s. 457.
[104] Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1977, s.35.
[105] Şimşek, s. 457.
[106] Şimşek, s. 458.

elemanıdır. Diğer bir deyimle, avlu, medresenin çeşitli hacimlerini bir araya toplayan ve yapının bir bütün olarak çalışmasını sağlayan mihrak noktasıdır[107].

Anadolu Selçuklu mimarisinde avlu, üstü açık ve üstü kapalı olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kapalı avlulu medreselerde kubbe ya da tonoz şeklinde bir üst örtü mevcut olup tam ortasının delik olması kapalı mekânın hem hava sirkülasyonuna hem de ışık almasına olanak sağlamıştır. Üst örtüdeki gözün tam hizasında avlunun orta yerinde bir havuz vardır. Örnek Konya Karatay Medresesi (Çizim14).Açık avlulu medreselerde avlunun orta yerinde havuz bulunmaktadır,[108] Sivas Gök Medresesinde olduğu gibi (Çizim15).

Çizim 14. Konya Karatay Medresesi Kesiti (Mahmut Akok'tan)

[107] Kuran, s.132.
[108] Kuran, s .132.

Çizim 15. Sivas Gök Medrese, 3d Restitüsyon Çizimi (Ahmet Kuşakoğ)

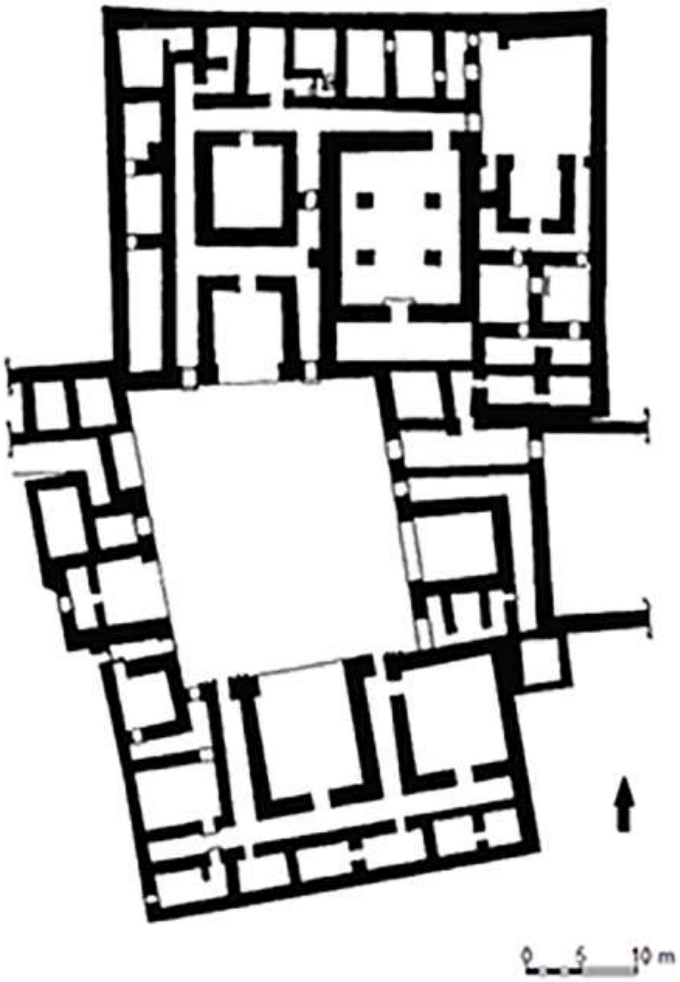
Kapalı avlulu medreselerde avlu kare veya kareye yakın bir dikdörtgen biçimindedir. Çünkü üst örtü elemanı büyük açıklıklarda ya da dikdörtgen açıklıklarda mekânın üzerini kapatmak statik olarak sorun oluşturmaktadır. Açık avlular ise genellikle dikdörtgen biçiminde düşünülmüş ve böylece dikdörtgenin uzun kenarlarına daha fazla talebe hücresi yerleştirilmesi mümkün olmuştur[109]. Örnek verecek olursak Hunat Medresesi, Kayseri Sahabiye Medresesi gibi. Kapalı avlulu medreselerde revaklara yer yer rastlanırken (Atabey Ertokuş Medresesi), açık avlulu medreselerde revak olmazsa olmaz bir unsur halini almıştır (Gök Medrese, Buruciye Medresesi) . Bazen iki (Karahisar Medresesi, Akşehir Taş Medrese), bazen üç (Hacıkılıç Medresesi, Kayseri Sahabiye Medresesi, Sırçalı Medrese) ve bazen de dört yanını çevreleyen revaklar görmek mümkündür (Hunat Hatun Medresesi, Kayseri Afgunlu Medresesi).

3.2.2. Eyvan

Eyvan mimarlık tarihinde ilk kez Mezopotamya ve İran mimarlıklarında karşımıza çıkar. M.Ö. II. Yüzyıla tarihlendirilen Asur dönemine ait olan Part sarayı (Çizim16) bize erken dönemde kullanılan eyvan yapısının ne kadar gelişmiş olduğunu göstermektedir. Part sarayı, dörtlü eyvan kurgusunun uygulandığı ilk yapıdır[110]. Mekân

[109] Kuran, s.132.
[110] Alev Erarslan, *Ortaçağ Türk Mimarlığında Eyvan Kullanımında Mekân-işlev İlişkisi*, Megaron, 2012, s.145-146.

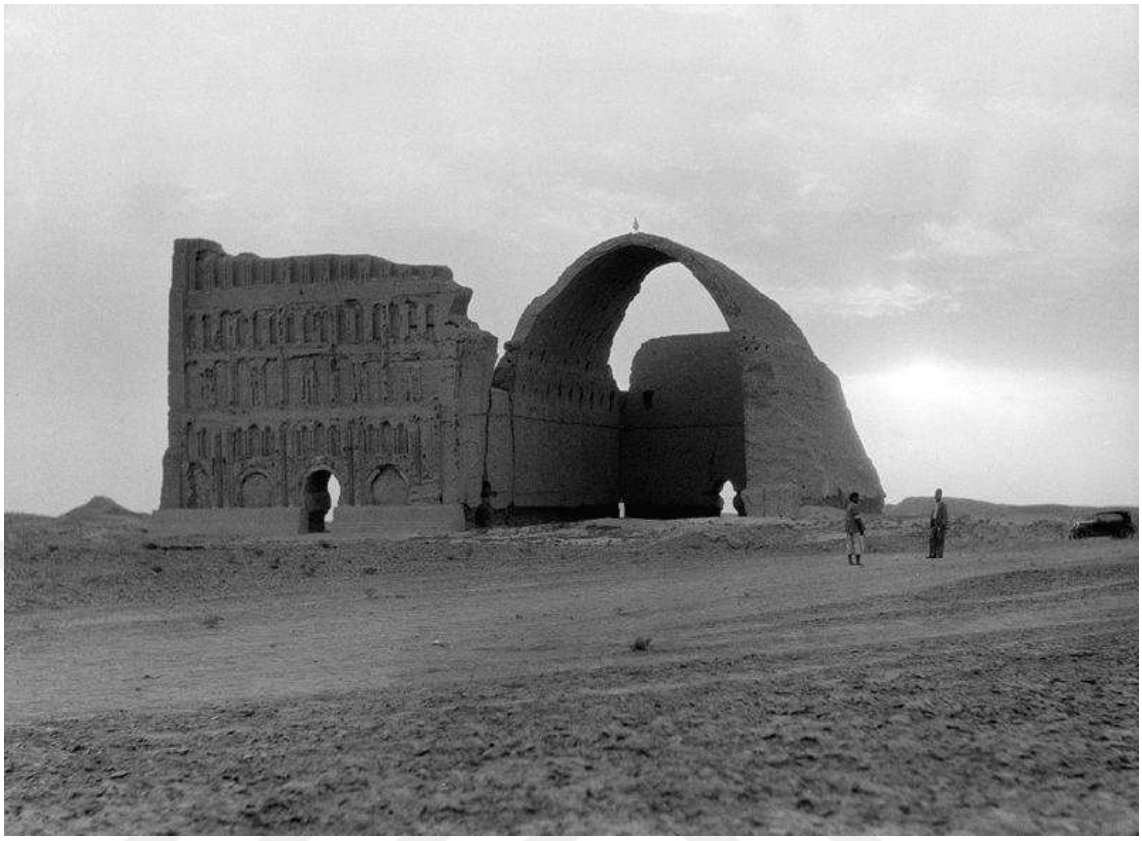
ve oda düzenlemesi açık avlunun dört yönüne yerleştirilmiştir. Ana eyvanın büyüklüğü oldukça dikkat çekicidir.

Çizim 16. Asur'daki Part Sarayı. (Keall 1974 Fig 2)

Eyvanın erken kullanıldığı bir başka uygarlık ise Sasani Mimarlığının eseri olan Tak-ı Kısra sarayıdır (Fotoğraf 1). Dev boyutu ile dikkatleri üzerine çeken eyvan 43,50m derinliğe, 23,50m genişlikte olup dünyadaki en geniş tonoz olarak bilinir[111].

[111] Erarslan, s.146.

Fotoğraf 1. Tak-ı Kisra.

(Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Ctesiphon,_Iraq_2117465493.Jpg)

Üç tarafı ve üstü kapalı olup önü açık olan eyvan, köklü bir geçmişe sahip olup İslam mimarlığının sembolü haline gelmiş ve hemen hemen her yapı tipinde başarıyla kullanılmış bir mimari unsurdur[112].

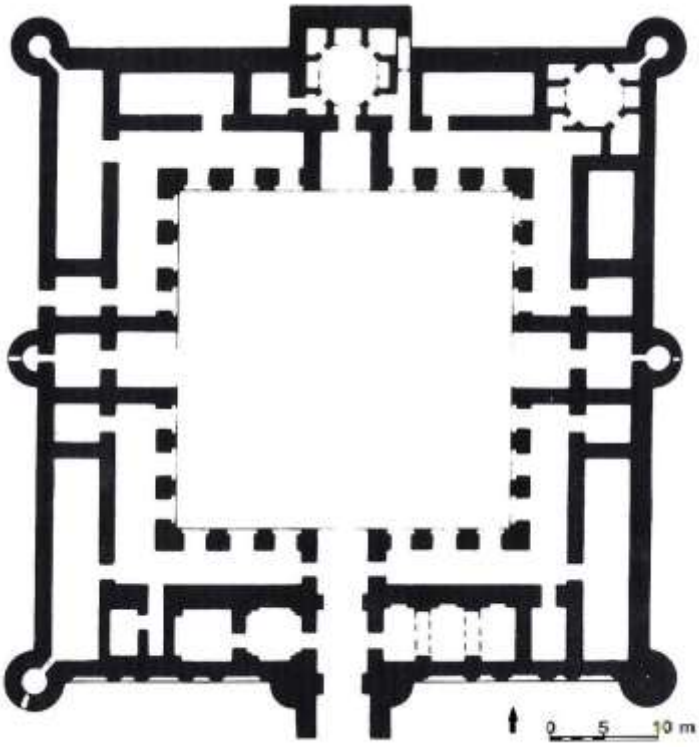
Türklerin yaşadığı coğrafya olan Orta Asya'da eyvan ilk kez Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde rastlanır. "V-VI. Yüzyıla tarihlenen buradaki konutlarda haçvari dört eyvanlı, kubbeli merkezi sofa etrafına yerleştirilmiş eyvan ve köşe odalarında oluşan plan şeması kullanılmıştır"[113]. Bunun dışında Orta Asya konut mimarisinde de eyvanlar görülmektedir. Horosan'da ve Türkistan'da yaygın bir konut tipi olan iç avlulu evlerde de eyvanlar kullanılmıştır[114].

"Ortaçağ Türk mimarisinde eyvanı ilk kullanan Karahanlılar olmuştur. İlk Müslüman Türk Devleti olan Karahanlılar eyvanı ilk olarak camii mimarlığında namazgâh camii

[112] Erarslan, s.145.
[113] Erarslan, s.146.
[114] Kuban, *Türkiye Sanatı Tarihi,* s.124.

tipinde uygulamışlardır"[115]. Eyvan etrafında mekânların tertiplenmesiyle oluşturulmuş namaz kılınan mekânlarıdır. Genellikle şehir dışında yollar üzerinde yapılmışlardır "Musalla Camii" olarak da isimlendirilen bu yapılara verilecek en iyi örnek kesin tarihi bilinmeyen Aşkabat Şehrinin dışında bulunan eski Nisa camiidir[116].

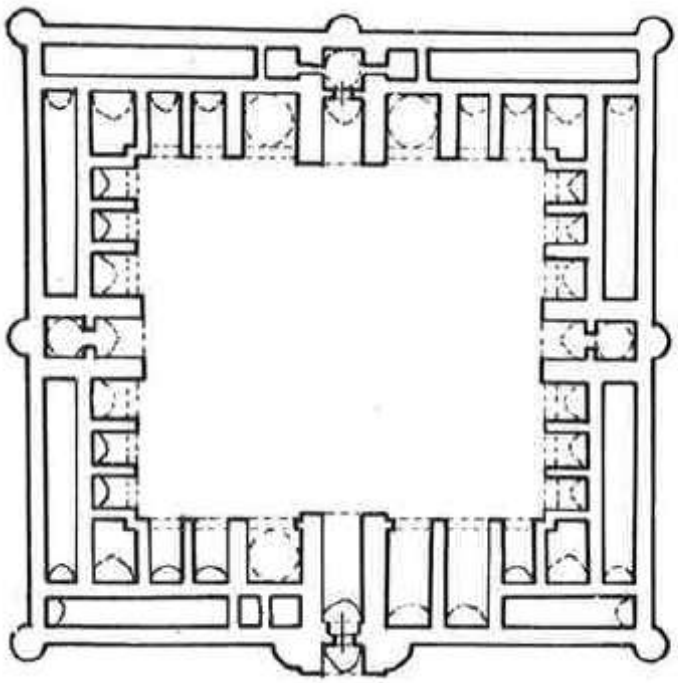
Karahanlılar döneminde eyvanın kullanıldığı bir diğer önemli yapı ise ticaret yolları üzerindeki Ribatlardır. Gelişmiş bir mimariye sahip olan Karahanlı Kervansarayları, her birinde eyvanın farklı denemeleri uygulanmıştır. Geometrik düzenin hâkim olduğu bu kervansaraylar yüksek portalli taç kapılar, payanda destekli masif kuleler ve bütünüyle kare bir palana oturan avludan oluşmaktadır. Eyvan şemasının Karahanlı döneminde kervansaraylarda uygulandığı en güzel örneklerden biri olan Sultan Sancar'ın emriyle yaptırılmış olan dört eyvanlı revaklı avlulu olarak tasarlanmış Daye Hatun Kervansarayıdır[117] (Çizim17).

Çizim 17. Daya Hatun Kervansarayı (Cezar 1977 Figure 149).

[115] Erarslan, s.146.
[116] Erarslan, s.147.
[117] Erarslan, s.147.

Eyvan Türk mimarlığında Karahanlılarla kullanılmaya başlanmış daha sonra Gazneliler, Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularınca geliştirilerek yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Bilhassa Büyük Selçuklular dört eyvanlı avlu şemasını ilk kez cami mimarisinde kullanarak güney eyvanın kıble eyvanı kubbeli bir birim ve mihrap önü kubbesi ekleyerek İran ve Orta Asya camilerinin vazgeçilmez yeni bir plan tipolojisi olmuştur[118]. İlk kez Gazneliler döneminde görülen kubbe eyvan birleşimi Ribat-i Mahi (Çizim 18) camiye uyarlanarak İsfahan Mescidi Cumasında karşımıza çıkar[119].

Çizim 18. Ribat-ı-Mahi-Planı (https://okuryazarim.com/gazneliler-devri-mimarisi/ribat-i-mahi-plani/)

İslam mimarisinde eyvan birçok yapı biriminde kullanılmış olup bunlar; konut, cami, hamam, kervansaray ve medrese mimarisi gibi yapı birimleridir. Birçok İslam devleti tarafından kullanılmış olan eyvan, konumuz itibariyle Anadolu Selçuklu devletinde de özellikle medrese mimarisindeki kullanımlarıyla dikkat çekmiştir. Selçuklu medreselerinin plan şemasının belirlenmesinde olmazsa olmazlarındandır (Çizim19).

Medrese mimarisinde eyvan, kare veya dikdörtgen avluya estetik bakımdan hareket ve yön veren, tek eyvanlı, çift eyvanlı, üç eyvanlı ve dört eyvanlı diye alt gruplara ayrılan

[118] Erarslan, s.149.
[119] Ara Altun, *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978.

mekân, fonksiyon bakımından medresenin güneş ve yağmurdan korunmuş fakat kapalı olmayan çalışma ve istirahat mekânıdır[120].

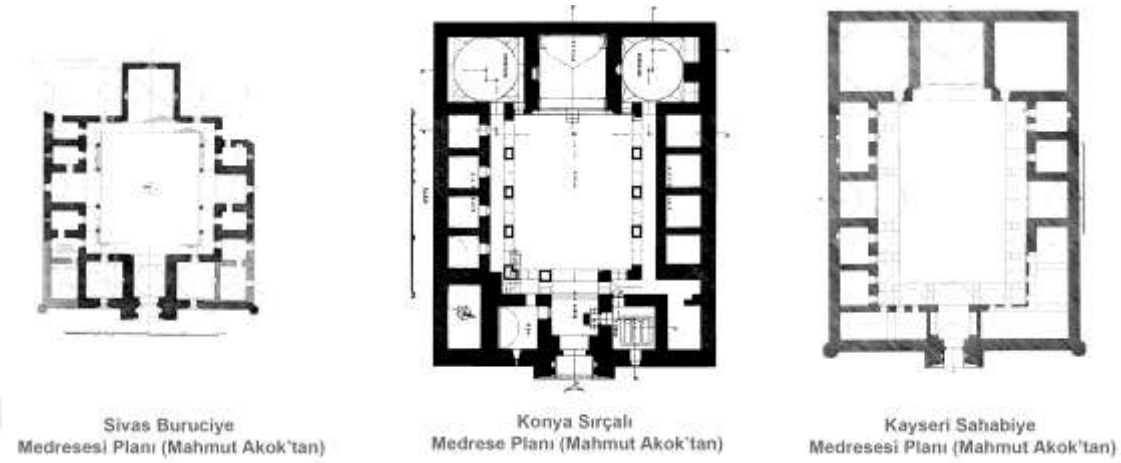
Çizim 19. Sivas Gök Medrese, Avludan Eyvanların Panoramik Görünüşü 3d Restitüsyon Çizimi (Ahmet Kuşakoğ)

3.2.3. Dershane

Anadolu Selçuklu Medreselerinde dershane önemli bir mekândır. Aslında medresedeki diğer bütün mekânların meydana gelmesinde dershane bölümü etkilidir. Medresenin kurulmasında ki esas amaç eğitimdir. Yani asli mekân dershanedir. Bu sebepten hâsıl olsa gerek ki medresenin en gözde mekânlarından biri olan ana eyvanların yazlık dershane olarak kullanıldığını görüyoruz. Tabi burada klimatolojik sebeplerinde etkisinden söz edebiliriz. Örneğin Sivas Gök medresesinin O. Tuncer'e göre ikinci kat olarak gösterilen (Çizim20) üzeri ahşapla kapalı olan (Çizim15) mekânda yazın öğretimin sürmesi yine bu sebeple ilişkilendirile bilinir[121]. Fakat Gök Medresenin vakfiyesinde üst katın yazlık olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır[122]. Buranın yazlık olarak kullanıldığını ve 80 odanın varlığından Evliya Çelebi bahsetmektedir[123]. Dershane genellikle giriş eyvanının sağına ya da soluna yerleştirilen kubbeli mekânlardan oluşmaktadır. Medrese binasının en karakteristik yapı elemanıdır. "Gerek kapalı ve gerekse açık-avlulu medreselerde sıcak mevsimlerde dersler eyvan ve

[120] Kuran, s.133.
[121] Sönmez, s.158.
[122] O. Cezmi Tuncer, *Sahip Ata (Gök) Medrese İle İlgili Çalışmalar,* s.131.
[123] Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Çeviri: Zuhuri Danışman, C: 3, s.201.

eyvanlarda verilirdi. Fakat her iki tip medresede de soğuk havalarda kullanılmak amacıyla kışlık dershanelerde yapılmıştır"[124].

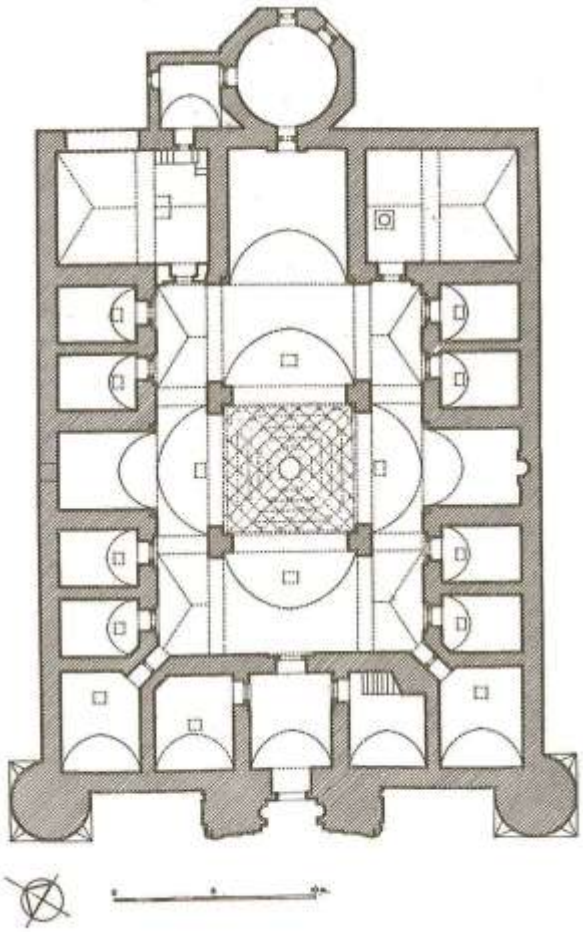
Çizim 20. Örnek Medrese Planları (Mahmut Akok'tan)

3.2.4. Mescit

Medreselerde genellikle mescit için ayrı bir birim oluşturulmuştur. Bu birim medresenin planına ve kullanım amacına göre mevcut yerleri değişmektedir. Genellikle taç kapı arkasında hücrelerden birine yerleştirilmiş olup, üst örtüsü kubbe ya da tonozla örtülmektedir (Sivas Gök Medrese, Buruciye Medresesi ve Erzurum Çifte Minareli Medrese). Bununla beraber ana eyvanında çoğunlukla bazı medreselerde yazlık dershane bazılarında ise mescit olarak kullanıldığını içlerindeki mihraplardan anlıyoruz[125] (Karahisar, Boyalıköy, Ali Gav ve Cacabey gibi).

Ana eyvan dışında yan eyvanlarda da mihrap konularak bu mekânların mescit görevi görmesinin sağlandığı örneklerde mevcuttur. Yakutiye medresesinde avlunun güneyindeki yan eyvanda olduğu gibi (Çizim21). Burada istenilse ana eyvanın yan duvarında mihrap konularak çözüm oluşturulabilirken yan eyvanlarda bu tür bir uygulamaya gidilmesi kuvvetle muhtemeldir ki mescit için ayrı bir birim oluşturma kaygısındandır[126].

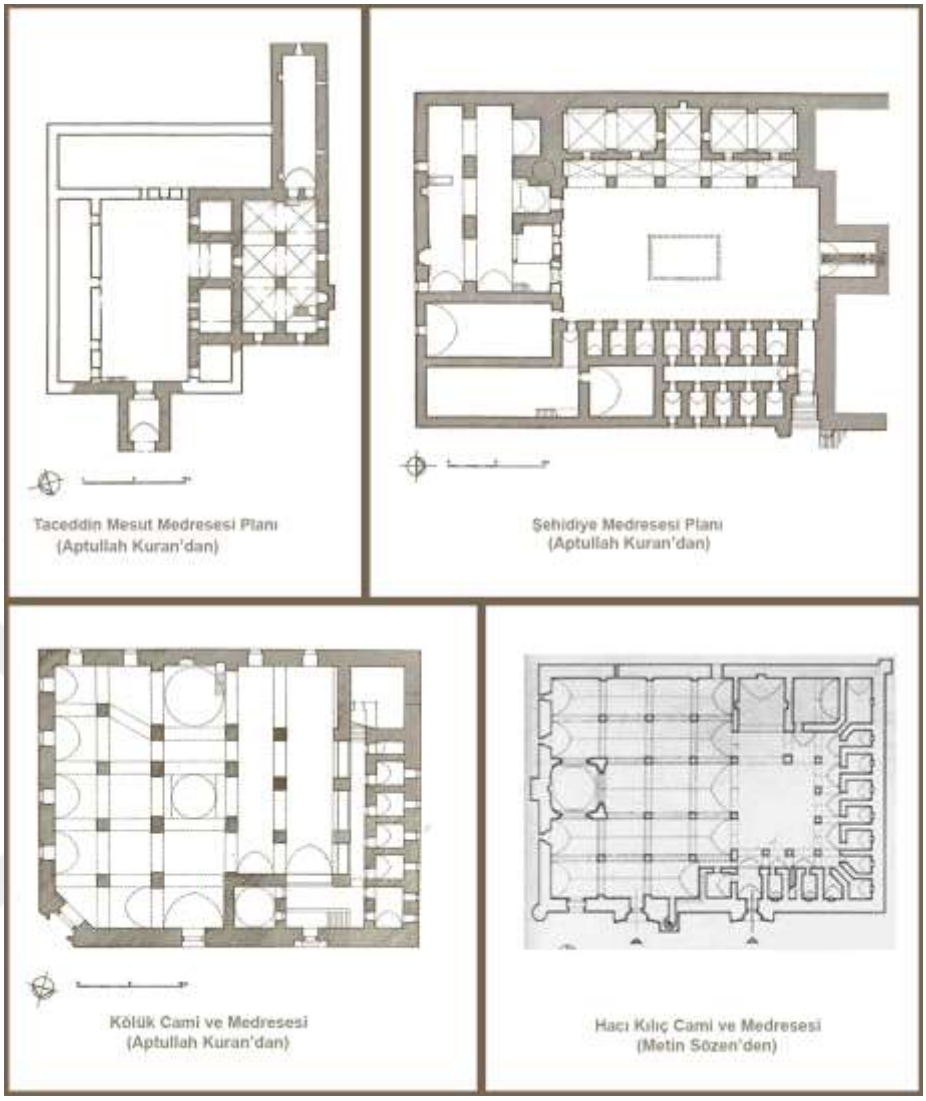
[124] Kuran, s.134.
[125] Kuran, s.135.
[126] Kuran, s.135.

Çizim 21. Yakutiye Medresesi Planı (Aptullah Kuran'dan)

Danişmnendli ve Selçuklu medreselerinde mescidin eyvan içerisinde çözümlendiğini, 1250 yılından sonra ise Artuklu medreselerinde olduğu gibi kapalı birimler şeklinde yapıldıklarını görmekteyiz [127] .Danişmenli, Selçuklu ve İlhanlı medreselerinde görmediğimiz büyüklükte, birden fazla üniteli, içerisinde mihrap ve minber ile cami niteliğinde oldukları görülmektedir[128]. Taceddin Mesut ve Şehidiye medreselerini örnek olarak gösterebiliriz (Çizim 22). Fakat daha öncede bahsetmiş olduğumuz bağımlı medreseler olan Danişmenli yapısı Külük cami medresesi ve Selçuklu eseri olan Hacı Kılıç cami ve medresesi Artuklu'daki bu yapılara benzemektedir. Artuklu'daki bu cami medrese niteliğindeki yapıların büyüklüklerine bakıldığında mahalle cemaatine hizmet verir nitelikte olduklarını söyleyebiliriz[129].

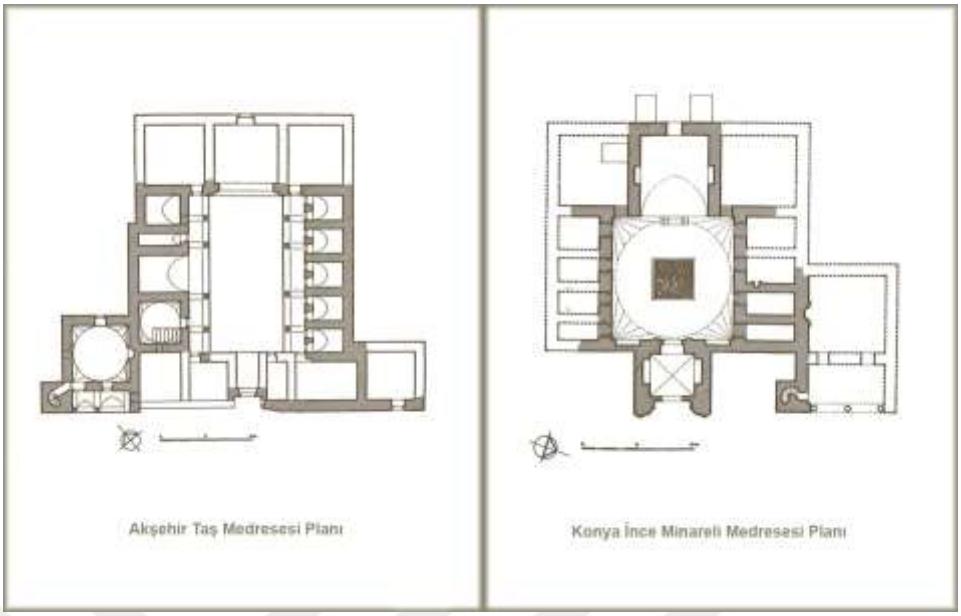
[127] Kuran, s.135.
[128] Kuran, s.135.
[129] Kuran, s.136.

Çizim 22. Taceddin Mesut Medresesi, Şehidiye Medresesi, Kölük Medresesi ve Hacı Kılıç Medrese Planları

XIII. yüzyıldan sonra inşaat edilen Selçuklu ve İlhanlı medreselerinde Artuklu medreselerinde olduğu gibi kapalı mescitler görülür. Fakat bu mescitler Artuklu'daki gibi çok üniteli değildirler. Daha mütevazı ölçüde olup tek üniteli, kubbeli kare hacimlerdir. Yarı müstakil oldukları gibi bina kitlesi içerisine de (Sivas Gök, Buruciye ve Erzurum Çifte Minareli medresede olduğu gibi)alınmışlardır. Yarı müstakil mescit ilk defa Akşehir Taş Medrese de görülür. Son cemaat mahalli, minaresiyle ve sokağa açılan yönü ile mahalle mescidi görevi gördüğü açıkça ortadadır. Yine bu yapı ve karakterine sahip bir başka örnekte Konya İnce Minareli medreseyi gösterebiliriz[130] (Çizim23).

[130] Kuran, s.136.

Çizim 23. Akşehir Taş Medresesi Planı ve Konya İnce Minareli Medresesi Planı (Aptullah Kuran'dan)

3.2.5. Türbe

Türbe İslam dünyasında anıt kavramının en yaygın ve etkili kullanım şeklidir. Türbe mimarisi, çeşitliliği ve gelişmişliği bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu gelişmişliğe tezat anıtsal mezar fikri İslam doktriniyle uyuşmamaktadır [131] . Bu yüzdendir ki İslam kültürünün filizlendiği bölgelerde X. Yüzyıla kadar pek türbe görülmez[132]. Horasan ve Türkistan bölgelerinde moda haline gelmiş olan anıt – mezar yapı şekli, X. yüzyıldan itibaren görülmeye başlar [133] . Burada İslamiyet öncesi geleneklerin Türkler üzerindeki etkisinden söz edebiliriz.

Türbenin ortaya çıkış ve gelişmesinden ziyade konumuz itibariyle eğitim kurumu olan medreselerdeki türbe yapılarına yoğunlaşmak daha doğru olacaktır. Türbe yapıları çeşitli ve bağımsız olarak yapıldıkları gibi bir yapı kompleksine de dâhil oldukları görülmektedir. Cami ve medrese gibi yapı birimlerine dâhil edilen türbeler Selçuklu ve İlhanlı medreselerinde önemli bir yer tutar. Medrese banileri yaptırmış oldukları medreselerin herhangi bir bölümüne inşa ettirdikleri türbelere kendilerini defnettirmişlerdir. Bu uygulama adeta bir gelenek haline dönüşmüştür[134].Selçuklu ve

[131] M. Oluş Arık, *Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri,* s.57
[132] Arık, s.57.
[133] Arık, s.57.
[134] Kuran, s.138.

İlhanlılarda gelenek haline dönüşmüş olan bu uygulama, Danişmendli medreselerinde türbeye benzer bir yapı görülmez. Erken Artuklu medreselerinde ise türbe yapıları görülmektedir[135].

Medrese kitlesi içinde yeri ve biçimi değişiklik gösterdiğinden Selçuklu ve İlhanlı medrese türbelerini Aptullah Kuran, Anadolu Selçuklu Medreseleri kitabında plan şeması bakımından üç guruba ayırmıştır;

1. Avlunun Gerisinde Bulunan Türbeler: Ana eyvanın gerisinde inşa edilmiş ve onunla bağlantısı doğrudan ya da dolaylı olarak sağlanmıştır. Bu medreseler Ertokuş Medresesi, Erzurum Çifte Minareli Medrese, Yakutiye Medresesini gösterebiliriz.
2. Avlunun Yanında Bulunan Türbeler: Bu tipe uygun Selçukluda iki medrese yapısı bulunmaktadır. Akşehir Taş Medrese ve Keykavus Darüşşifasıdır. Taş Medresede türbe kuzey eyvanının yanındaki bölümde yer alırken Keykavus Medresesinde avluya bakan yan eyvanda yer alır (Çizim24).
3. Avlunun Önünde Bulunan Türbeler: Sırçalı Medrese, Buruciye ve Cacabey Medreselerini örnek verebiliriz. Bu guruptaki medreselerde türbeler cepheye göre giriş eyvanının sağına ya da soluna konumlandırılmışlardır (Çizim 25).

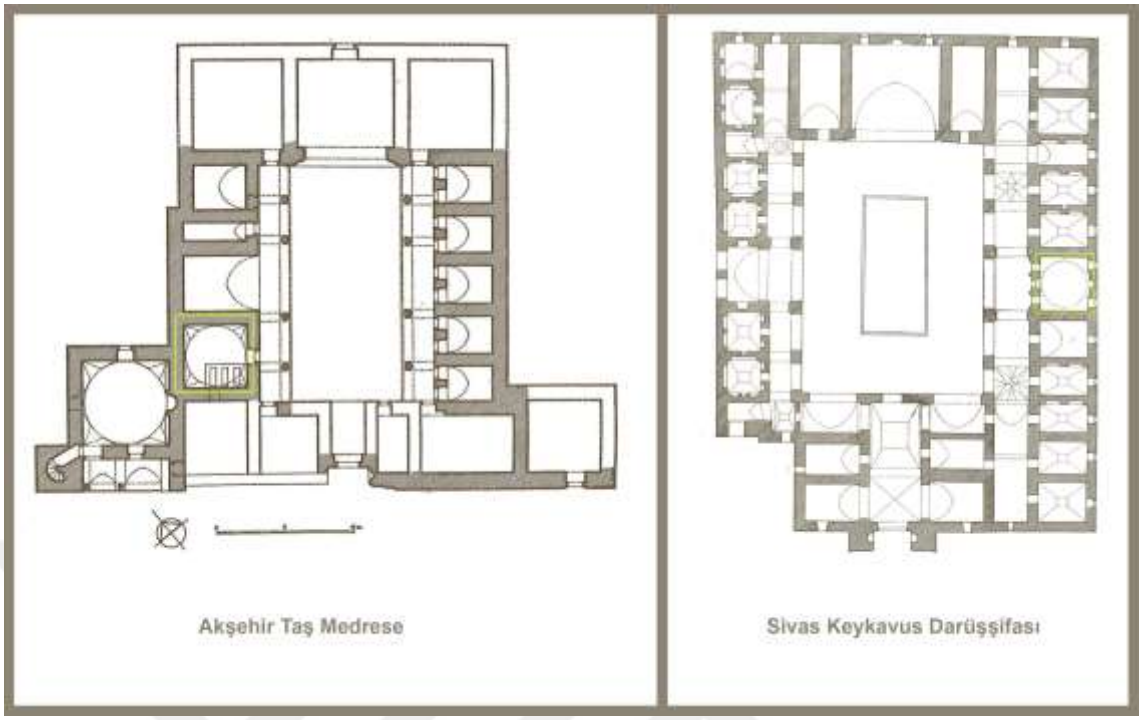
3.2.6. Aşhane

Anadolu Selçukluların da Osmanlı devri aşevi imaretlerinin fonksiyonlarını üstlenen ve şehirdeki fakirlere, öğrencilere, misafirlere ve ne kadar muhtaç insan varsa bütün bu insanlara yemek dağıtılan Darüzziyafeler bulunmaktaydı. Bu yapıların medrese ve zaviyelerin yanına inşa edildiklerini görüyoruz. Selçuklu devrinde aşevlerinin zaviye veya medreselerin içinde mi yoksa ayrı bir bölüm halinde yanında mı yer aldığı hususu kesin belli değildir. Ama Sivas Gök Medrese imaretinde aşevi olarak kullanılan Darüzziyafe medrese haricindedir[136].

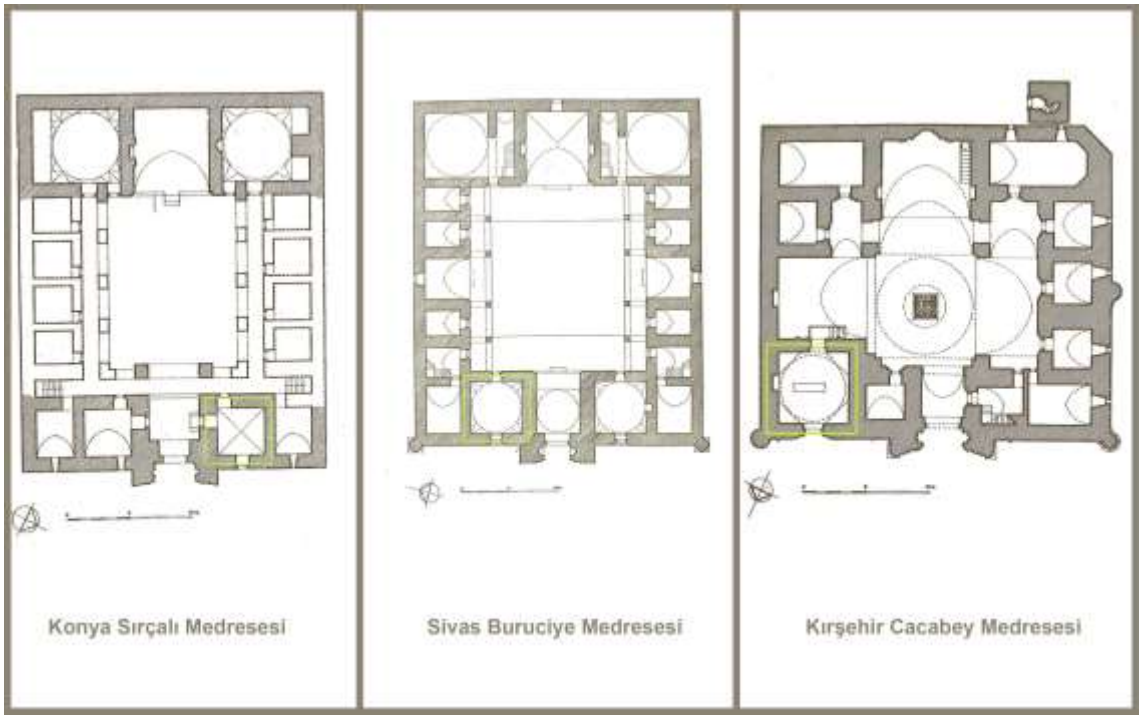
Medresenin içerisinde bulunan aşevleri, Erken Anadolu Medreselerinde medresenin ön kanadında bulunan bir odanın mutfak olarak kullanıldığı kabul edilmektedir[137]. Hüseyin Gazi medresesinde çok belirgin bir şekilde olmak üzere Karahisar, Boyalıköy, Ertokuş, Süleyman Pervane medreselerinde de birer imaret-aşhane bölümünün var olduğu görülmektedir[138].

---

[135] Kuran, s.138.
[136] Merih Baran, *Ahi Emir Ahmed*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.39-40.
[137] Kuran, s.140.
[138] Sönmez, s.159.

Çizim 24. Akşehir Taş Medresesi Planı ve Sivas Keykavus Darüşşifası Planı (Aptullah Kuran'dan)

Çizim 25. Konya Sırçalı, Sivas Buruciye ve Kırşehir Cacabey Medreseleri Planı (Aptullah Kuran'dan)

3.2.7. Müderris Odası

Müderris, salahiyetli olan ilim, zühd ve takva sahibi olan kimselerdir. Medresede eğitim ve öğretimden sorumlu oldukları gibi medresenin işleyişini sağlayan kişilerdir. Müderrisin aslî görevi medresede ders vermek ve az sayıdaki öğrencileriyle ilgilenmek ve onları ilme teşvik etmektir [139] .Günümüz üniversitelerindeki Profesörlerle eşdeğerlerdir. Muhakkak ki görevleri icabı ve ders dışında istirahatlerini yapacakları bir mekânın medresede müderrisler için ayrılmış olması elzemdir[140].

Mimari olarak her medresede belirgin olmasa da müderrislerin kendine ait bir mekânı bulunurdu[141]. Şam Nuriye Medresesinde müderrise tahsis edilmiş bir odanın varlığı bilinmektedir[142]

3.2.8. Talebe Hücreleri

Türk-İslâm mimarisinde hücre teriminin en yaygın biçimde kullanıldığı yapı türleri medrese ve tekkelerdir. Anadolu'da XIV. yüzyıldan önceki Dânişmendli, Artuklu ve Selçuklu medreselerinde talebe hücreleri üstü açık veya kubbeyle örtülü avlunun çevresinde sıralanmakta, genellikle dikdörtgen planlı olan bu birimlerin enleri 2,5 - 3,5 metre, boyları da 3,5 – 4,5 metre dolayında bulunmaktadır[143].

İkişer üçer öğrencilerin kaldığı bu mekânlar, talebelerin oturma ve yatma odalarıdır. Bu talebe hücreleri genellikle avlunun iki yanına konulmuştur. Üst örtüleri beşik ve sivri tonozlu küçük hacimlerdir. Duvarlarında dolap nişleri ve bir yanda veya köşede ocaklar bulunmaktadır. Bu mekânların kapıları daima avluya açılmaktır. Pencere çok kullanılmamıştır fakat kullanılan mekânlarda da genellikle beden duvarında mazgal pencere olarak ve avluya açılan kapı üzerinde tepe penceresi yer yer kullanılmıştır[144]. Ne içe ne de dışa penceresi olmayan karanlık talebe hücreleri Hacı Kılıç Medresesinde karşımıza çıkmaktadır. Yakutiye Medresesinde de benzer durum vardır; yalnız bu

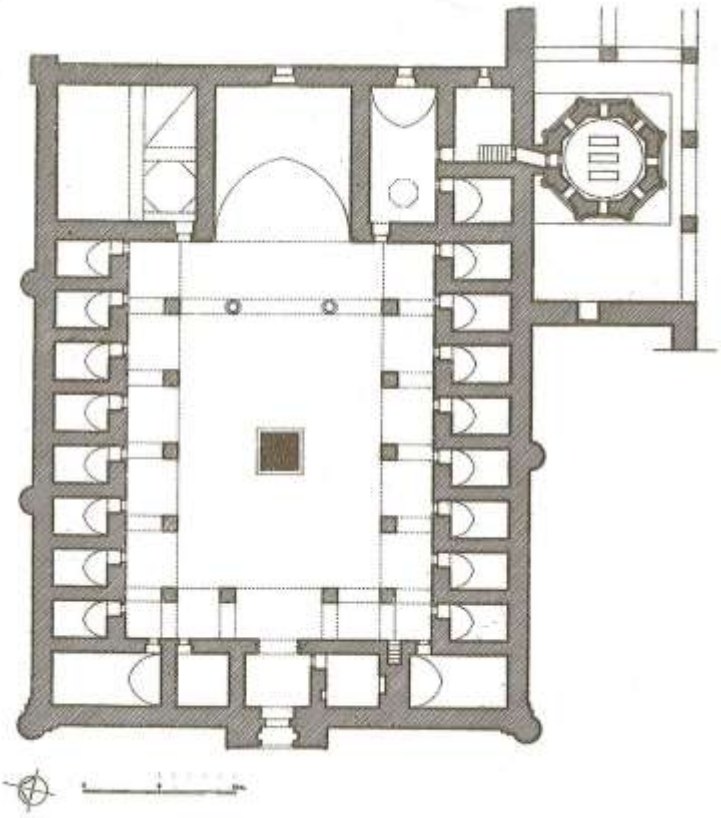
---

[139] Mehmet İpşirli, *"Anadolu"*, TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA*, C.3, s.128-130.
[140] Sönmez, s.159.
[141] Sönmez, s.159.
[142] Sönmez, s.159.
[143] Sönmez, s.455.
[144] Kuran, s.140.

medresede beşik tonozlara delik açılmıştır. Bu delikler sayesinde hücre odaları bir miktar havalandırılmış ve bir miktar aydınlatılmışlardır[145].

3.2.9. Havuz ve Çeşme

Havuz gerek kendiliğinden oluşan gerekse bu amaçla yapılmış mekânlarda toplanan, maddî temizliğin yanı sıra dinî temizlikte de kullanılması yönüyle fıkha konu olan su birikintisidir[146]. Cami ve medrese gibi yapı birimlerinde çoğunlukla kullanılmıştır.Açık ve kapalı avlulu medreselerin birçoğunda avlunun ortasında havuz bulunurdu. Mimari bir gelenek halini almış olan bu havuzların plan şemalarına baktığımızda büyük bir kısmı kare biçiminde olup zemin içerisine gömülü oldukları gibi zemin dışına taşmış örneklerde mevcuttur. Bu kare plan havuza örnek verecek olursak Ertokuş Medresesi, Zinciriye Medresesi, İnce Minareli Medrese, Konya Karatay Medresesi ve Hunat Hatun Medresesini (Çizim 26) göstere biliriz[147].

Çizim 26. Hunat Hatun Medresesi (Aptullah Kuran'dan)

[145] Kuran, s.140.
[146] Mehmet İpşirli, *"Havuz"* TDV İslam Ansiklopedisi,C.16, s. 542.
[147] Kuran, s.141.

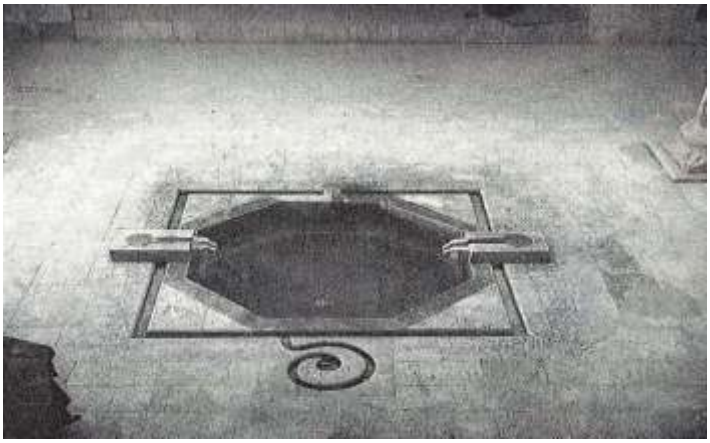
Bir diğer tip ise sekiz köşeli plana sahip olan havuzdur ki Selçuklu dönemine ait iki örnek mevcuttur. Bunlar Süleyman Pervane Medresesi (Fotoğraf 2) ve Fatma Turan Melik Darüşşifasındaki (Fotoğraf 3) havuzlardır[148]. Bunlardan başka birde Yılmaz Önge'nin yayınladığı ve Sivas Gök Medresesine ait yıkık bir eyvanda bulduğu parçalardan rölevesini yaparak oluşturduğu yirmi iki köşeli havuzun (Çizim27) Sivas Gök Medreseye ait olduğunu belirtmiştir[149] (Çizim 28).

Çeşme kelimesi Farsça 'da "göz" anlamına gelen çeşmeden geldiği kabul edilir. Suyun çıktığı kaynağa çeşm denilmesi, akıtıldığı küçük mimari yapılara çeşme denilmesine vesile olmuştur[150]. Günümüzde de yeraltı sularıyla beslenen birçok su kaynağına göz denilmektedir. XIII. – XIV. Yüzyıllarda çeşmeyerine Arapçada göz anlamına gelen "ayn" kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir[151]. 1271 Tarihli Sivas Gök Medresesinde çeşme kitabesinde "ayn" kelimesi görülmektedir."XII. ve XIII. Yüzyıllarda

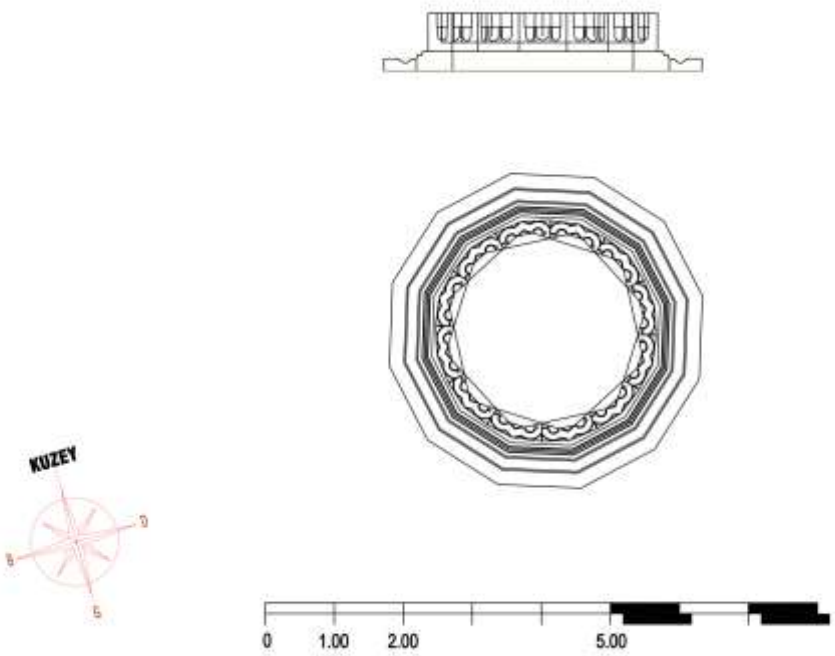
Fotoğraf 2. Süleyman Pervane Medresesi Üstten Görünüş(Aptullah Kuran'dan)

[148] Kuran, s.141.
[149] Yılmaz Önge, *"Anadoluda Bilinen En Büyük Selçuklu Havuzu",* Ön Asya, C.3, S.25, 1967, s.16.
[150] Semavi Eyice, "*Çeşme",* TDV İslam Ansiklopedisi,C.08, s.277.
[151] Eyice, s.277.

Fotoğraf 3. Fatma Turan Melik Darüşşifasından (Aptullah Kuran'dan)

Anadolu medreselerinde çeşme yapılarının binalara bitişik yapılma şekli pek görülmez. Bir iki örnek dışında çeşme yapıları mahalle çeşmeleri şeklinde bağımsız olarak medrese yapıları dışında inşa edilmişlerdir. Medreselerinin temiz su ihtiyacı da bu mahalle çeşmelerinden karşılanmakta idi. Bazı medrese yapılarının dış duvarlarında görülen çeşmelerinde mahalle çeşmeleri kategorisinde değerlendirebiliriz[152].

Çizim 27. Sivas Gök Medrese Havuz Planı Ve Kesiti (V.G.M. Arşivinden)

[152] Kuran, s.141.

Çizim 28. Sivas Gök Medrese Havuzu Üstten Görünüşü 3d Restitüsyon Çizimi (Ahmet Kuşakoğ)

Selçuklu döneminden medrese binasıyla ilişkilendirilen çeşmelere örnek verecek olursak, birkaç eserden bahsedebiliriz. Örneğin Kayseri'de III. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında Vezir Sâhib Ata tarafından 666 (1267-68) yılında yaptırılan Sâhibiye Medresesi bitişiğindeki çeşmenin, esasında medreseden bağımsız medresenin karşısında yapılmış olduğu bilinmektedir. Fakat o bölgedeki yol çalışması münasebetiyle günümüze yakın sayılabilecek bir zamanda bulunduğu yerden medrese binasına birleştirilerek yerinden taşınmıştır. Bu esnadaeski şeklini kaybettiği ve şuan tek kemerli bir biçimde olduğu görülmektedir[153].

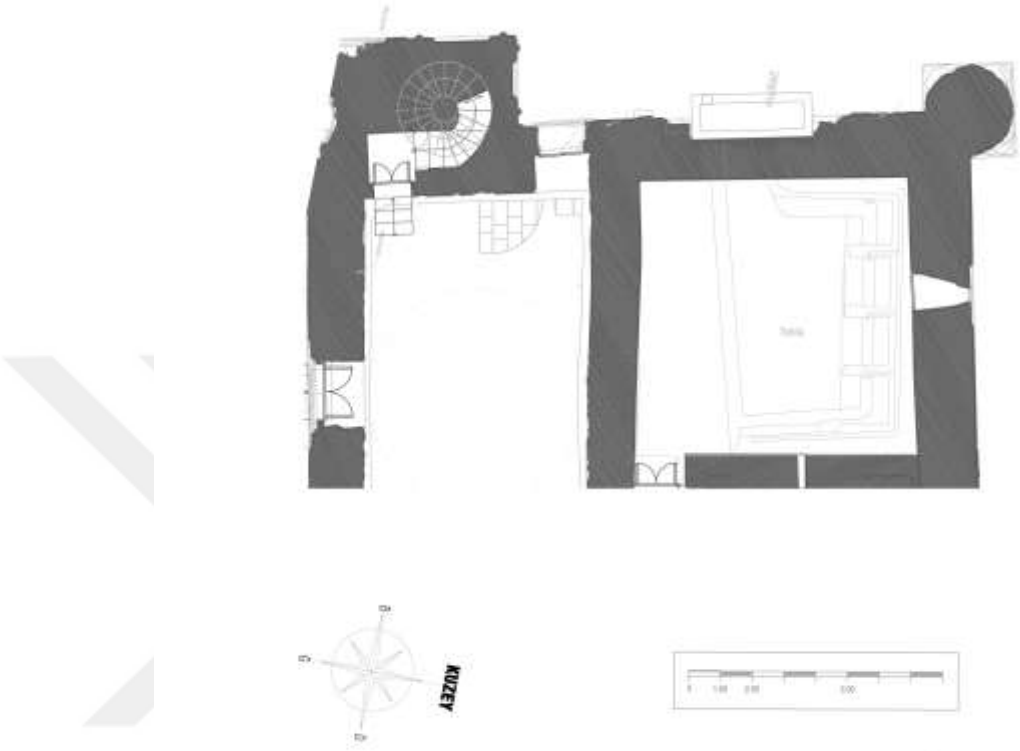
Medreseyle birlikte inşa edilmiş olan üçü Artuklu ve biri Selçuklu dönemine ait dört çeşme vardır. Bunlar; Urfa Ulu Camii arka duvarında bulunan çeşme, Zincirli Medresesinin cephesindeki medrese ve Sivas Gök Medresesinin ön cephesinde yer alan çeşme[154].

3.2.10. Hela

Anadolu medreselerinde tuvalet ve temizlik ihtiyacının nasıl giderildiği konusuyla ilgili bilgilerimiz oldukça azdır. Selçuklu kervansaray ve hamamlarında yerleri tespit edilmiş helâlar bulunmaktadır. Fakat medrese binalarının içinde helâ yapılıyor muydu? Yoksa helâlar medrese yapısının dışında mı yapılıyordu? Bu konuların araştırılması ve tartışılması gerekmektedir. Bazı medreselerin içinde hela bulunmaktadır; Zinciriye

[153] Eyice, s. 279.
[154] Kuran, s.142.

Medresesi, Süleyman Pervane Medresesi ve Sivas Gök Medresede (Çizim 29) olduğu gibi, fakat medreselerin büyük çoğunluğunda böyle bir hela izinerastlanılmamıştır[155].

Çizim 29. Sivas Gök Medrese, hela plan çizimi (V.G.M. Arşivinden)

3.2.11. Merdiven

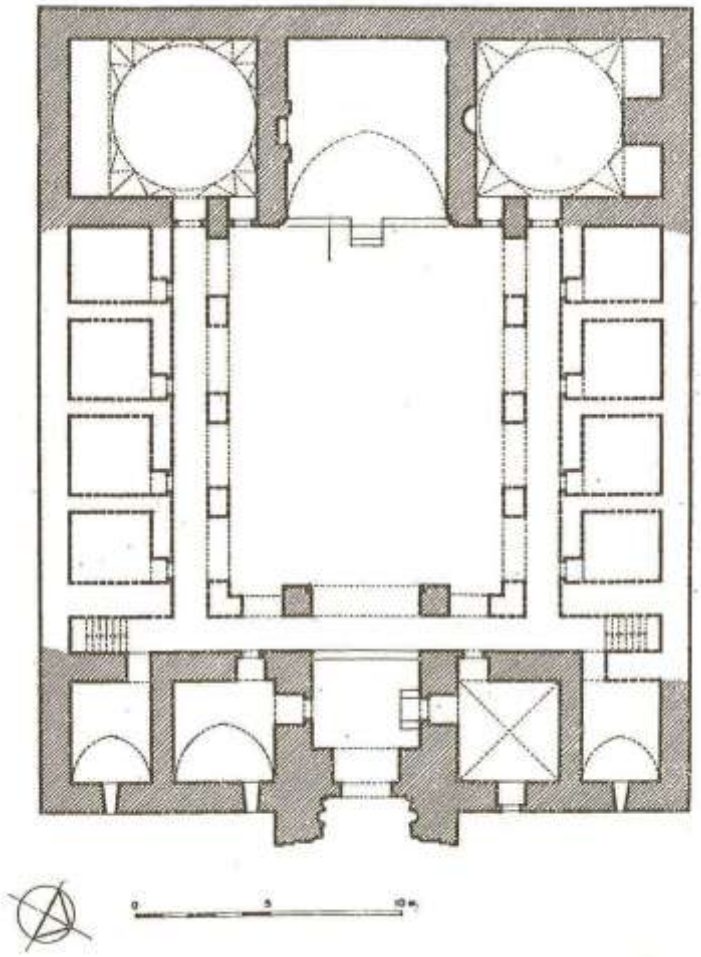
Medrese yapılarında merdiven iki katlı yapılarda üst kata çıkmak için ve tek katlı yapılarda da dama çıkmak için kullanılan mimari elemandır. Erken Anadolu medreselerinden bazıları iki katlı (Konya Sırçalı Medresesi) ve bir bölümü iki katlı olarak (Boyalıköy Medresesi, Kırşehir Cacabey Medresesi)inşa edilmiş yapılarda bir veya birden fazla merdiven yapılmıştır[156].

Medrese yapılarında üst kata çıkmak için kullanılan merdivenler genellikle ön bölüme tertiplenmiştir[157]. Sırçalı Medresesinde (Çizim 30) olduğu gibi ön köşelere karşılıklı iki merdiven konulmuştur. Ve yine iki katlı medreselerde yan eyvanların gerisindeki

[155] Kuran, s.142.
[156] Kuran, s.143.
[157] Kuran, s.143.

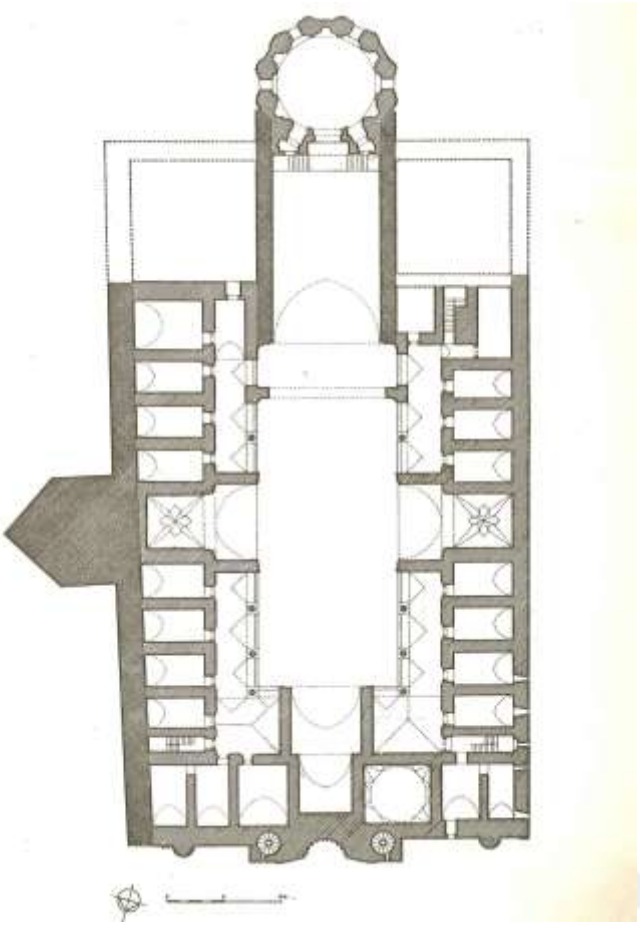
hücrelere ulaşmak içinde buralara iki adet daha karşılıklı merdiven kullanılmaktadır (Çizim31). Üst kata tek merdivenle çıkılan örneklerde mevcuttur (Tokat Gök Medrese de olduğu gibi).

Dama çıkmak için tertiplenmiş olan merdivenin medrese içerisinde belirli bir yeri yoktur. Avlunun ön duvarına bitişik tek merdivenli olarak (Taceddin Mesud Medresesi) yine aynı yerde çift merdivenli örneğini de görmekteyiz (Seraceddin Medresesi). Birçok medrese örneğinde farklı yerlerde ele alınmıştır. Külük Camii Medresesinde koridorun ucuna yerleştirilmiştir (Çizim7).Zinciriye Medresesinde yapının yanındaki küçük dış avlu içerisine yapılmış (Çizim 32), Kayseri Hacı Kılıç Medresesinde (Çizim8)ise çatıya çıkan merdiven doğu yönündeki hücre odalarının arasından çıkmaktadır[158].

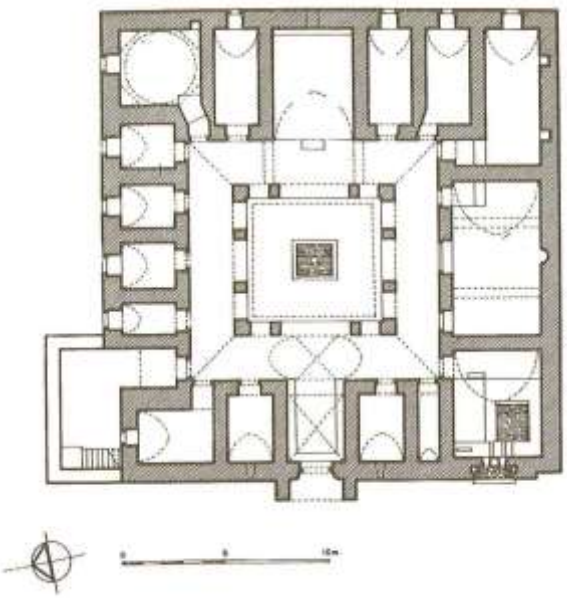

Çizim 30. Sırçalı Medrese Planı (Aptullah Kuran'dan)

[158] Kuran, s.143.

Çizim 31. Erzurum Çifte Minareli Medrese Planı (Aptullah Kuran'dan)

Çizim 32. Zinciriye Medresesi planı (Aptullah Karan'dan)

3.2.12. Minare

Minarenin medreselerde yapı elemanı olarak İlhanlı döneminde girdiğini görmekteyiz. Selçuklu mimarisinde minare işçiliği henüz gelişme aşamasında olup belli bir şekil kalıbına oturmamıştır. Örneğin Osmanlılarda minare sadece camilerde bulunur tek minare ise caminin arka sağında, çift ise arka sağında ve solunda bulunur. Selçuklu medreselerinde minare ön cephede, taç kapının üzerinde, yanında ve her yerde bulunabilir. Hatta portalin üzerine konulmayıp ön cephenin köşelerine de yerleştirilmiş örnekleri mevcuttur Erzurum Yakutiye Medresesi gibi[159]. Anadolu'daki dört İlhanlı medreselerinden üçünün minaresi hala günümüzde mevcut durumda ayakta kalabilmiştir. "Erzurum Çifte Minareli Medrese (Fotoğraf 4) gibi daha başka yapılarda da işlevi olmayan minarelere rastlanır. Çifte Minareli Medrese(Fotoğraf5) ve Sivas Gök Medrese'de (Fotoğraf6) en muhteşem düzeye ulaşan bu minarelerde koratif olmaktan ileri gitmez[160]. Minarelerin medrese binasına yapılmasının o dönemki sosyal-kültürel anlayışın etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Taç kapı portallerini anıtsal kılmak ve bunun gibi güç göstergesinin kaygıları olabileceğini söyleyebiliriz.

Fotoğraf 4. Erzurum Çifte Minareli Medrese (Erzurum Valiliği Arşivinden)

[159] Kuran, s.137.
[160] Kuran, s.137.

Fotoğraf 5. Sivas Çifte Minareli Medrese (Sivas Valiliği Arşivinden)

Fotoğraf 6. Sivas Gök Medrese (Sivas Valiliği Arşivinden)

3.2.13. Taç Kapı

Taç kapı Mimarlık Tarihinin farklı dönemlerinde dış kütlede belirgin olarak yapılmış, portal ve cümle kapısı olarak da adlandırılan giriş hacmidir[161]. Eski uygarlıklardan beri mimari yapılarda kullanılan giriş kapılarının çeşitli biçimsel ve koruyucu niteliği olduğu düşünülen aslan heykelleri (Boğazköy deki aslanlı kapı gibi) kullanılmıştır. Bu tarzda erken örnekler Eski Anadolu, Ege ve Mezopotamya mimarlıklarında kale, saray ve tapınaklarda koruyucu bekçi simgesi olarak kullanılmışlardır[162]. Bu durum ise mimari yapılardaki giriş kapılarının anıtsal bir kimlik kazanmasına neden olmuştur.

İslam Mimarlığında giriş tasarımları piştak veya serder denilen abidevi bir tarzda uygulanmış, Karahanlı yapılarında belirli bir düzen ve şemaya kavuşmuştur. Yapılarda giriş bölümü öne taşkın, beden duvarını aşan bir büyüklükte ve dikdörtgen blok şeklinde yapılmıştır. Ribat-ı Melik (Fotoğraf7), Arap Ata ve Özkent Türbelerinin girişlerini Karahanlı dönemine örnek teşkil etmesi için gösterebiliriz[163]. Anıtsal Abidevi kapı düzenlemesi geleneği Büyük Selçuklu, Harizmşahlar ve Timurlu Mimarilerinde devam etmiştir. Nahçivan' da Mümine Hatun Kümbeti, Ürgenç' te Törebek Hanım Türbesi (Fotoğraf 8), ve Hamedan' da Kümbeti Aleviyyan gibi eserleri örnek gösterebiliriz.

Fotoğraf 7. Ribat-ı Melik Kervansarayı(https://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2017/03/Ribat-%C4%B1-Melik-Kervansaray%C4%B1-6.jpg)

[161] Ayla Ödekan, "*Cümle Kapısı",* TDV İslam Ansiklopedisi,1993,C.08, s.115.
[162] Ödekan, s. 115.
[163] Ödekan, s. 115.

Anadolu Selçuklu Mimarlığında taç kapılar, en çok dikkat çeken unsurlardır. Yapının geneline hükmedecek bir pozisyon ve niteliktedir. Öyle ki yapı genelinde içte veya dışta her hangi bir süsleme görülmese dahi taç kapı anıtsallığını hissettirir[164].13 yüzyıl ortalarına kadar cephedeki tasarım kompozisyonu tek başına göğüslerken, bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren cephede taç kapıdan başka niş, çeşme, pencere ve minare gibi unsurlarında eklendiğini ve bu kompozisyona katıldığını görmekteyiz. Mukarnaslı kavsara ve yan niş gibi unsurlar Anadolu'ya özgüdür.

Fotoğraf 8. Törebek Hanım Türbesi (http://2.bp.blogspot.com/_MCSLuvW0eis/TOUA6yDVXXI/AAAAAAAADvQ/tfAzl2yQuzI/s1600/DSCF7451.JPG)

Taç kapılar, Selçuklu mimarisinin en karakteristik özelliğidir. Yapıya göre daha yüksek tutulmuşlardır. Taş bloklar halinde inşa edildikten sonra üzerindeki süslemeler yapılır. Süsleme programı taç kapılarda Bitkisel, geometrik, yazı, figürlü kabartma ve mukarnas gibi şekillerle oluşturulmuştur. Bunlarda kendi içlerinde çeşitlilik göstermektedir. Bitkisel süsleme kompozisyonunda; rumi, palmet, lotus ve akantüs şekilleri görülmektedir. Geometrik süsleme kompozisyonun da ise; geçmeler, kapalı geometrik

[164] Erbek, *Anadolu Selçuklu Taç Kapıları*

sistemler, sürekli olan geometrik kompozisyonlar ve panolar şeklinde düzenlenmiş kompozisyonlar. Selçuklu yapılarında en iyi planlanan unsurun taç kapılar olduğunu söyleyebiliriz. Taç kapıların eni ile yüksekliği arasındaki 2/3 gibi bir altın oran bulunmaktadır[165].

Taş kapılar genelde kesme taş ve mermerden yapılır ön cepheleri sivri kemerli, mukarnas dolgulu ve niş biçimindedir. Niş İçerisinde daha küçük ve basık ikinci bir kapı bulunmaktadır. Yapılardaki en görkemli süslemeleri taç kapılar üzerinde görmek mümkündür. Büyük niş dıştan geometrik, bitkisel motifler yada yazıt dizinlerinden meydana gelen sıralanışlardan oluşur. Süslemelerde mitolojik ögelerden ve hayvan figürlerinden yararlanılmaktadır. Kayseri Bünyan Ulu Camii taç kapısındaki kurt başı figürünü örnek olarak gösterebiliriz (Fotoğraf9).

Fotoğraf 9. Bünyan Ulu Camii Taç Kapısı Detay

[165] B. Yılmaz Çakmak, Murat ŞAHİN, *"Selçuklu Portallerinin Günümüz Cephe Elemanı Olarak Kullanılması 'Konya Örneği' ",* s.13.

Taç kapıda kullanılan taş işçiliğinin Anadolu Selçuklu mimarisinde çok gelişmiş ve güzel örneklerini görmemiz mümkündür(Bu taç kapılar içerisinde işçiliği ile göze çarpan en belirgin örneğin Divriği Ulu Cami ve Medresesi'nin taç kapılarında görebiliriz (Fotoğraf10). Buradaki süslemeler oyma değil adeta yapıştırma izlenimi verecek kadar zengin olduğunu görmekteyiz. Süslemenin XIII yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Sivas gök Medrese ve Sivas Çifte Minareli Medreselerinin taç kapıları da ne kadar ileri seviyeye ulaştığını biliyoruz.

Fotoğraf 10. Sivas Divriği Taç Kapısı

3.3. Malzeme ve Yapı

Anadolu medreseleri moloz veya kesme taştan inşa edilmiş yapılardan oluşmaktadır. Alt yapı birimlerinde daima moloz duvar örgüsü ile kesme taş tercih edilmiş olup tuğlaya alt yapıda yer verilmemiştir. Daha çok süsleme amaçlı kullanılmış olan tuğla, alt yapıya fazlaca yük yüklememek için kubbe vetonoz gibi beden duvarına binen üst yapı elemanlarında ve minarelerde ise sürekli kullanılmıştır[166]. Bunların dışında sıklıkla

[166] Kuran, s.143.

başvurulan özelliklede XIII. Yüzyılın ilk yarınsın da yoğun bir şekilde kullanılmış olan devşirme malzemeler vardır. Bu malzemeler genelde harbeye dönmüş olan antik yapılardan alınan büyük kesme taşlardan oluşur. Boyalıköy Medresesinin dış duvarları böyledir[167].

3.3.1.Duvarlar ve Üst Örtü

Anadolu Selçuklu medreselerinde beden duvarları çoğunlukla moloz taş yığını ve kesme taştan oluşmaktadır. Özellikle yapıların ön cephe ve taç kapı cephelerindeki duvarlar muntazam taş işçiliğiyle yapılırken daha arka planda kalan cepheler ise moloz taş duvar örgüyle yapılmaktaydı.

Kapalı-avlulu ve açık-avlulu Selçuklu medreselerinde kullanılan taş örgü sistemi birkaç istisna dışında aynen uygulandığı görülmektedir[168]. Taş örgü sistemiyle örülmüş duvarların bazı medrese örneklerinde iç duvar ve açık-avlulu medreselerdeki eyvan ve odaların tonozları bazen kesme taş ile bazen de üzeri sıvalı bazen de çini kaplı moloz taş veya tuğla olarak yapılmıştır[169]. Çini ile kaplanmış en güzel eserlerden biri olan Sırçalı Medresesini örnek gösterebiliriz.

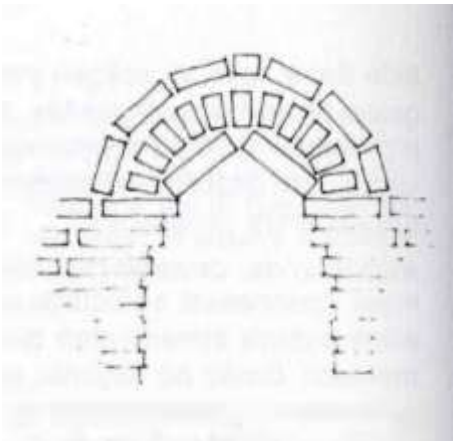
Üst örtü olarak, açıklıkları kapatmak için tonoz ve kubbeler kullanılmıştır. Tonoz ve kubbelerin uygulanmasında genellikle kesme taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır.

3.3.2. Kemerler

Kemer yükü yukarıdan aşağıya doğru iki yandan aktaran mimari bir elemandır[170]. İnsanlar ellerindeki yapı malzemesi ile büyük açıklıkları kapatamamaları sonucu yan yana getirerek kemer sistemini oluşturmuşlardır. Bu şekilde bir birine iki taşın dayanarak açıklığı örtmesiyle ilkel kemerler (Çizim 33) görülmüştür[171]. Bu sistem zamanla geliştirilerek çok büyük açıklıkların kapatılmasına olanak sağlamıştır. İslam mimarisinde kemer duvar yüzeylerinde, kapı pencere açıklıklarında kubbe gibi üst örtü elemanlarının yükünün taşınmasında kullanıldığı gibi dekoratif amaçlarla da "sağır kemer" adıyla birçok yapıda kullanılmıştır[172].

---

[167] Kuran, s.144.
[168] Kuran, s.144.
[169] Kuran, s.144.
[170] Selçuk Mülayim, "*Kemer",* TDV İslam Ansiklopedisi, C. 25, 2002, s.252.
[171] Doğan Kuban, *Mimarlık Kavramları Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kurumsal Sözlüğüne Giriş,* Yem yayın, İstanbul, 2002, s.44.
[172] Kuban, s.252.

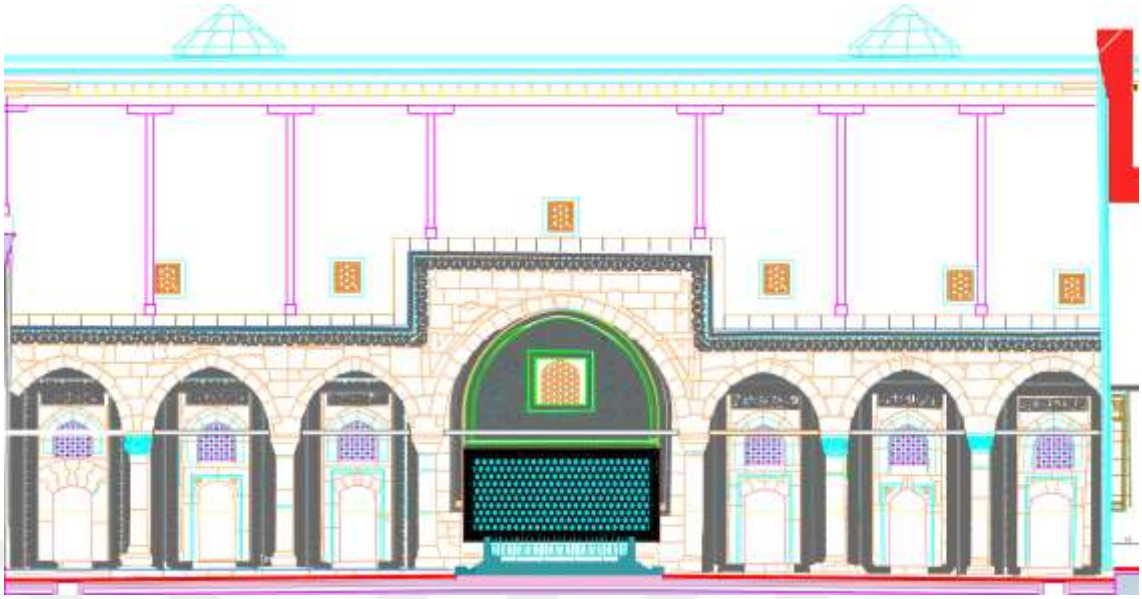

Çizim 33. İlkel Kemer Örneği(Doğan Kuban'dan)

Medrese mimarisinde sıklıkla karşılaştığımız kemer genellikle taşıyışı strüktür olarak eyvan, kapalı avlulu medreselerde kubbenin yükünün ayak ve sütunlarla taşınmasında, açık avlulu medreselerde ise revaklarda sıkça kullanılmıştır. Bunların dışında kapı ve pencere açıklıklarında kullanıldıkları da bilinmektedir. Tıpkı Sivas Gök Medrese hücre odalarının kapı girişleri gibi (Fotoğraf 11) (Çizim 34). Süsleme amacı ile de taç kapılarda ve yer yer cephelerde de sağır kemerler kullanılmışlardır.

Fotoğraf 11. Sivas Gök Medrese Hücre Oda Kapı ve Pencere Kemeri (V.G.M. Arşivinden)

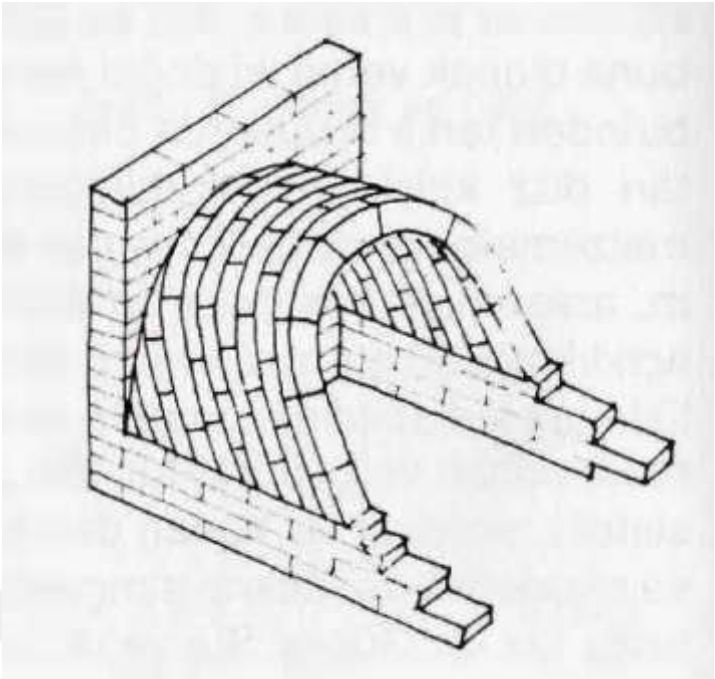
Çizim 34. Sivas GökMedrese Hücre Oda Kapıları Görünüşü (V.G.M. Arşivinden)

Erken Anadolu medreselerinde kemer tipi genellikle iki merkezli sivri kemerdir. Bazı hallerde dört merkezli kemerler kullanıldığı da olmuştur. Selçuklu ve İlhanlı medreselerinde birkaç istisna dışında devamlı iki veya dört merkezli sivri kemer tipi görülmektedir[173].

3.3.3. Tonozlar

Tonoz Grekçe 'deki tholostan (Kubbe, yuvarlak yapı) Ortaçağ Rumcası ile Türkçeye tonoz olarak aktarılan[174] bir kemerin içinde bulunduğu düzleme dik bir aks boyunda hareket ederek meydana getirdiği bir örtü sistemidir[175]. Daha basit bir tanımlama yapacak olursak birden fazla bağımsız kemerin yan yana getirilmesiyle oluşturulan örtü sistemi (Çizim 35). Selçuklu medreselerinde tonoz genellikle eyvan, oda, hücre ve revaklarda kullanılırdı. Birkaç istisna dışında genel olarak tonoz çeşitlerinden beşik tonoz kullanılmaktadır[176].

[173] Kuban, s.145.
[174] Selçuk Mülayim, "*Tonoz"*,TDV İslam Ansiklopedisi, C. 41, 2012, s.238-240.
[175] Doğan Kuban, *Mimarlık Kavramları Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kurumsal Sözlüğüne Giriş,* Yem yayın, İstanbul, 2002, s.44.
[176] Kuran, s.145.

Çizim35.Tonoz örneği(Doğan Kuban'dan)

"Selçuklu ve İlhanlı medreselerinde eyvanlar beşik tonozla örtülüdür. Tonoz eyvan kemerinden başlar arka duvara dayanır. Huand Hatun Medresesinin ana eyvan tonozu ise biraz farklıdır; burada arka duvar yukarı doğru dönerek tonozu karşılar. Aynı tip bir ana eyvan tonoz tertibi de Buruciye'de (Fotoğraf12) görülür"[177].

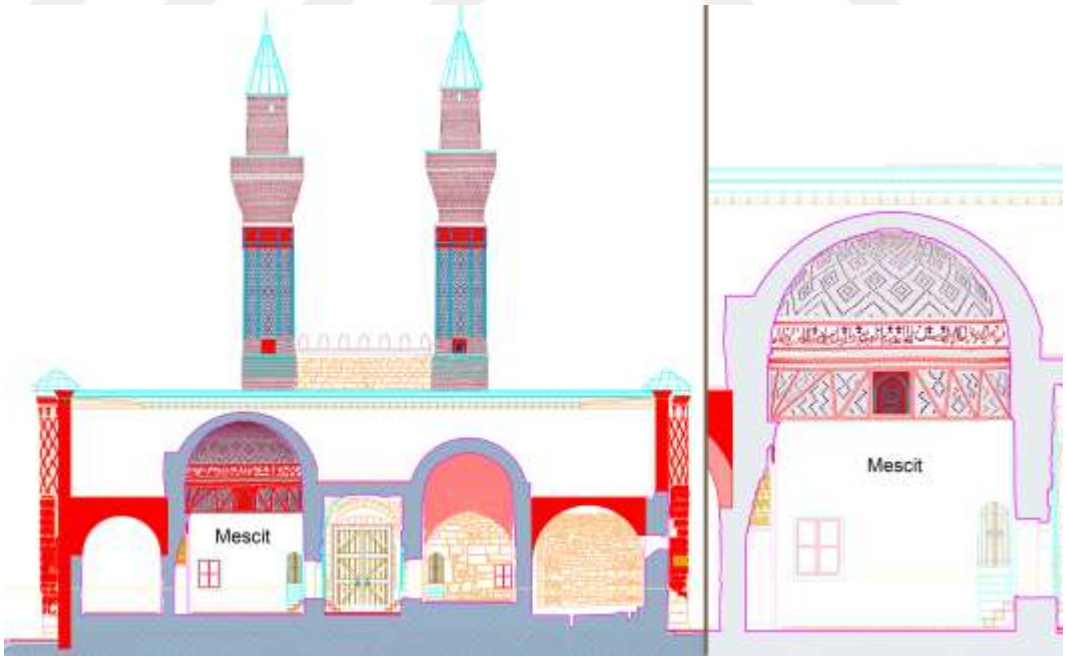
Fotoğraf 12. Buruciye Medresesi Ana Eyvan Örtü Sistemi.

[177] Kuran, s.145.

3.3.4. Kubbeler

Mimaride örtü olarak kullanılan yarım küre biçimindeki mimari elemandır[178]. Kubbe diğer üst örtü şekilleri olan düz dam, kırma çatı veya külahlı sistemlere göre dış bükey kütle formuyla değişik bir etkiye sahiptir. Ayrıca geniş açıklıkları örtmede teknik bakımdan iyi bir çözüm olan kubbe, yuvarlak şekliyle ve yapıyı aşan yüksekliğiyle yapılarda estetik bir görünüm kazandırmaktadır[179].

Kubbe mimaride çok eski zamanlardan beri farklı kültürlerde çeşitli varyasyonlarıyla beraber kullanılmaktadır[180]. Birçok yapı çeşidinde üst örtü elemanı olarak kullanılan kubbe konumuz itibariyle ele aldığımız medrese mimarisinde de özellikle Anadolu medreselerinde türbeleri göz önünde tutmazsak kubbe; orta avlu, kapalı dershane ve mescit bölümlerinde kullanılmıştır[181]. Kubbe kabuğu genel olarak yarım-küre (Çizim 36) biçiminde ele alınmış olmasına karşın kubbeye geçiş elemanları farklılık göstermektedir. Çukur Medresenin avlu kubbesi tromplarla, Konya Karatay, İnce Minareli ve Yusuf bin Yakub Medreselerinin kubbeleri Türk Üçgenine otururken, Cacabey Medresesinin kubbesi ise pandantiflere oturmaktadır[182].

Çizim 35. Sivas Gök Medrese Kubbe Kesit ve Detay Çizimi (V.G.M. Arşivinden)

[178] Selçuk Mülayim, "*Kubbe"*,TDV İslam Ansiklopedisi, C. 26, 2002, s.300.
[179] Mülayim, s.300.
[180] Mülayim, s.300.
[181] Kuran, s. 145.
[182] Kuran, s.146.

4. BÖLÜM

ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE

4.1.Yapının Künyesi ve Konumu

Eserin Adı **:** Sivas – Çifte Minareli Medrese, yapı bânisine izafeten "Vezir Şemseddin Medresesi" veya "Cüveyni Dâ-ül Hadisi'i" olarak da adlandırılmıştır.

Bulunduğu Yer **:** Sivas kent merkezinde, Eskikale mahallesi Selçuk sokağında bulunmaktadır.

Tapu Kaydı **:** 11 Pafta, 225 ada, 11 Parsel.

Sahibi Ve Vakfı **:** Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Yapım Tarihi **:** Medresenin yapım tarihi inşa kitabesinde 670/1271 olarak kaydedilmiştir.

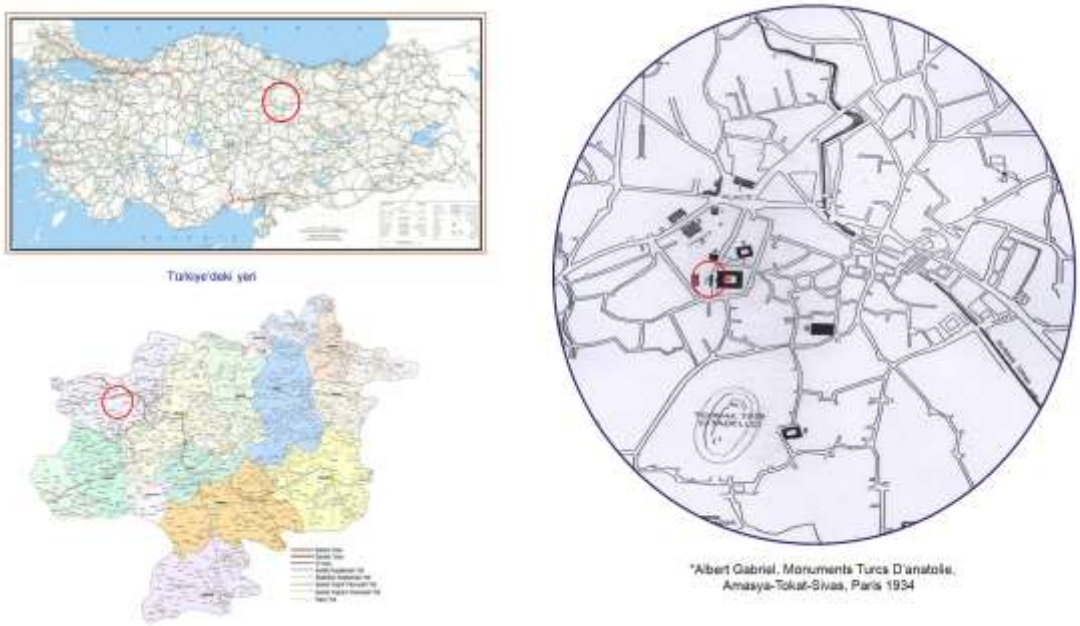
Banisi **:** İnşa Kitabesine göre İlhanlı Veziri ünvanı ile Şemşeddin Cüveyni tarafından yaptırılmıştır.

Mimarı ve Sanatkârı **:** Bilinmiyor.

İnceleme Tarihi **:** 28.11.2015/12.02.2016

Çizim 36. Matraki Nasuhü's-Silahi'nin 'Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman' adlı Eserinde Yer Alan 16. Yüzyıla Ait Bir Sivas Minyatürü

Çizim 37. Çifte Minareli Medresenin Konumu

Sivas'ta bulunan Çifte Minareli medrese ve diğer medreselerin şehir coğrafyasındaki yerleri şu şekilde tarif edilebilir; Kale-i Atik denilen Paşa Hisarı içerisinde Şifaiye Medresesi, Çifte Minareli Medreseye karşılıklı olarak (Fotoğraf 13) ve Evliya Çelebi'nin deyimiyle medrese sokağında, bu yapıların biraz doğusunda Buruciye Medresesi yer alır (Çizim 39). Üç medresesinin toplu halde bir arada bulunmalarına rağmen Kale-i Cedid'in güney tarafında tek başına Gök Medrese bulunur (Çizim40). Selçuklu mimari özelliklerini bünyelerinde toplayan medreselerin taç kapıları ile minareleri şehre muhteşem bir görünüm kazandırmaktadır[183]. Eski kaynaklarda Sivas'ta 13 medresenin olduğundan söz edilir. Bugün ise sadece yukarıda isimlerini zikrettiğimiz anıtsal yapılar dışındaki diğer eğitim binaları zaman içerisinde kentin değişime uğramasıyla yağmalamalar ve yangınlarla yok olmuştur[184].

Fotoğraf 13. Sivas Çifte Minareli Medresenin Havadan Görünümü (V.G.M. Arşivinden)

[183] Ömer Demirel, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü,* Ankara, 2000, s.69-70.
[184] Metin Sözen, "*Selçuklular Döneminde Sivas"*, Sempozyum Bildirileri, 29 Eylül-1Ekim 2005, Sivas, 2006, s.27.

Çizim 38. Çifte Minareli Medrese ve Çevresindeki Yapıların Konumları

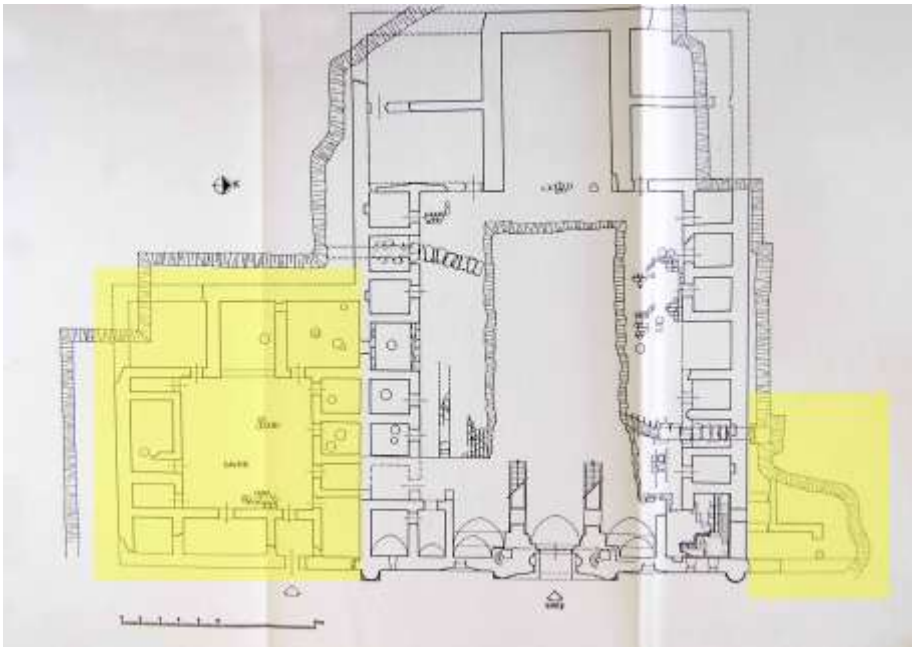

Çizim 39. Sivas Şehir Merkezinin Restitüsyonu (C. Mehmet Hersek'ten)

4.2. Yapının Mevcut Durumu

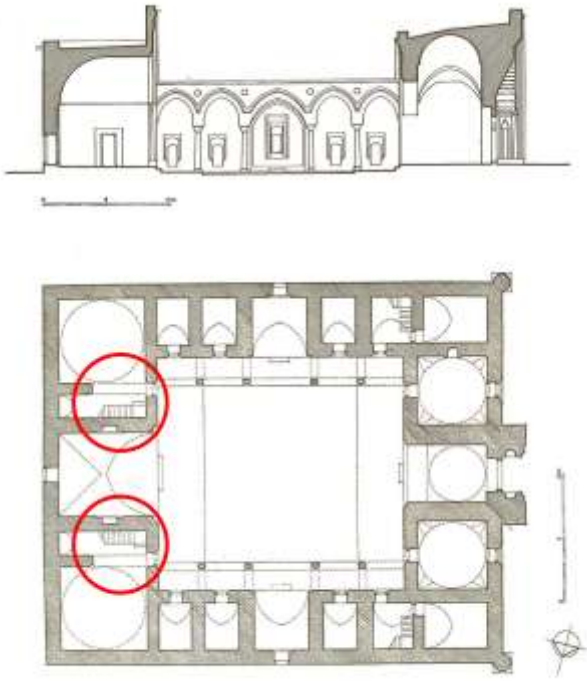
Bugün sadece ön cephesi ayakta kalabilmiş olan Çifte Minareli Medresenin planı, 1963-1965 yılları arasında Haluk Karamağralı tarafından yapılan kazı ve sondalar sonucunda elde edilen verilere göre medrese; özgün durumda açık avlulu ve dört eyvanlı bir plana (Çizim 41) sahiptir[185].Yapıya komşu olarak yapılmış olan iki temel kalıntısı, külliye tarzında yapılmış bir yapı kompleksini andırmaktadır. Kalıntıların biri hamam diğeri imaret ya da zaviye olduğu düşünülmüş[186] olsa da kesin bir veri elde edilememiştir.

Ana kütlesi oldukça düzgün dikdörtgen bir plana sahip olan medreseye doğu cephesinin ortasında bulunan bir kapıdan girilmektedir. Girişin tam karşısında ana eyvan, kuzey ve güney kanatların ortasında ise yan eyvanlar yer almaktadır[187]. Bu eyvanların sağında ve solunda üçer adet oda yer almaktadır. Ana eyvanının sağında ve solunda yapı izlerine göre ikişerli odalar mevcuttur. Bu tarz bir uygulama kapalı veya açık avlulu medrese örneklerinde rastlanılan bir durum değildir. Bir tek Buruciye Medresesinde ana eyvanın yanındaki odalar iki birimden oluşur. Fakat buradaki birim merdiven holü olarak değerlendirilmektedir (Çizim 42).

Çizim 40. Sivas Çifte Minareli Medrese Planı Rölöve Çizimi (C. MehmetHersek'ten)

[185] O. Cezmi Tuncer, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar,* Ankara, 1986, s.24.
[186] Tuncer, s.24.
[187] C. Mehmet Hersek, *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Sivas Şehri Anıtları*, Doktora Tezi, Ankara, 1993, s. 132.

Çizim 41. Buruciye Medresesi Plan ve Kesit (Aptullah Kuran'dan)

Eserin yapısal özelliklerine baktığımızda üçüncü boyutun fazlaca abartılı olarak kullanıldığı ve ön cephenin oldukça yüksek tutulması sonucu duvarlarda ortaya çıkan geniş yüzeylerde işlevsiz pencere nişlerinin açılması ve yoğun bir tezyinatla süslenmiş olduğu görülmektedir. Yapıda bir güç gösterisi timsali olarak abartılı mimari detaylar mevcuttur. Üçüncü boyuttaki bu çaba taç kapı üzerinde minare yapılma gibi bir mimari detayın Anadolu'ya yayılmasını sağlamıştır [188] .Kısacası Çifte Minareli Medrese mimarisi, kompozisyon ve tezyinatı ile İlhanlı dönemini yansıtmaktadır.

Mimarı ve Sanatkârı mevcut kitabesi kırık olduğu için bilinmemektedir. Çifte Minareli Medreseye ait olan imza kitabesinde yer alan üstad ifadesine dayanarak ve aynı zamanda Konya İnce Minareli Medrese'nin taç kapısının küçük bir benzerinin burada ön cepheye kuzey doğu kısmına yerleştirilmiş (Fotoğraf 14)olduğundan bu yapının da mimarının aynı kişi olabileceği ihtimali akla gelmektedir. Hatta bu düşünceyi Zafer Bayburtluoğlu'nun Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni adlı makalede katalog bölümü sayfa 99'da Çifte Minareli Medresenin yapım

[188] C. Mehmet Hersek, s. 142-144.

ustasını Konya'lı Kaluyan yahut Abdullah oğlu Keluk olarak belirtmiştir[189]. Felek Abad Kasrı (1221), Nizamiye Medrese' si (1237), Konya Sahip Ata Camii (1258) ve Konya İnce Minareli Medrese (1258) gibi devrin önemli yapılarının mimarı olan Kelük Bin Abdullah ile Çifte Minareli Medrese'nin bağlantısı olduğu düşünülebilir. Fakat günümüze kadar ulaşan yapılarda 1258 ile 1271 tarihleri arasında Kelük bin Abdullah tarafından yapılmış olduğu bilinen herhangi bir esere rastlanılmamıştır. Bu büyük mimarın ilk yapısını, Çifte minareli medresenin yapım tarihinden yaklaşık elli yıl önce yaptığını düşünecek olursak bu tarihlerde oldukça yaşlı biri olacağından yapıyı inşa etme olasılığı azalmaktadır. Belki de Kelük Bin Abdullah'ın yanında yetişmiş bir mimarın ya da Konya'yı iyi bilen bir mimarın yapmış olduğu da düşünülebilir[190].

Medresenin bugünkü durumu, büyük ölçüde yıkılmış olup doğu cephesi ile bu cepheye bitişik iki odası ayakta kalabilmiştir. Ayrıca doğu cephesinin kuzey kanadının üst kısımları taç kapıdan köşeye doğru eğimli bir şekilde yıkılmıştır. Yapılan en son restorasyona (Fotoğraf 15) göre, zeminden ortalama 1 metre yüksekliğe kadar yapı izlerinden oluşturulan plana göre duvarlar yükseltilmiştir.

Medresenin geçirmiş olduğu tamir ve onarımlar hakkında herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Bu durum da yapının çok önce bir tarihlerde yıkılmış olduğu akla gelmektedir.

---

[189] Zafer Bayburtluoğlu, "*Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni"*, Vakıflar Dergisi, S.11, s.99.

[190] Semra Ögel, *Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler*, İstanbul, 1986, s.38-45.

Konya İnce Minareli
Medrese Cephesi

Çifte Minareli Medrese'nin Ön
Cephesine Yerleştirilmiş
Pencere.

Fotoğraf 14. Konya İnce Minareli Medrese'nin Taç Kapısının Küçük Bir Benzeri Çifte Minareli Medresenin Cephesinde De Görmekteyiz.

17. yüzyılda Evliya Çelebi Sivas' da bulunan medreseler hakkında bir takım bilgiler vermiştir. Sivas' ta bulunan medreseleri sayan Evliya Çelebi Gök Medreseyi (Kızıl Medrese olarak adlandırmış), Buruciye (Hamam Medresesi olarak adlandırmıştır) Medresesi'ni sayarken Çifte Minareli Medreseden bahsetmemiştir[191]. Bu durumda Çifte Minareli Medrese'nin 17. Yüzyıldan çok önceleri faaliyetini durdurmuş olduğu söylenebilir.

[191] "Evsâf-ı dârü't-tedrîs-i tahsîl-i ulûm: Cümle (---) aded medresedir. Evvelâ cümleden Kızıl medrese derler bir medrese-i ibretnümâdır kim diyâr-ı İslâmiyyede eyle bir dâr-ı ulûm ne binâ olunmuşdur veyâ olunur. Timur gördükde engüşt ber-dehen edüp binâsına hayrân kalmışdır. Kal'a kapusu gibi bir bâb-ı mu'allâsı var. Gören adamın aklı perîşân olur. Üstâd-ı mermer-bür bu kapunın yemîn ü yesârına ve atabe-i âlîsine ve tâk-i Havernâklarında mermerlere eyle tîşe urup Cenâb-ı Bârî yed-i kudretiyle halk etdüğü cemî'i şükûfelerin tâbıku'n-na'l bi'n-na'l eşkâl-i ezhârâtı bu kapuya nakş edüp eyle kalem-i direfş-i pans urmuş kim gûyâ her bir şükûfe birer gûne-i ter u tâze-i verd-i handân ve benefşe ü ergavân ve sünbül ü reyhân ve islîmîler ve zerrîn müşebbek-i Rûmîlerdir ve yetmiş seksen kat girişme zihları kapunun yemîn ü yesârına eyle nakş eylemiş kim gûyâ her biri nakş-ı Mânî ve Erjeng ve Bihzâd ve Ağa Rızâ ve Frenk Mânî'dir kim her bir tasarrufları birer gûne sihr-i mübîn mertebesi nakş-ı bukalemûn-ı ibret-nümûndur. Andan yüksek kal'a altında medrese-i Hammâm bânîsî ma'lûmum değildir. Ve Aşağı Hisâr medresesi paşa sarâyı kurbunda olmağıla talebesi çokdur. Ve Hasan Paşa medresesi aşağı varoşdaki câmi' haremi etrâfında talebe hücreleridir. Ve medrese-i Sivasî Efendi. Ma'lûmum olan medârisler bunlar, amma mahsûs dârü'l-hadîsi yokdur, lâkin gayri câmi'lerde dahi ilm-i hadîs ders-i âmmları vardır." (Evliya Çelebi Seyahatnamesi III. Cilt, Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, s.120)

Fotoğraf 15.Çifte Minareli Medrese, Zemin Kotundan Yükseltilen Duvarlar

Medrese ile ilgili eski kayıtlar incelendiğinde 1838-36 yıllarından sonra Sivas vakıf sayım defterlerin de bu yapının yer almadığı, bu da bu medresenin o dönemde eğitim faaliyetinin durduğunu ve vakıf gelirinin iptal edildiğini düşündürmektedir[192].1882 yılında harap bir durumda olan medrese kalıntıları yıktırılarak üzerine bir hastahane yaptırılmıştır. Esas tahribatın bu sırada olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmalar sırada Halil Edhem Eldem'in gayretleri ile ancak giriş cephesinin duvarı arka yüzüne yapılan destek duvarları ile korunabilmiştir. 1908 yılında Sivas askeri Rüştiyesi' ne dönüştürülen yapı, 1933 yılından itibaren İsmet Paşa İlkokulu olarak kullanılmıştır[193].

Medresenin yıkılan bölümleri 1963-1965 yılları arasında Haluk Karamağralı tarafından yapılan kazılar ile ortaya çıkarılmıştır[194]. Bu kazıdan elde edinilen bilgiler neticesinde, son zamanlarda yapılan restorasyon çalışmalarında eserin minareleri onarılmış olup ve yapının kalıntıları temel seviyesinden hafif yükseltilerek planı ortaya çıkmıştır.

[192] Ömer Demirel, *II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri,* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Tez, s.13.
[193] İbrahim H. Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, İstanbul, 1928, s.140.
[194] Hersek, s. 130.

4.3. Mimari Analiz

4.3.1. Plân

Günümüze kadar ulaşan kalıntı ve temellerden medresenin açık avlulu ve dört eyvanlı plân şemasında olduğu anlaşılmıştır. Yapının iki katlı olup olmadığı konusunda kesin bir veri elde edilmemiştir[195]. Yapının kuzey köşesinde temel duvarı ile bütünleşen başka bir yapı kalıntısı daha bulunmuştur. Medresenin güney duvarında da (Fotoğraf 16) yine benzer bir yapı kalıntısı (Çizim41) bulunmaktadır[196].

Medreseye doğu cephesinin ortasında bulunan kapıdan giriş eyvanı ile medresenin avlusuna geçilmektedir. Giriş eyvanın tam karşısında ana eyvan bulunmaktadır. "Planın ana kurgu unsurlarından olan diğer iki yan eyvanda kuzey ve güney kanatlarının orta akslarında birbirlerine göre simetrik biçimde düzenlenmiştir"[197].

Fotoğraf 16. Sivas Çifte Minareli Medrese Güney Duvarındaki Yapı Kalıntısı (V.G.M. Arşivinden)

[195] Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul, 2002, s.203.
[196] Hersek, s.131.
[197] Hersek, s.131.

Giriş eyvanına göre kuzey bölümde iki ve güney bölümde üç oda bulunmaktadır. "Kuzey kanatta yer alan hücreler eyvanın iki yanında üçer adet olmak üzere düzenlenmiş olup güney kanadı ile eş bir planlamaya sahiptir"[198]. Fakat kuzey doğu köşede yer alan mekânın bir kapı ile komşu yapıya bağlandığını ve yine benzer bir biçimde güney eyvanının arka duvarında bitişik olan yapı kalıntısına doğru açılan bir kapı varlığına işaret eden izlere rastlanılmıştır[199]. Haluk Karamağralı tarafından yapılan kazılar sırasında, yapının yan kanat hücreleri önünde zemine döşeli taşlara rastlanılmıştır. Ayrıca medresenin kuzey ve doğu kanatlarının ortak köşesinde bir sütun kaidesi, yine aynı kazı esnasında bulunmuştur. Bu bulgunun neticesinde yapının revaklı bir avluya sahip olduğunu anlıyoruz.

Büyük ölçüde yıkılmış olan giriş eyvanının beden duvarındaki izlerine bakılırsa, üst örtüsünün sivri beşik tonozlu olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 17). Ana girişin her iki yanında mevcut durumda bulunan kapı söveleri kemer oluşturacak şekildeyüksek tutulmuş (Fotoğraf 18) olmalarıyla beraber komşu odalara geçiş sağladığı görülmektedir. Bu kapı sövelerinin bitişiğinde, giriş eyvanının sağ ve solunda bulunan tek kollu merdivenlerin yapıya sonradan dâhil olduğu yapım tekniği ve kullanılan malzemenin özgün bölümlerden farklı olmasıyla anlaşılmaktadır. Doğu kanadın güney köşesindeki iki odanın duvar ve üst örtüleriyle halen ayaktadır. Fakat eyvana bitişik olan odanın cephesi ayakta değildir[200]. Giriş eyvanının kuzeyinde kalan iki mekân ise üst örtüleriyle beraber yıkılmıştır. Köşedeki oda ile ilgili kazılarda önemli veriler elde edilmiştir. Haluk Karamağralı' nın yapmış olduğu kazılarda kalın bir döşemeye sahip olan bu mekânın temellerinde hamamlarda görülen, aralarında sıcak dumanın dolaşmasına elverişli tuğla ayaklar bulunmuştur. Ayrıca aynı mekânda alt yapı kanallarının olması (Fotoğraf19) ve şifahaneye doğru uzanan toprak künklerin olması bu mekânın hamam olarak kullanılabileceğini düşündürmektedir. Fakat içerisinde hamam bulunan herhangi bir medrese örneği yoktur. Ayrıca hamamlarda bulunması gereken cehennemliğin bulunmaması ve buradan şifahaneye ulaşan künklerin Osmanlı devrine ait işçilikle yapılmış olması bu mekânın, yapının özgün durumunda değil ama daha sonradan bu amaca yönelik kullanılmış olabileceğini göstermektedir.

---

198 Hersek, s.131.
199 Hersek, s.131.
200 Hersek, s. 132.

Fotoğraf 17. Sivas Çifte Minareli Medrese Giriş Eyvanı

Fotoğraf 18. Sivas Çifte Minareli Medrese Giriş Eyvanındaki Kemerli Söveler

Fotoğraf 19. Sivas Çifte Minareli Medrese Alt Yapı Kanal Sistemi.

4.3.1.1. Mimari Elemanlar

4.3.1.1.1. Cepheler

Yapının Keykâvus Şifahanesinin hemen karşısına, arada birkaç metrelik bir mesafenin bırakılarak inşa edilmesi (Fotoğraf 20) ve bu iki yapı arasında işlevsel ilişki yoksa bu kadar anıtsal bir yapının neden hemen karşısına yapıldığıyla ilgili soru işaretleri oluşturmaktadır [201] . Günümüzde medresenin bitişik olarak yapılmış olan, komşu yapılarının yıkılmış olması sebebi ile cephe siluetindeki bazı özellikleri kaybetmiştir. Bununla birlikte mimarın bu kadar sınırlı bir alanda, giriş cephesinin beklenen etkiyi verebilmesi için gerçek durumdan farklı, görsel etki yaratan mimari detay uygulamalarına başvurmuş olabilir.[202].

[201] Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul, 2002, s.202.
[202] Hersek, s. 138.

Fotoğraf 20. Çifte Minareli Medrese ve Keykavus Şifaiyesi

"Çifte Minareli Medrese, 13. yüzyılın bezeme açısından en yoğun örneklerinden biridir. Geometrik bir kurgu üzerinde bitkisel ögeler, yazı şeritleri, bezemenin cephenin diğer yerlerine ve köşe kulelerine atlaması bu dönemde yavaş yavaş cephenin tümünün bir tasarım sorunu olarak ele alınmaya başladığı gösterir"[203].

Yapıdaki kurgu elemanlarına baktığımızda en dikkat çekici ve en önemli eleman doğu cephesinde bulunan taç kapıdır. Önündeki yolun darlığı sebebiyle olsa gerek, taç kapı yola doğru taşırılmış ve yan yüzeyleri yuvarlatılmıştır (Fotoğraf 21). Ayrıca taç kapının yoğun bir bezemeye sahip olduğu ve kapının çerçeve bordürlerinde derin oymalı bezemelerle sağlanan ışık gölge oyunlarıyla yapıya daha fazla bir derinlik kazandırılmıştır[204].

[203] Kuban, s.203.
[204] Hersek, s.138.

Fotoğraf 21. Çifte Minareli Medrese Taç Kapısı

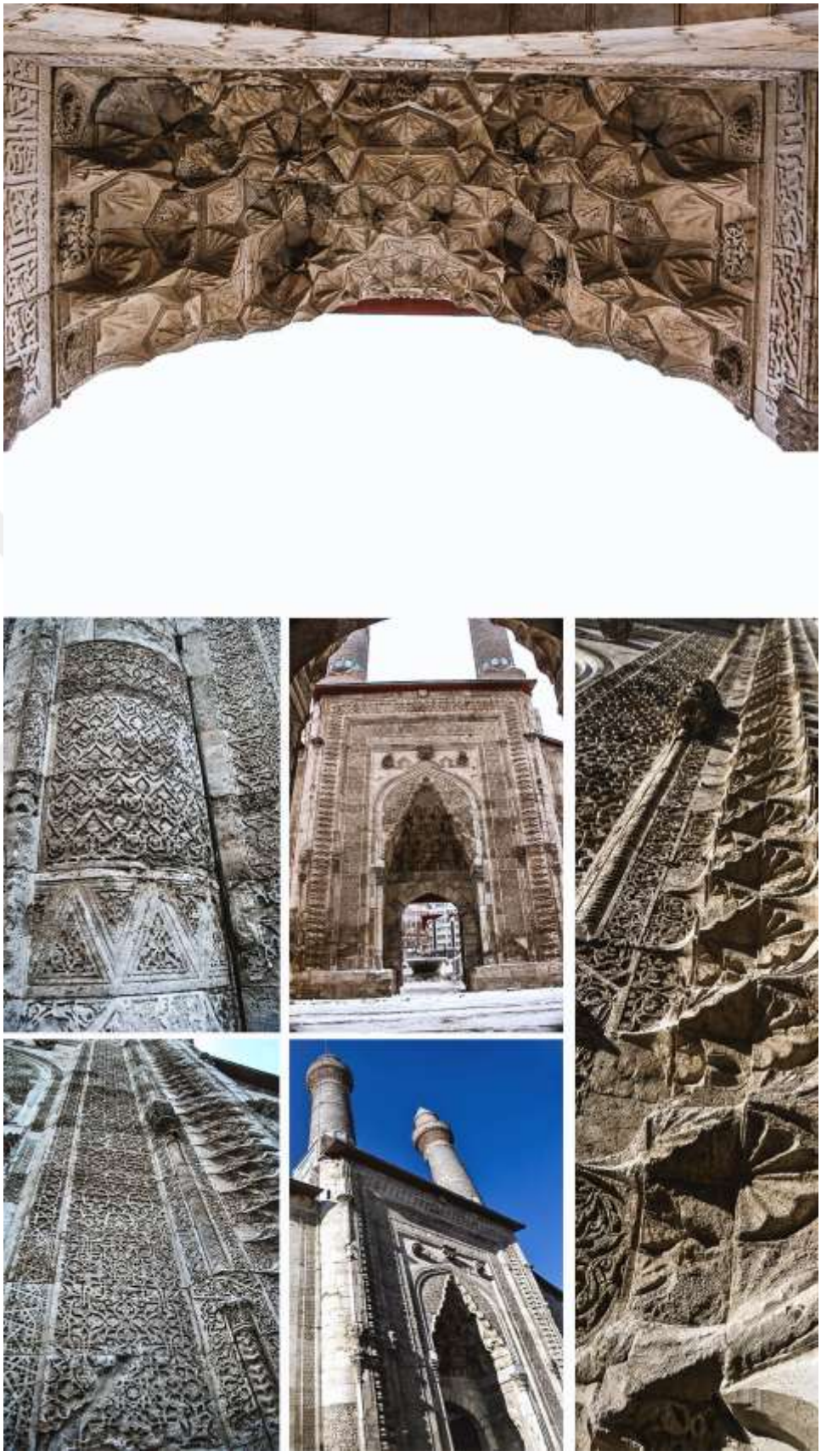
Taç kapı yapının tam merkezinde bulunması ve köşelerdeki kuleler ve cepheye yerleştirilmiş işlevsel olmayan pencerelere baktığımızda yapının cephe kurgusunun simetrik olmadığını görmekteyiz. Bu pencere ve bordürlerdeki bezemelerin cephe yüzeyinde çeşitli yüksekliklerde ve boyutlarda düzenlenmişlerdir (Fotoğraf 5).

4.3.1.1.2. Taç Kapı

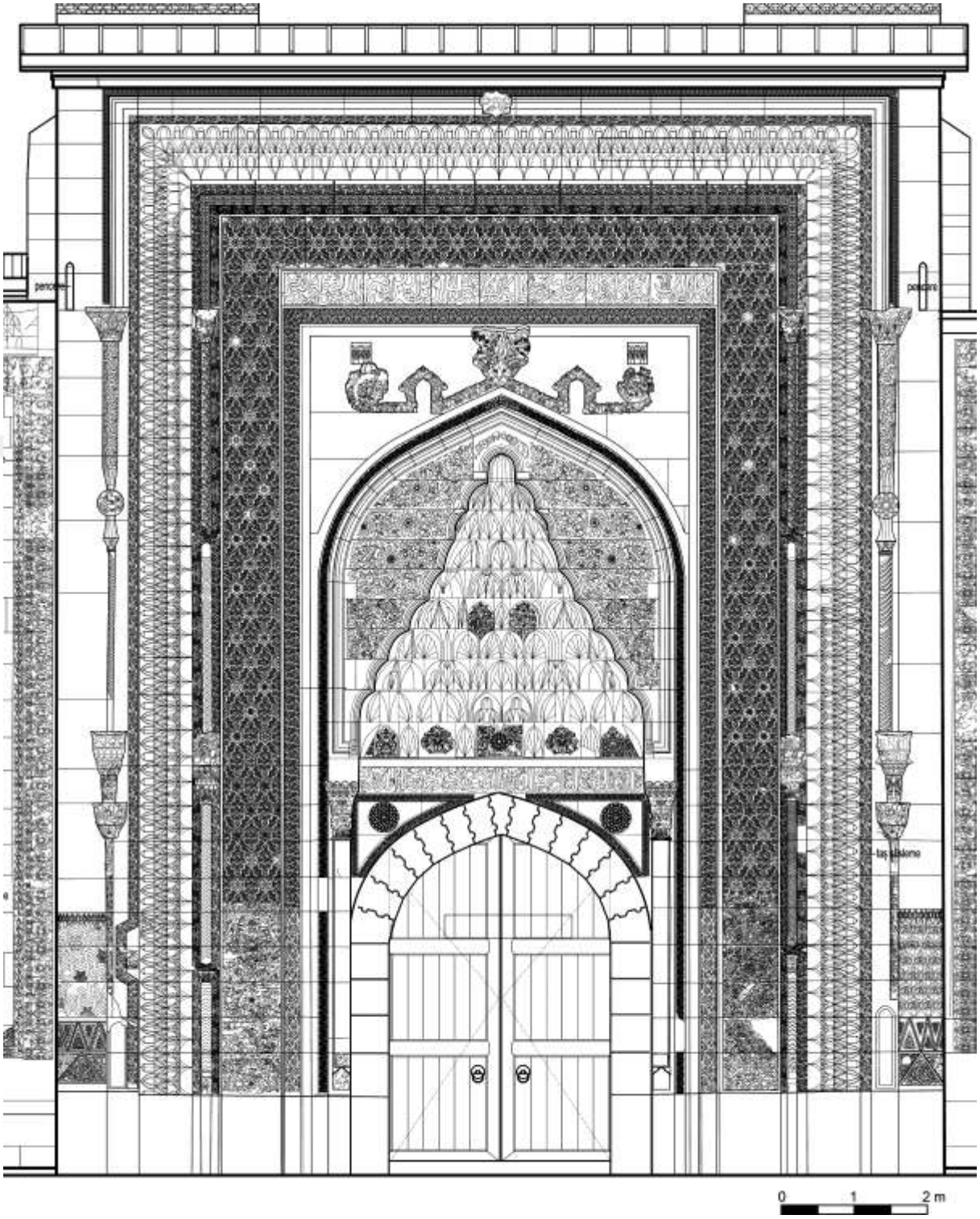
İhtişamlı ve oldukça heybetli yapısıyla dikkatleri üzerine çeken taç kapı (Fotoğraf22), üzerine eklenen minareler ve yüzeyindeki derin oymalı tezyinatlarıyla bir şaheser niteliğindedir (Çizim43). Taç kapıda da farklı volkanik özellikte kireç taşları ve mermer malzeme kullanıldığı görülmektedir. Girişin her iki yanında bulunan mihrabiyelerin üzerinde sağ köşeden itibaren başlayan bir yazı kuşağı ve bir bezemeli bölüm bulunmaktadır. Taç kapı büyük görkemli bir mukarnas kavsaraya sahiptir. Taç kapı nişi bu dokuz sıralı yapıdaki mukarnas kavsara ile sona ermektedir. Mukarnaslı nişi kuşatan kemer bir çift yuvarlatılmış profilden oluşan teğet bir kemerdir. Kemeri işlemeli bir bant izlemekte olup bunun üzerinde de üç adet yüksek kabartma motif görülmektedir. Bunları takip eden altı adet ters u biçiminde bordürler bulunmaktadır. İşlemelerin yüzeysel olduğu bu bordürlerden sadece bir geniş şeritte derin oymalı tezyinat görülmektedir. Taç kapı bordürlerden sonra üst bölümde bulunan kademeli silmelere sahiptir[205].

Minare yuvarlak hatlı olup taş kapının dış yüzeye doğru çıkıntı yapmış olduğu ve yuvarlak hatlı bölümlere kapının iki yanına yerleştirilmiştir. Taç kapı üzerinden bir miktar kare planlı olarak yükselen minare, üçgenlerden oluşan bir geçişle silindirik gövdeyi oluşturur. Tek şerefeli olan bu minarelerin alt bölümleri mukarnaslı bir yapıya sahiptir (Çizim 44). "1946 yılındaki onarımda minarelerin üst kesimleri konik formlu külah biçiminde tamamlanmıştır"[206].

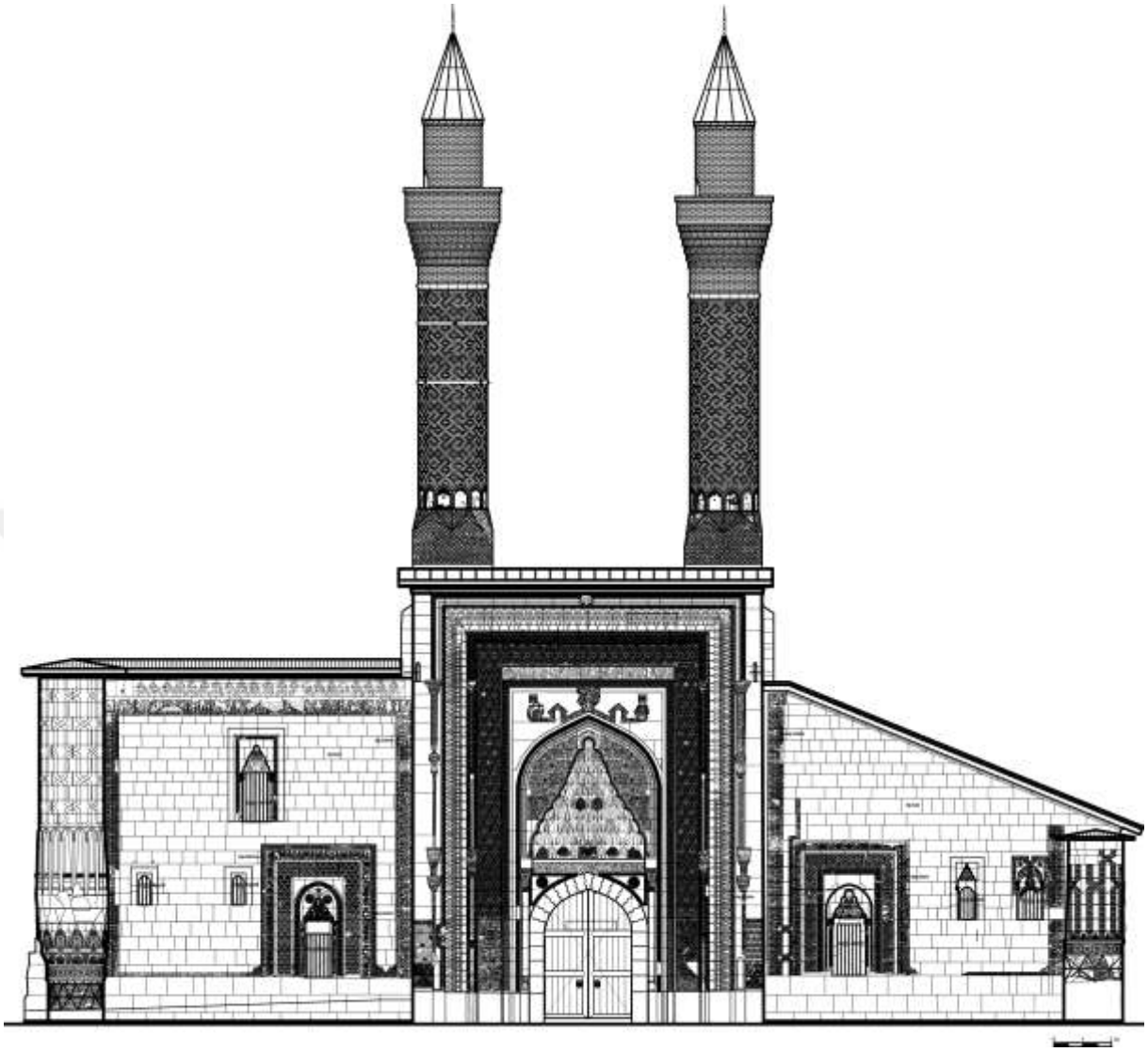
[205] Hersek, s.139.
[206] Hersek, s.139.

Fotoğraf 22. Çifte Minareli Medrese Taç Detayları

Çizim 42. Sivas Çifte Minareli Medrese Taç Kapı Çizimi (V.G.M. Arşivinden)

Çizim 43. Sivas Çifte Minareli Medrese Doğu Cephe Çizimi (V.G.M. Arşivinden)

4.3.1.1.3. Minareler

Taç kapı üzerine eklenmiş olan minareler (Çizim45) kaide ve gövdesinde tuğla ve çini malzeme kullanılmıştır. Tuğla ve çini tercihi Büyük Selçukludan gelen bir gelenek olduğu gibi statik açıdan da daha hafif olması ve tuğlanın çini ile beraber kullanılması dekoratif bir görünüm kazanmasından dolayı tercih edilmiş olmalıdır (Fotoğraf 31). Minarelerin kaidelerinin yan cephelerinde çini ile yapılmış olan geometrik ve bitkisel motiflerin bulunduğu panolar yer almaktadır. Yine kaidenin arka cephelerinde dörtlü Allah ve Muhammed yazılı kufi hatlar bulunmaktadır[207].

[207] Mine Yar, Celaleddin Küçük, *"Sivas Çifte Minareli Medrese Minarelerinin ve Taç Kapısının Restorasyonu"*, Vakıf Restorasyon Yıllığı, 2014, S.8, , s.98.

Fotoğraf 23. Minarelerin Batı Cephesinden Görünümleri

Kaideden gövdeye geçişte bulunan onikigen bölümde sivri kemerli nişler oluşturulmuştur. Bu nişlerin içleri çini mozaiklerle süslenmiş olup bitkisel ve geometrik motiflerle bordürler şeklinde bezenmişlerdir. Bazılarının motifleri döküldüğü için belli olmamaktadır.

Gövdeden şerefe altına kadar çini ve tuğla süsleme devam etmektedir. Gövde kısmında her iki minarede de Muhammed yazı kufi hatta ters biçimde tekrar edecek şekilde yazılmıştır (Fotoğraf 24). Bu alanda tuğla, turkuaz ve patlıcan moru çinilerin birlikte kullanımından oluşan bir teknik kullanılmıştır. Derz araları tamamen turkuaz çinilerden yapılırken, tuğla birleşimlerinde patlıcan moru ve turkuaz kullanılarak yazılar oluşturulmuştur[208]. Burada dikkat çeken ise şerefe altına kadar devam eden çinili süsleme devamında sade tuğla ile devam etmesidir. Bu da bize muhtemelen daha önceki dönemlerde yapılan onarımlar sırasında aslının değiştiğini söylememize olanak sağlamaktadır.

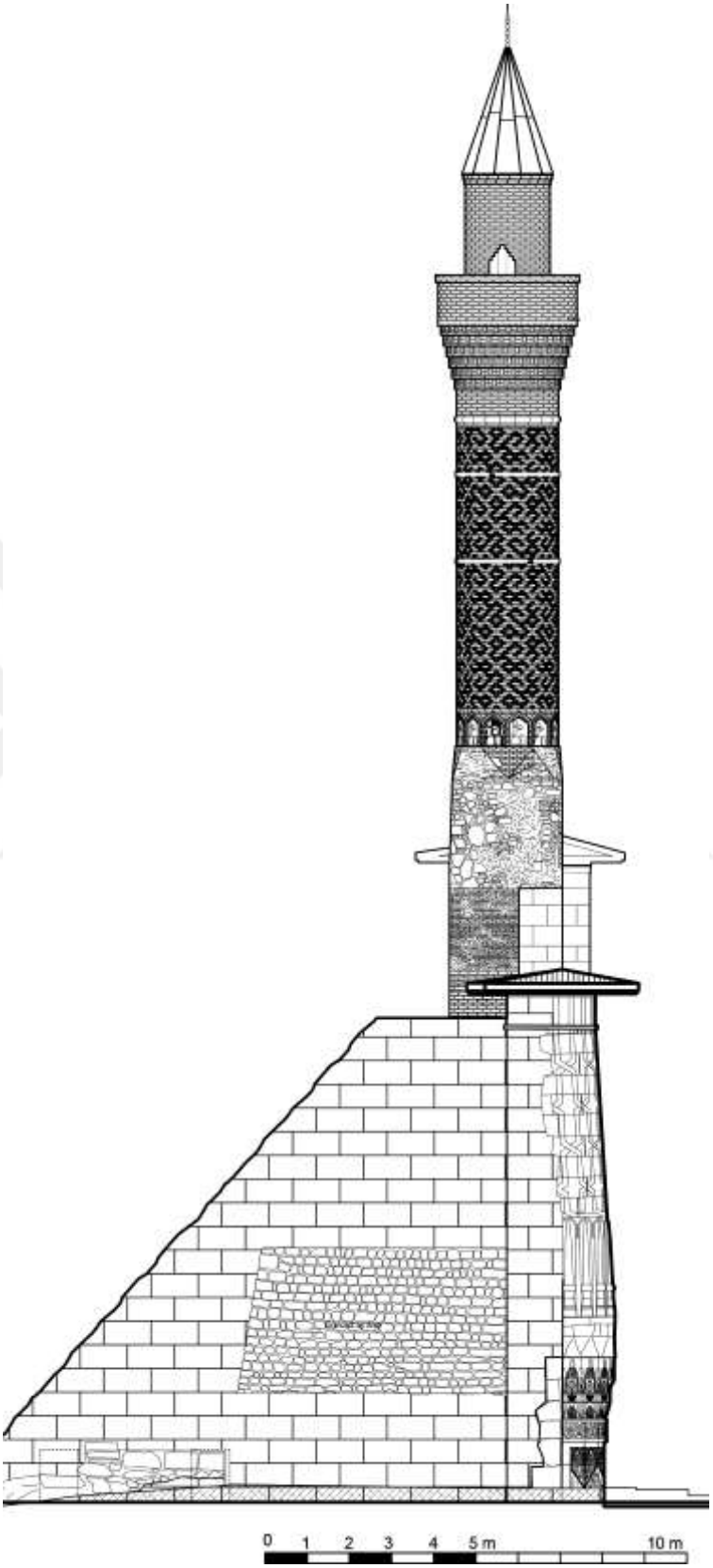
Fotoğraf 24. Çifte Minareli Medresenin Minaresindeki Bir Birini Tekrarlayan Muhammed Yazısı

[208] Yar, Küçük, s.98.

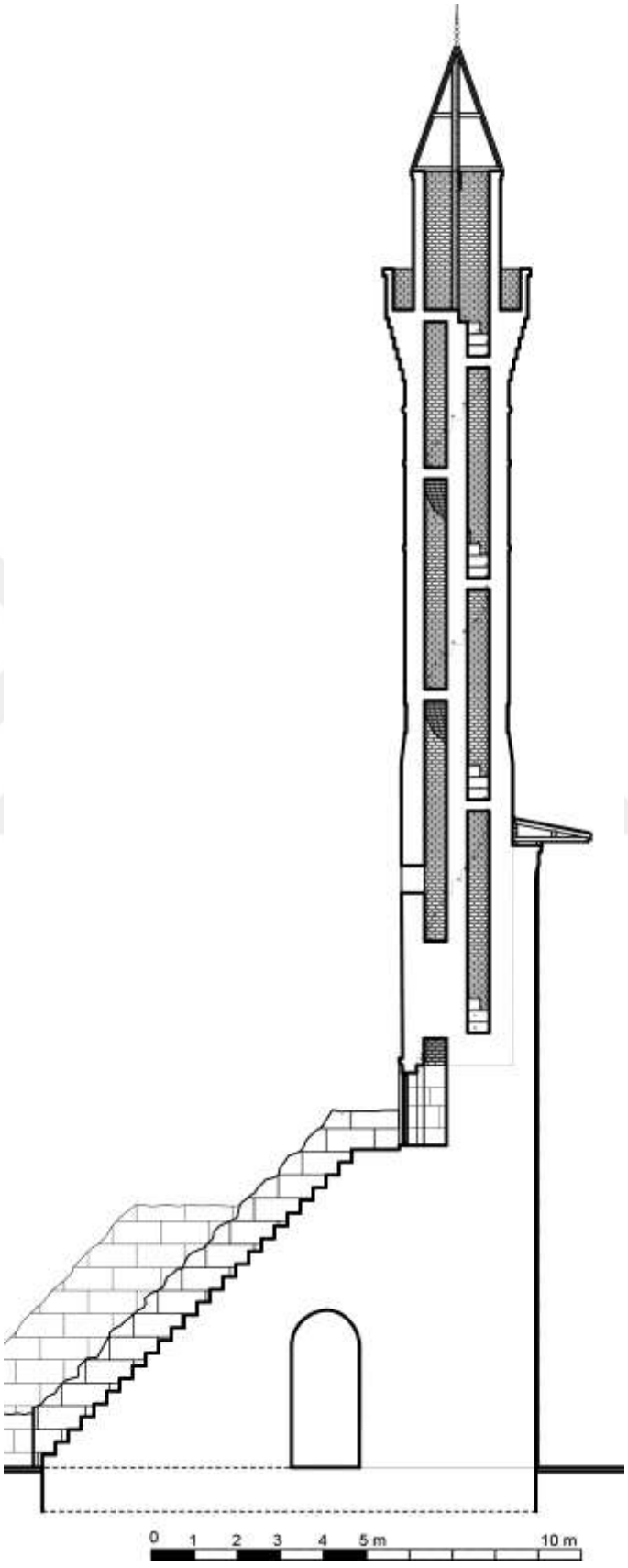
Taç kapının köşe kısımlarının yuvarlatılması üzerine eklenen minarelerin sanki yerden yükseliyormuş hissi uyandırmaktadır. Yerinde yaptığımız incelemede minarenin giriş kapılarının eşikleri taç kapının sırtına, yerden ortalama 7.40 kotuna oturmaktadır (Fotoğraf25). Buradan zemine inen herhangi bir merdiven izine rastlanılmamıştır (Çizim45).

Fotoğraf 25. Minarelerin Giriş Kapısı Eşiği

Çizim 44. Sivas Çifte Minareli Medrese Güney Cephe Minare Görünüşü (V.G.M. Arşivinden)

Çizim 45. Sivas Çifte Minareli Medrese Minare Kesiti (V.G.M. Arşivinden)

4.3.1.1.4. Dendan

Çifte Minareli Medreseye ait den dan' lar dan birkaç tanesi Haluk Karamağralı tarafından bulunmuştur. Blok halindeki taşların yonulması ile elde edilen bu elemanların yüzeyleri rumi ve palmet motifleri ile bezenmiştir (Fotoğraf26). Bu elemanlardan bir tanesi Burûciye Medresesi'nin önündeki park alanında bulunmakta idi [209] .Daha önce Buruciye Medresesine ait olduğu bilinen dendanlar, Haluk Karamağaralı tarafındanÇifte Minareli Medreseye ait olduğu belirtilmiştir[210].

Fotoğraf 26. Çifte minareli Medrese Bulunan Den Dan (V.G.M. Arşivinden)

4.3.1.1.5. Destek Kuleleri

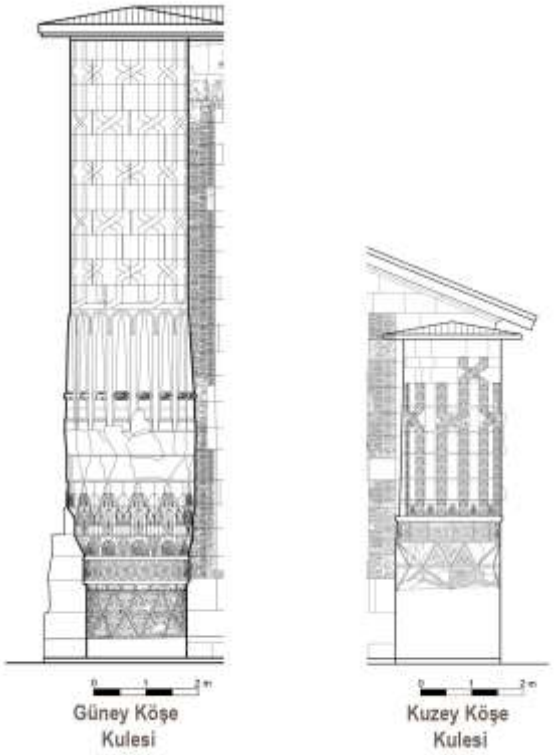
Medresenin giriş cephesinin beden duvarının kuzey ve güney köşelerine yerleştirilmiş (Fotoğraf27) olan destek kuleleri silindirik bir yapıda inşa edilmiş (Çizim47), her ikisinde de yapı ile bütünleşen işlemeli fakat bir birinden farklı üsluplarla tezyin edilmiştir. Kuzey köşedeki destek kulesinin üst bölümleri günümüze kadar ulaşamamıştır. Bu köşe payelerinde bulunan halkın "yedi mum" dediği yuvarlak çubuk demetindeki mumlar, uzak doğu, Şamanist Asya ve Mezopotamya'nın en eski evren simgelerinin kaynaştığı bir birleşimdir[211].

---

[209] Hersek, s.142.
[210] Hersek, s. 127.
[211] Semra Ögel, *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*, 1994, s63.

Fotoğraf 27. Çifte minareli Medresenin Köşe Kuleleri

Çizim 46. Köşe Kuleleri Görünüş (V.G.M. Arşivinden)

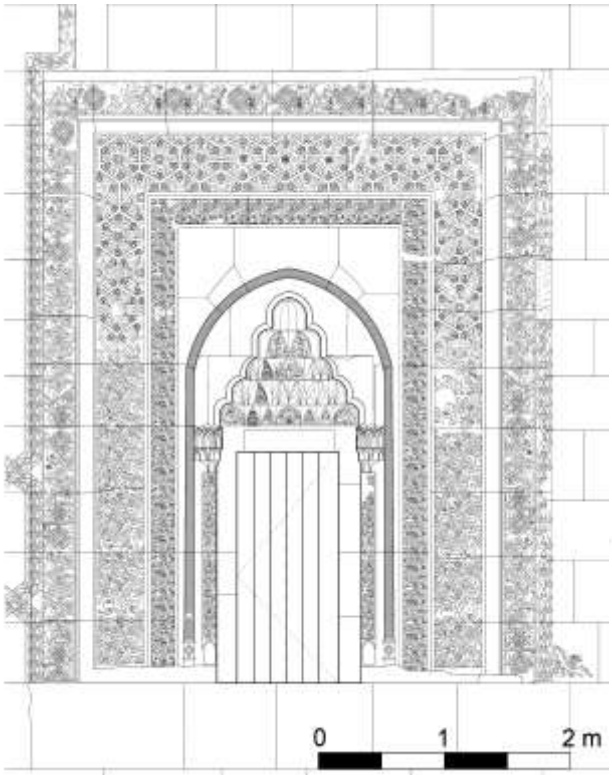
4.3.1.1.6. Pencereler

Yapıda ölçülerine göre pencereler büyük, orta boy ve mazgal olmak üzere gruplandırılabilir [212] . Yapıda bulunan pencerelerin boyut farklılıkları olduğu gibi biçimsel farklılıklarda bulunmaktadır. Örneğin taç kapının her iki yanında mevcut bulunan büyük pencereler boyut ve taş işçiliği arasında da farklılıklar mevcuttur. Her iki pencerede köşelerindeki sütuncelerden sonra üstte beş dizili mukarnas, bunları kuşatan bir sivri kemer ve en dışta yer alan ters u biçimli bordürlerden oluşmaktadır.

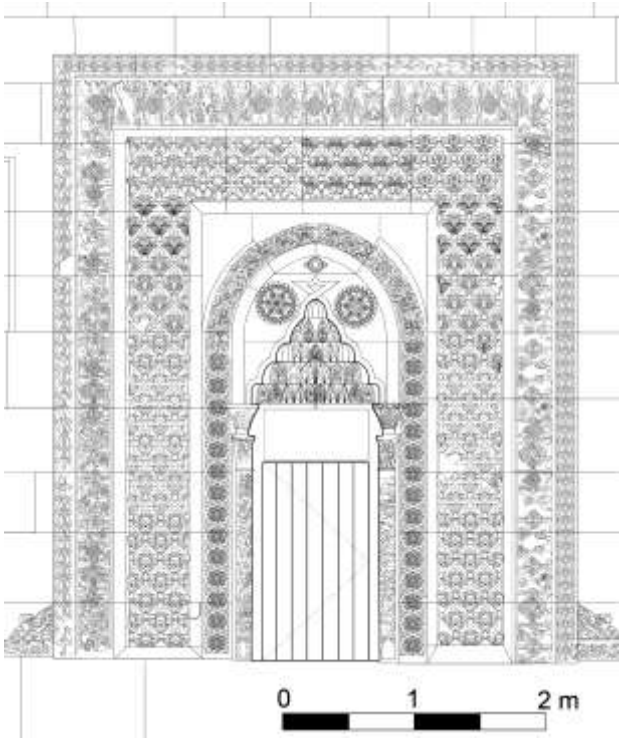
Her iki pencerede detayları açışından farklılıklar göstermektedir. Kuzeydeki pencere mukarnasları kuşatan burmalı kemer profilinden sonra yer alan bordürler sırasıyla bir dar şeritten, orta genişlikte ve işlemeli bir başka şerit, bir yalın pahlı şerit ve işlemeli bir dar şeritten ibarettir (Çizim48). Bu pencereye göre daha dar ve yüksek olan güneydeki pencere nişinin sivri kemerini kuşatan bordürler işlemesiz pahlı ve işlemeli düz yüzeyler halinde dört şeritten oluşmaktadır. Güney taraftaki pencerenin yüksek kabartmalı motifleri olduğu gibi rozet ve kabara gibi elemanlarla daha zengin bir görünün elde edilmiştir[213] (Çizim 49).

Orta boy pencerelerden biraz daha iri olanı taç kapının bulunduğu cephenin güney kanadının merkezinde üst kat hizasında yer almaktadır. Büyük pencerelerde olduğu gibi sütunceli ve mukarnaslı bir nişe sahip olan bu elemanı ters u biçiminde dar şeritlerden oluşan biri düz ve işlemeli diğerleri önce pahlı, sonra düz iki şeritten oluşan bordürlerle sınırlanmaktadır(Çizim50). Kuzey bölümde yer alan iki pencere nişlerinden birisi mukarnaslı bir yapıda olup tek bir işlemesiz bordürle kuşatılmıştır. Yapıda oldukça önem arz eden bir detayında bulunduğu bir diğer pencere ise köşe kulesine yakın olan ve diğer pencerelerden farklı olarak yuvarlak kemerlidir. Bu önemli detay Konya İnce Minareli Medrese'nin taç kapısının şematize edilmiş minyatür bir kopyasının bu pencereye aktarılmış olmasıdır (Çizim51)[214].

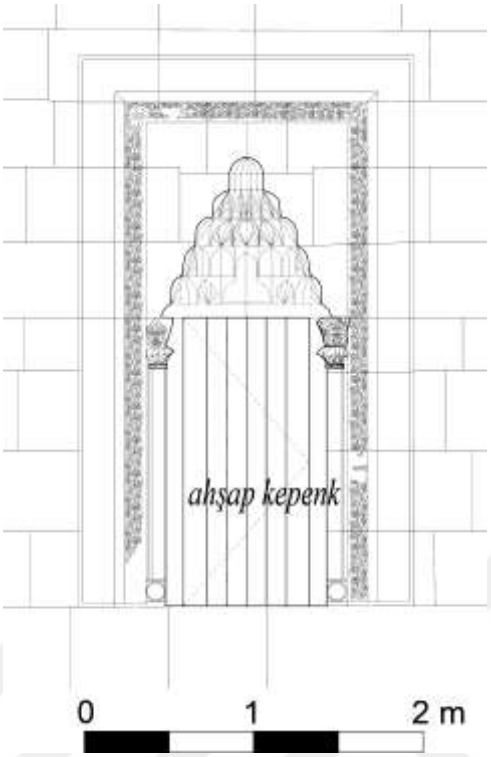
[212] Ögel, s.140.
[213] Ögel, s.141.
[214] Ögel, s.141.

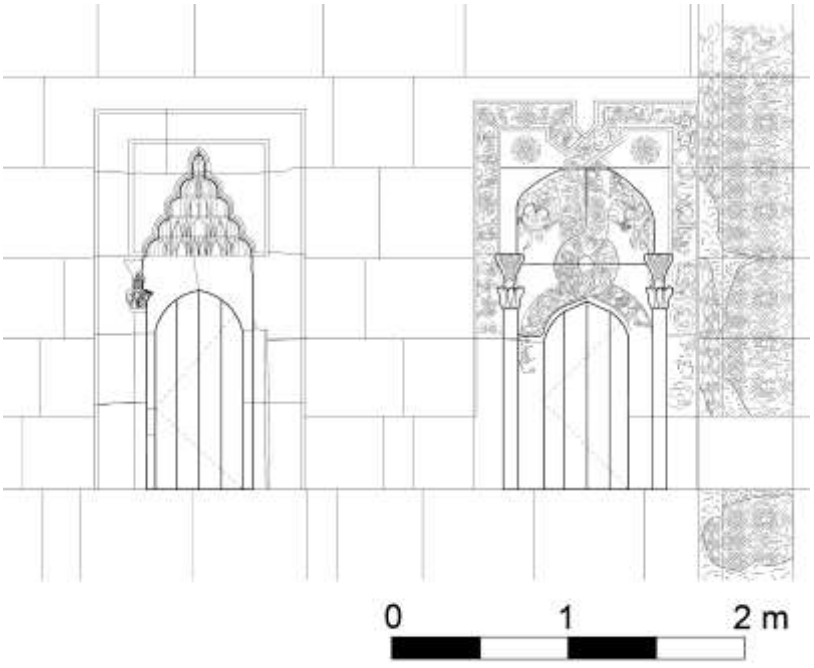
Çizim 47. Doğu Cephede Taç Kapının Kuzeyindeki Pencere Görünüşü (V.G.M Arşivinden)

Çizim 48. Doğu Cephede Taç Güneyindeki Pencere Görünüşü (V.G.M Arşivinden)

Çizim 49. Doğu Cephesi Güney Kanadında Üst Kat Hizasında Bulunan Pencere Görünüşü (V.G.M Arşivinden)

Çizim 50. Doğu Cephesi Kuzey Kanadında Bulunan Pencerelerin Görünüşü (V.G.M Arşivinden)

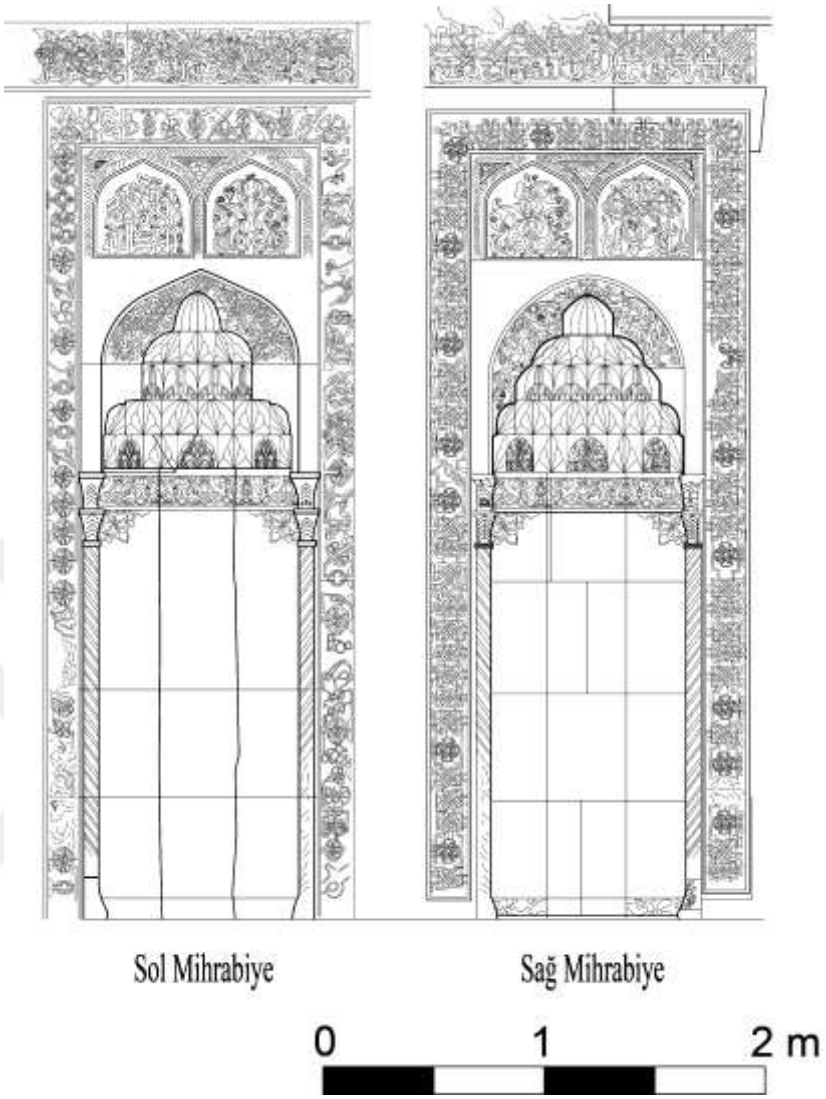
4.3.1.1.7. Mihrabiyeler

"Medresenin taç kapı nişinde karşılıklı olarak iki mihrabiye bulunmaktadır (Fotoğraf28). Çokgen plânlı mihrabiye girintileri, dış köşelerindeki sütunceler üzerinde yer alan birer teğet kemer içine alınmış olup beş sıralı mukarnastan oluşan bir yapı ile sona ermektedir" [215] (Çizim 52). Sağlı ve sollu açılan bu nişler üzerinde bulunan mukarnas ve geometrik süslemeli bordürleriyle giriş nişine hem hareketlik hem de ferahlık katmaktadır.

Fotoğraf 28. Sivas Çifte Minareli Medrese Taç Kapı Nişinde Yer Alan Mihrabiyeler

[215] Hersek, s.133.

Çizim 51. Sivas Çifte Minareli Medrese Taç Kapı Mihrabiye çizimleri (V.G.M Arşivinden)

4.3.1.1.8. Merdivenler

Tek katlı ya da iki katlı olduğu tartışma konusu olan medresede herhangi bir merdiven izine rastlanılmamıştır. Yapıda şuan bulunan tek merdiven, daha sonradan eklenmiş olan giriş eyvanının her iki yanında bulunan tek kollu merdivenlerdir (Fotoğraf 29). Taş basamakların malzeme ve işçiliği bu merdivenlerin özgün olmadığını, yapıya sonradan ilave edildiğini göstermektedir. Yapının aslındaki ilk merdivenlerinde burada olduğu düşünülebilir fakat Selçuklu mimarisinde ve medrese mimarisinde buna benzer bir merdiven uygulamasını görmemekteyiz.

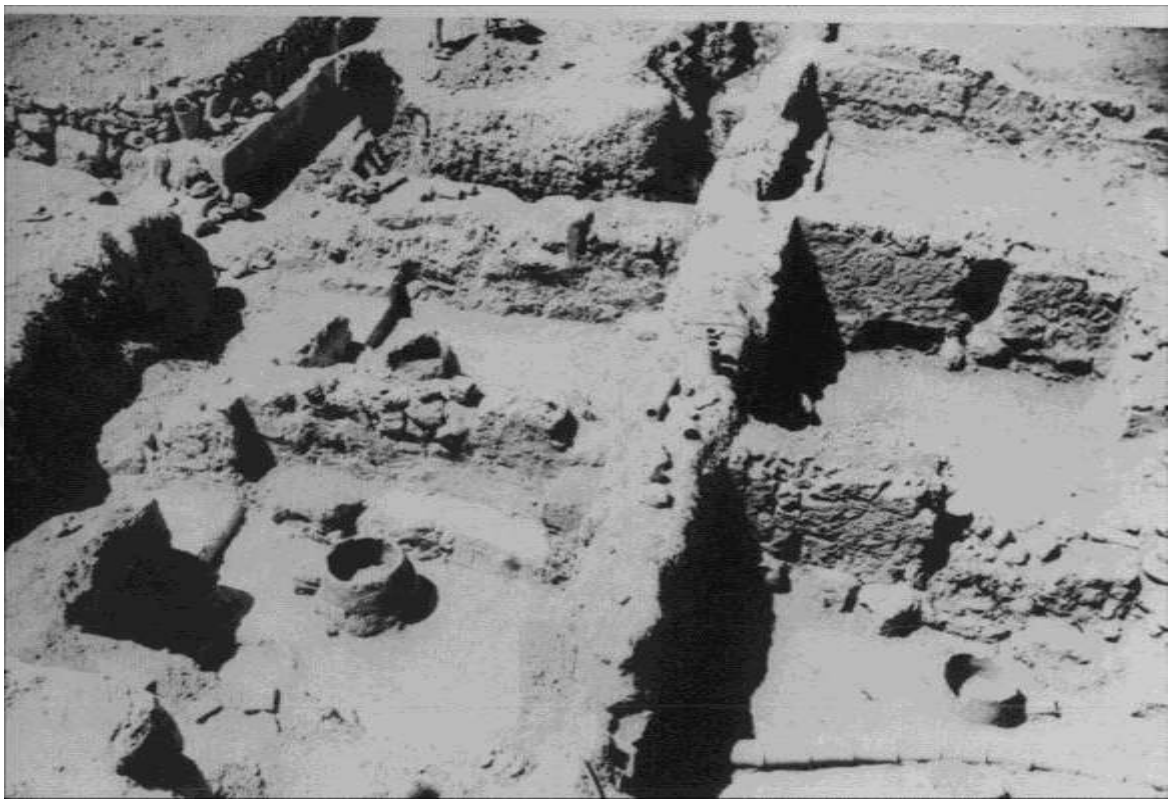

Fotoğraf 29. Sivas Çifte Minareli Medrese Sonradan Eklenmiş Olan Merdivenler

4.3.1.1.9. Tandırlar

Medreselerin ısınmasıyla ilgili bugüne kadar birçok görüş ileri sürülmüştür. Fakat yeterince deliller sağlanamadığı için ısınma konusu devamlı bir soru işareti olarak kalmıştır. Sivas Çifte Minareli Medrese' de yapılan kazılar sayesinde en azından bu yapının nasıl ısındığıyla ilgili çok ciddi veriler elde edilmiştir. Medresenin güney kanadındaki iki hücre ve bir yan eyvanda ortaya çıkartılan tandırlar bu yapının nasıl ısındığı sorusuna cevap olmuştur. Dairesel plânlı olarak pişmiş topraktan yapılan bu tandırlar ne yazık ki hiçbir koruma altına alınmadığından doğa şartlarının yıpratıcı etkisi

ile parçalanarak yok olmuşlardır. Tandırlarla ilgili elimizde bulunan tek belge Haluk Karamağralı' nın kazı sırasında çekmiş olduğu fotoğraflardır (Fotoğraf30).

Fotoğraf 30. H.Karamağaralı 63-65 Kazısında Fotoğrafladığı Tandırlar (V.G.M. Arşivinden)

4.3.1.1.10. Su Kanalları

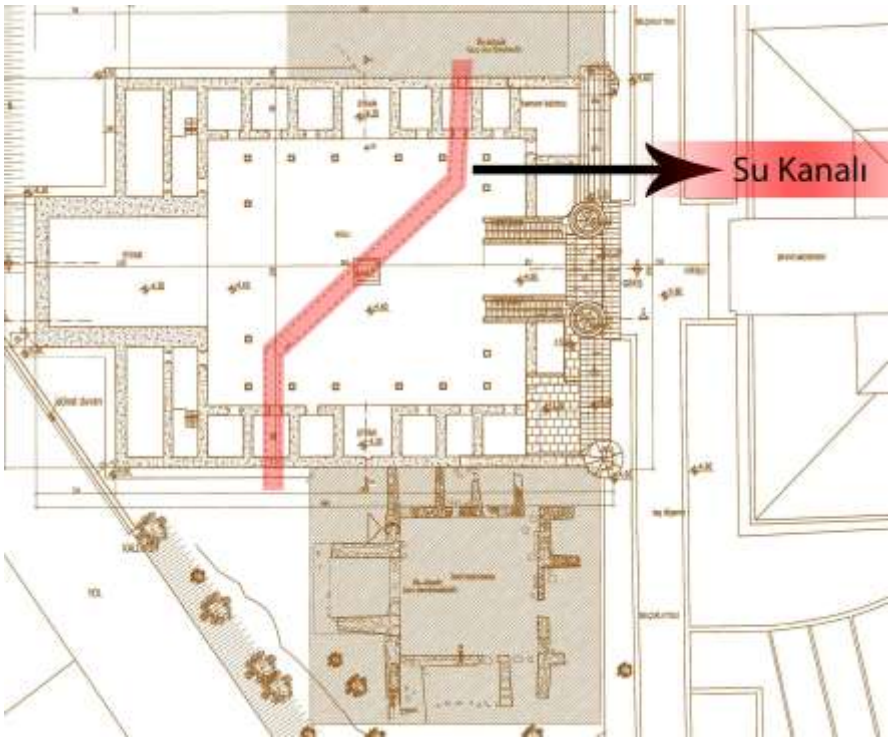
Medresede üzerinde yapılan kazı çalışmaları sırasında zemin döşemesinin altında su kanalları tespit edilmiştir (Fotoğraf31). 0.60 m.'lik iç genişliği ve 1,00 m. Derinliğindeki su kanalları medreseye güney yönünden girmektedir. Bu su kanalı yan eyvanın batısında yer alan ikinci odanın tabanından geçerek avluyu açılı bir şekilde geçerek, kuzey kanadın eyvandan sonraki ikinci odasının tabanından dışarıya çıkmaktadır (Çizim 53). Kanalın üzeri kapak taşları ile örtülmüştür. Duvarların altlarına gelen bölümlerinde ise teğet kemerli bir yapı ile duvar sağlamlaştırılmış (Çizim 19) ve kanala geçiş sağlanmıştır[216].

[216] Hersek, s.135.

Fotoğraf 31. H. Karamağralı'nın 63-65 kazısından Çifte Minareli Medresenin Zemin Döşemenin Altında Çıkan Su Kanalları (V.G.M. Arşivinden)

Medresenin giriş eyvanının kuzey köşesindeki hamam olduğu söylenen bölümün üzeri sal döşeli olan oyulmuş taş elemanlardan meydana gelen iki su kanalına rastlanılmıştır[217].

Çizim 52. Zemin Altındaki Su Kanalı Sistemi (V.G.M. Arşivinden)

[217] Hersek, s.135.

4.3.2. Malzeme, Yapım Tekniği ve Strüktürel Elemanlar

Yapının bugün ki durumunu göz önünde bulundurur isek anlaşıldığı kadarıyla medrese yığma sistemle inşa edilmiş olup moloz taş, kesme taş ve tuğla malzemeden yararlanılmıştır[218]. Eserde taç kapının yer aldığı doğu cephesi, avlu cepheleri ve yapıyı takdim eden yüzeyler kesme taş malzeme ile örülmüştür. Hücre odalarının bölmeleri ile komsu yapılarla ortak olan duvarlar ise moloz taş duvar sistemi ile örülmüşlerdir. Kazılarda ortaya çıkartılan bölümlerden avlu, giriş eyvanı ve revakların zemini sal döşelidir. Diğer mekânların zeminleri döşemeleri tespit edilememiştir. Eyvanların yalnızca ön yüzlerindeki sekilerde bir sıra taş bulunurken hücrelerde zemin döşeme izine rastlanmamıştır[219].

Minarelerde ise tuğla ve çini malzeme kullanılmıştır. Minarenin kaide ve gövdelerinde kullanılan tuğla ve çini yapım tekniği bize Büyük Selçuklu geleneğinin devam ettirildiğini göstermektedir. Tuğla gövde üzerine kakma yöntemi ile yerleştirilen çinilerle oluşturulan ve bir birini tekrarlayan Muhammed yazısı enfes bir görüntü oluşturmaktadır (Fotoğraf 24).

4.3.2.1. Duvarlar

Yapının doğu cephesi oldukça özenli bir taş işçiliğiyle kesme taş malzeme kullanılarak yapılmıştır. Duvar örgüsü derz payı bırakılmadan gerçekleştirilmiştir. Aynı yüzey üzerindeki taş tezyinatına baktığımızda bir bölümü yüzeysel, diğer bölümü yüksek kabartma tekniği ile işlenmiştir. Yapının yüksek kabartmaları taş tezyinatları üçüncü boyutun abartıldığını görmekteyiz (Fotoğraf32). Yapının yıkılan kısımlarının da özellikle avlunun içe bakan duvarlarının da düzgün kesme taş ile yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü avlu duvarların sağlam olan bölümlerine baktığımızda su basmanı andıran ve hücrelerin taban kotunu oluşturan bir sıra halindeki düzgün yonulmuş taş sıralarından sonra profilli ve işlemeli taşların başladığı görülmektedir[220].

---

[218] Hersek, s.135.
[219] Hersek, s.135.
[220] Hersek, s.136.

Fotoğraf 32. Medresenin Doğu Cephesindeki Taş İşçiliği

4.3.2.2. Sütunlar

Kazılarda ortaya çıkarılan 160 cm yüksekliğindeki bodur sütunların (Fotoğraf 33), yapının tahmin edilen ikinci katının revaklarına ait olduğu söylense de kesinlik arz etmemektedir. Toplamda birkaç adetOlarak bulunan bu sütunların yapıya daha sonraki dönemlerde eklenmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Kare bir zemine oturan bu sütunların başlıkları da yukarıya doğru genişleyen köşeleri pahlanmış kübik yapılı elemanlardır. Sütunların biçimleri bir Bizans yapısından devşirilmiş olabileceğini gösterdiği gibi yine avlu içerisinde Selçuklu öncesi döneme ait aiol[221]sütun başlıkları (Fotoğraf 34) da bulunmuştur[222].

[221] Arkaik dönem' de bugünkü Batı Anadolu'nun kuzey kesiminde Aiolia' da geliştirilmiş bir sütun başlığı tipi. İki büyük volüt ve bunların arasında yer alan bir palmetten oluşur. Ayrıca birde yaprak dizesine sahiptir.

[222] Hersek, s.137.

Fotoğraf 33. Kazılar Sırasında bulunan Bodur Sütunlar (V.G.M Arşivinden)

Fotoğraf 34. Aiol Tipi Sütun Başlıkları (V.G.M. Arşivinden)

4.3.2.3. Kemerler

Yapıda kesme taştan yapılmış üç tip kemer şekline rastlanılmıştır. Taç kapı nişi içindeki giriş kapısında ve yan mihrabiyelerde dört merkezli sivri kemer kullanılırken mukarnasları kuşatan kemer iki merkezli teğet kemer olarak inşa edilmiştir. Minare kapılarına ait boşluklarda yine teğet kemerle geçilmiştir. Söz konusu olan bu kemerler kilit noktalarındaki kavisli bir yükseklikle de kaş kemer formuna yaklaşmaktadır[223]. Yapıdaki bir diğer kemer çeşidi de giriş eyvanına bağlantıda kullanılmıştır. Taç kapı arkasındaki beden duvarında izi mevcuttur (Fotoğraf35).

Fotoğraf 35. Çifte Minareli Medresedeki Kemerler

4.3.2.4.Tonozlar

Yapıda ayakta kalabilmiş durumda olan mekânların tonoz örtülerinin hepsi iki veya dört merkezli sivri beşik tonoz biçimindedir. Örneğin giriş eyvanının örtüsü yıkılmış olmakla birlikte köşe ayaklarının üzerinde kalmış olan tonoz köklerinden ve kapı kemerlerinden sonra gelen duvar yüzeyindeki izlerden anlaşıldığı kadarıyla iki merkezli sivri kemerli beşik tonoz olduğu belli olmaktadır[224].

[223] Hersek, s.137.
[224] Hersek, s.137.

4.4.3. Tezyinat

4.4.3.1. Taş Tezyinat

Yapıdaki yoğun tezyinat cephede taç kapı, pencereler, köşe kuleleri ve yapının giriş cephesinin sağ ve sol cephelerinin dış hatlarını belirleyen iki sıra bordürlerde görülmektedir. Bunların dışında cephede taş işçiliğiyle tezyin edilmiş bölüm yoktur. Medresenin giriş eyvanında bulunan tonoz ayakları ile avlu duvarlarının köklerinde görülen işlemeli bölümler yapının iç bölümlerde de taş tezyinatının olduğunu kanıtlar niteliktedir[225]. Yapıda farklı tekniklerle yapılmış taş tezyinat örnekleri bulunmaktadır.

4.4.3.1.1. Yüzey Tezyinatları

Fazla derin olmayan yüzeysel bir bezeme ile işlenmiş olup yapıdaki bordürlerde, pano halindeki alanlarda, kemer ve mukarnas gibi elemanlarda uygulanmıştır. Yapıda geometrik ve bitkisel motifli bezemeleri ayrı ayrı kullanıldıkları gibi birlikte kullanıldığı da görülmektedir (Fotoğraf 36). Ayrıcaaynı Bordür üzerinde motiflerde ani olarak yapılan desen değişimleri (Fotoğraf 37) de Sivas Çifte Minareli Medresede has bir uygulamadır (Fotoğraf 54)[226].

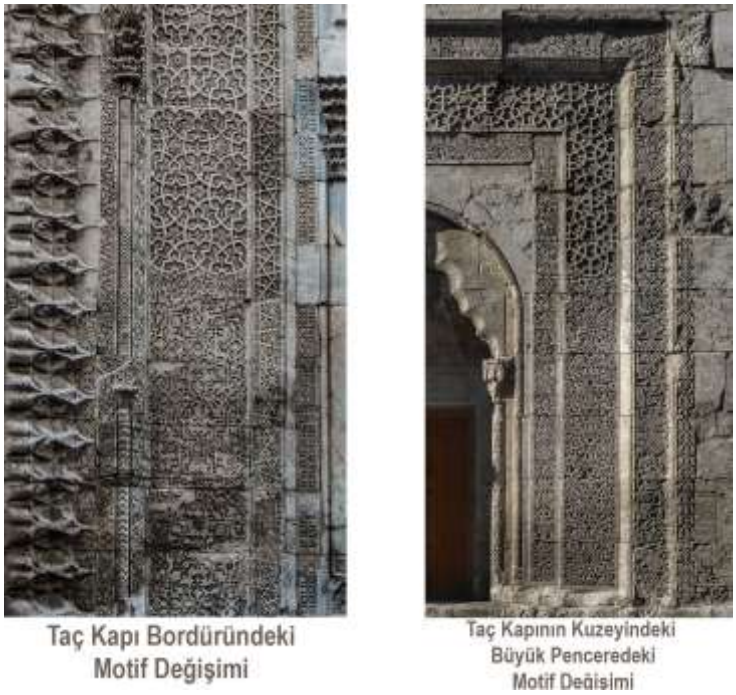
Rumi ve palmetlerle oluşturulmuş desenlere taç kapıda geniş bordürün alt bölümünde, taç kapının her iki köşesinde zemine yakın seviyelerde bulunan üçgen yüzeylerde, mihrabiyelerin köşelikleri ile üstlerindeki kemerli alanlarda ve mukarnasların üzerlerinderaslanılmaktadır. Taç kapının mukarnas kavsarası ile kemeri arasında kalan yüzeylerdeki tezyinat yine bitkisel karakterli olup iç içe geçmiş eğri çizgiler ve palmetlerle bezenmiş bir örnektir. Taç kapının dışında palmet ve Rumilerle oluşturulmuş olan desenler büyük zemin kat pencerelerini çevreleyen ince bordürlerde, köşe kulelerinin üçgen yüzeylerinde, yatay bant halindeki bölümlerde ve mukarnas aralarında bulunmaktadır[227].

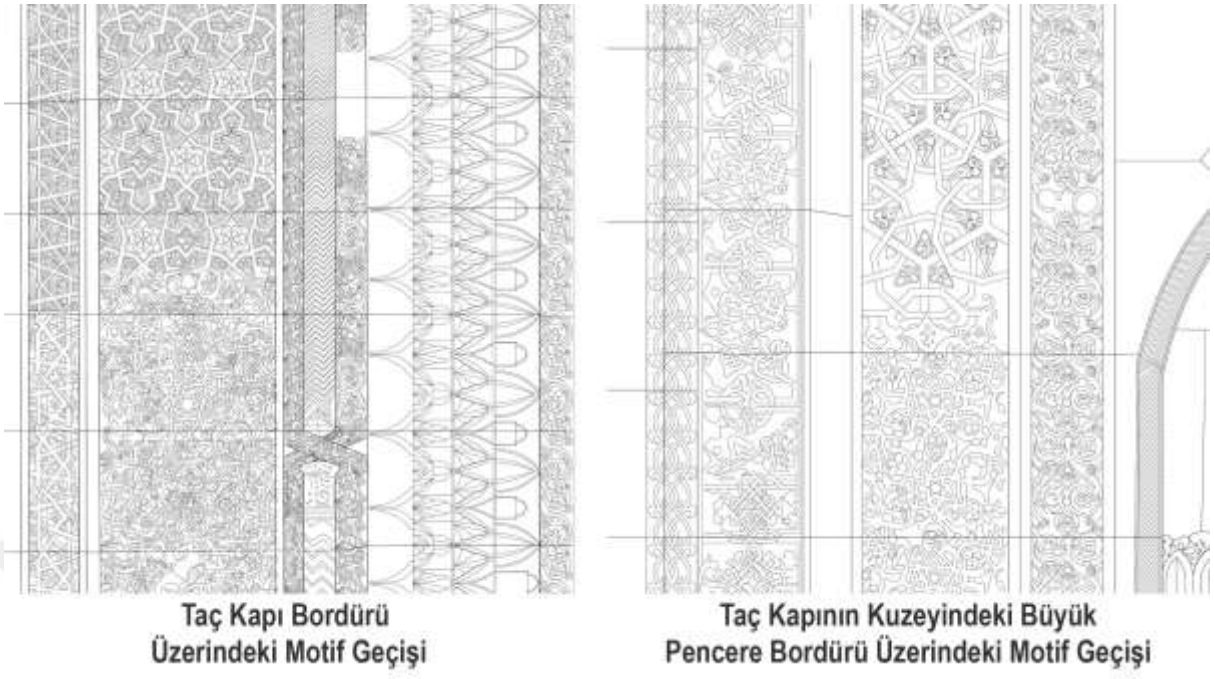
[225] Hersek, s.143.
[226] Hersek, s.143.
[227] Hersek, s.144.

Fotoğraf 36. Rumi, Palmet ve Bitkisel Motifler

Fotoğraf 37. Çifte minareli Medrese deki Motif Geçişleri

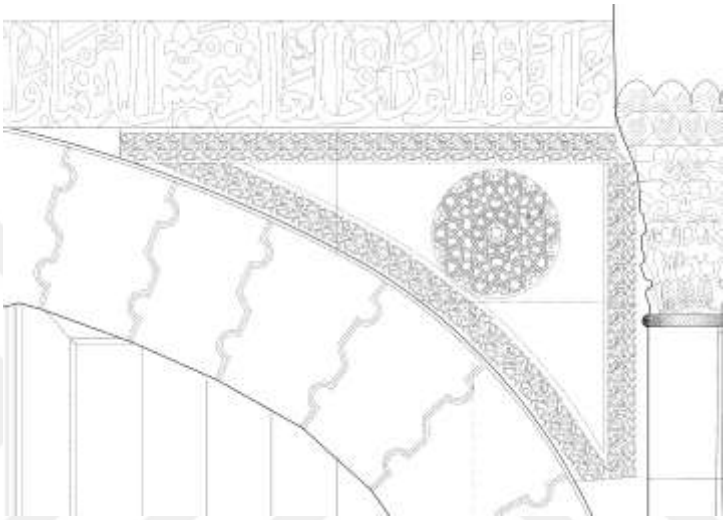
Çizim 53. Cephedeki Motif Geçişleri Çizimi (V.G.M. Arşivinden)

Taç kapı üzerinde dördüncü sırada bulunan bordür yüzeyindeki işleme önce bitkisel motifli olarak başladıktan sonra dairesel poligonlardan oluşan bir işlemeye dönüşmektedir. Geometrik örnekli desenin zemininde de bitkisel karakterli motifler belirginleştiği görülmektedir. Beşinci bordürde de görülen olay bunun bir benzeri olup çizgisel karakterli geometrik desenler ve bunlara dolanan bitkisel motifler birlikte yükselirken aniden geometrik şekiller ön plâna çıkmaktadır[228]. Cephe üzerinde görülen en belirgin özelliklerden bir tanesi de taç kapı ve penceredeki desenlerin aynı seviyede değişmesidir.Örneklerin abidevi bir portalde böyle ansızın değiştiğini ilk defa görülen bir uygulamadır.Bu da bize tezyin programının el değiştirmiş olasılığını akla getirmektedir[229].

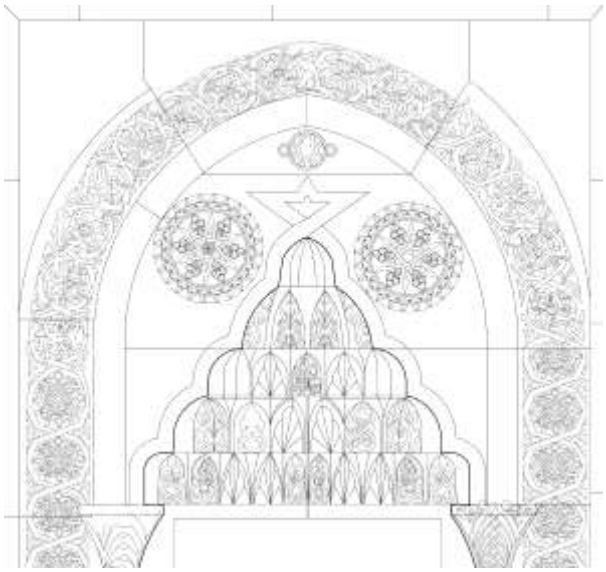
Tezhip karakterindeki desenlerde taç kapı nişinin içinde mihrabiyeleri kuşatan bordürlerde görüldüğü gibi büyük pencerelerin dıştan ikinci bordürlerinde, ön cephe duvarını sınırlayan ilk bordürlerde ve giriş eyvanının tonoz ayağının yüzeylerinde görülmektedir[230].

[228] Hersek, s.144.
[229] Ögel, S. *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tazyinatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1966, s.62.
[230] Hersek, s.145.

Yüzey tezyinatlara dâhil edebileceğimiz bir başka desende rozetlerdir. Bu gün yapı üzerindeki geometrik bezemeli rozetler giriş kapsının kemer köşeliklerinde (Çizim55) ve taç kapıya göre güneyde kalan pencerenin mukarnas kemerinden sonra yer almaktadır (Çizim 56) [231] .Genel olarak taş tezyinata baktığımızda yapıda bitkisel bezemeli, rumi, palmet motifleri ve geometrik desenlerden oluşturulmuş kompozisyonlar görmekteyiz (Çizim 57).

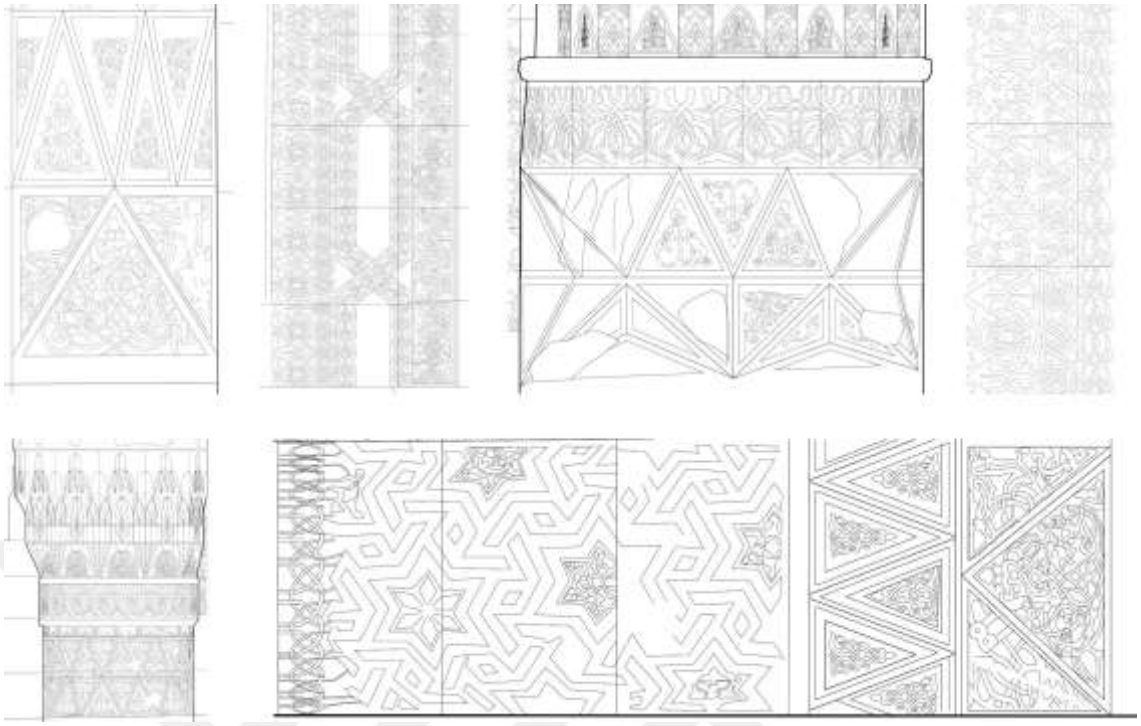

Çizim 54. Taç Kapı Giriş Kemeri Köşesindeki Rozet Motifi Çizimi (V.G.M. Arşivinden)

Çizim 55. Taç Kapının Güneyindeki Büyük Pencerede Bulunan Rozet Motifi Çizimi (V.G.M. Arşivinden)

[231] Hersek, s.145.

Çizim 56. Taş Tezyinatta Kullanılan Desenler (V.G.M. Arşivinden)

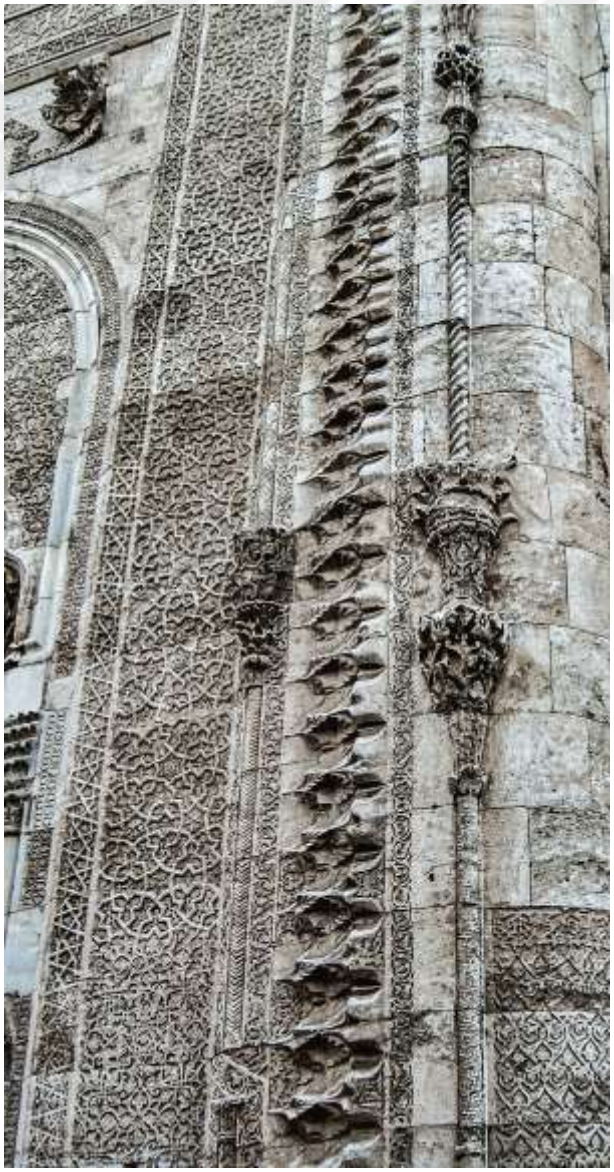
4.4.3.1.2. Kabartma ve Yüksek Kabartma Şekilleri

Medresede görülen yüksek kabartmalı şekiller genellikle bitkisel karakterli motiflerden oluşmaktadır. Özellikle en çok dikkat çeken örnek ise Taç kapı üzerinde mukarnas nişini kuşatan kemer ile taç kapı bordürü arasındaki yüzeye uygulanmıştır. Hareketli bir şeridin iki ucunda iri yapraklışekillerle merkezde bulunan iri bir palmet tam anlamı ile yüksek kabartma olarak yapılmış ve yüzeyleri küçük bitkisel desenlerle donatılmıştır (Fotoğraf 38).Taç kapının yan payeleri ve bordürleri arasında yükselen sütunceler (Fotoğraf 39), pencere (Fotoğraf40) ve kapı (Fotoğraf41) nişlerinin köşelerindeki sütunceler üzerinde yer alan çift katlı başlıkların hemen hepsi bitkisel karakterli olup üzerlerinde rumi ve palmet motifleri yer almaktadır[232].

[232] Hersek, s.146.

Fotoğraf 38. Taç Kapıdaki Yüksek Kabartma

Fotoğraf 39. Rumi ve Palmet Bezeli Çift Başlıklı Sütunceler

Fotoğraf 40. Rumi ve Palmet Bezeli Çift Başlıklı Sütunceler

Yapıdaki bir diğer önemli yüksek kabartma desenin bulunduğu yer olan doğu cephesinin kuzey köşesinde bulunan destek kulesidir (Fotoğraf 27). Kulenin gövdesi üzerine boylamasına silme olarak yerleştirilmiş olan yüksek kabartmalar atektonik[233] yapıdadır[234].

"Yapıda bitkisel karakterli olmayan tek kabartma şekil halk arasında yedi mumlu sütun olarak anılan güney köşe kulesi üzerindedir" (Fotoğraf47)[235]. Şekil itibariyle ters konulmuş bir mukarnas kaidesini anımsatmaktadır. Yükseldikçe sivrileşen, genel hatları ve şekliyle de şamdandaki mumlara benzeyen bu bezeme türü uzun yuvarlak nişlerin içerisine yerleştirilmiştir.

[233] Mimarlık ürününde, teknik ya da yapısal kuralları yadsıyan nitelikte olan veya bu izlenimleri veren bir anlayışı ve bu doğrultuda biçimlendirilmiş ürünleri niteler.
[234] Hersek, s.146.
[235] Hersek, s.146.

Fotoğraf 41. Taç Kapı Girişindeki Rumi ve Palmet Bezeli Çift Başlıklı Sütunceler

4.4.3.1.3. Mukarnaslar

Yapıda kullanılan mukarnas sistemi çağdaş dönemde inşa edilmiş olan yapılardaki sistemle benzerlik göstermektedir. Taç kapı nişinde (Fotoğraf41) dokuz dizi, mihrabiyelerde beş dizi (Fotoğraf28), pencere nişlerinde beş dizi (Fotoğraf 40), ön cephedeki beden duvarında silme olarak üç dizi ve bir köşe kulesinin üzerinde kullanılmıştır[236]. Yapıdaki mukarnas dizelerinde farklılık gösteren ve ender bir durum teşkil eden olay taç kapıyı çevreleyen geniş bir bordür hattının içerisine yerleştirilmiş olan mukarnas dizeleridir (Fotoğraf 42).

[236] Hersek, s.147.

Fotoğraf 42. Taç Kapıyı Çevreleyen Mukarnas Bordürü

Taç kapı nişini örten yarım kubbeyi dolduran mukarnaslar on köşeli yıldız ve ongen dizileri ile başlamakta ve daha sonra beş köşeli yıldızlarla beşgenler oluşturmaktadır. Bu sistem Ayla Ödekan tarafından Osmanlı Öncesi mukarnaslı taç kapılar arasında herhangi bir gruba dâhil olmayan özel bir deneme olarak nitelenmiştir[237].

4.4.3.2. Tuğla ve Çini Tezyinatı

Bugün medresede tuğla ve çininin birlikte kullanılarak uygulanmış olan tezyinatı yalnızca sırsız tuğla sıraları arasında turkuaz ve mor sırlı parçalarla Mâkılî "Muhammed" yazılarının tüm gövdeye yayıldığı minareler (Fotoğraf 24) ayakta kalmıştır[238]. Ayrıca bu yapıda daha birçok elemanın çini tezyinata sahip olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü kazı alanında bulunan çok sayıda çini parçaları ve giriş eyvanının tonoz köklerinde görüldüğü gibi duvar yüzeylerinde de çini parçalara ait kalıntılar vardır[239].

---

[237] Hersek, s.148.
[238] Gönül Öney, Zehra Çobanlı, *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*, İstanbul, 2007, s.62.
[239] Hersek, s.148.

Yapıdaki minareler incelendiğinde kaide, pabuç ve gövde gibi çeşitli bölümlerde farklı çini düzenlemeleri ve tuğla örgülerine rastlanılmaktadır. Minare kaidelerinin ön yüzleri ile arka yüzlerinin üst bölümleri geniş bırakılmış olup yatay istif örgü ile gerçekleştirilmiştir. Düşey derz aralarına dikdörtgen çini birimler yerleştirilmiş olup bunlar bir atlamalı sıralar halinde üst üste denk gelmektedir. "Derz araları 1 cm. göçük bırakılmış ve kırmızı tuğla toprağından yapılmış yarım tuğlalar (0,20x0, 95, 0,45m. Veya 0,19x0, 95x0,45 m. Boyutlarında) sınırsız olarak kullanılırken çini birimlerde firuze renkli sırlar tercih edilmiştir"[240].

Düz örgü tuğla yüzeyde bulunan çini yazı; minare gövdeleri bütünüyle tuğlaların "(0,20x0, 18x0,45 m.-0,15x0, 18x0,45 m. Boyutlarında)" [241] yatay bir şekilde istiflenerek uygulanmıştır [242] .Örgü sırasında bırakılan derzler sağa sola doğru yükselmekte olup çini şeritler yatay derz aralarına yerleştirilmiştir. Düşey derzdeki çiniler ise yatay sırada kayarak ve belirli aralıklarla yön değiştirerek kûfi hatlı "Muhammed" kelimesinin negatif yazılmış şeklini oluşturmaktadır. Buradaki çinilerden kare biçimli olanlar manganez moru, şerit halindekiler firuze renklidir.

"Minare kaidelerinin arka yüzlerinde 1,42x1,68 m.'lik kare panolar eğik istifleme ile yerleştirilen tuğla ve çini birimlerle oluşturulmuştur. Örgü üzerlerinde her eğik sırada bir küçük kare birim kaydırılarak kûfi yazı şekillendirilmiştir. "Allah" olarak okunan kelimelerden dört tanesi panonun ortasında birleştirilerek bir kompozisyon oluşturulmuştur" (Fotoğraf 43)[243].

[240] Hersek, s.149.
[241] Ömer Bakırer, *Şelçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı I*, ODTÜ Basım İşliği, 1981, s. 457.
[242] Hersek, s. 149.
[243] Bakırer, s. 457.

Fotoğraf 43. Minare Kaidesinde Bulunan Allah Yazısı

Minare gövdelerinin başlangıcına yerleştirilmiş olan sivri kemerli ve tuğla malzemeden sağır nişler halinde düzenlenmiş olan bu nişlerin iç kısımlarında palmetlerden oluşan bitkisel desenli panoların bulunduğu kalıntılardan anlaşılmıştır. 2008 yılında Minareler ve taç kapıda yapılan restorasyon sonucunda panoların eksik olan ve dökülen çiniler, orijinale uygun motiflerle tamamlanarak yapılmışlardır (Fotoğraf 44).

Mukarnaslı tuğla ile yapılan ve bugün sadece minarenin şerefe altında görülmekte olan mukarnas dizileri yarım tuğlalar ile yapılmış olup altı sıradan oluşmaktadır (Fotoğraf 45)[244].

[244] Bakırer, s.150.

Fotoğraf 44. Minare Kaidesi ve Gövdesi Arasında Bulunan Nişler

Fotoğraf 45. Minare Şerefesinde Kullanılan Mukarnas Tuğla Örgü

4.5. Kitâbeler

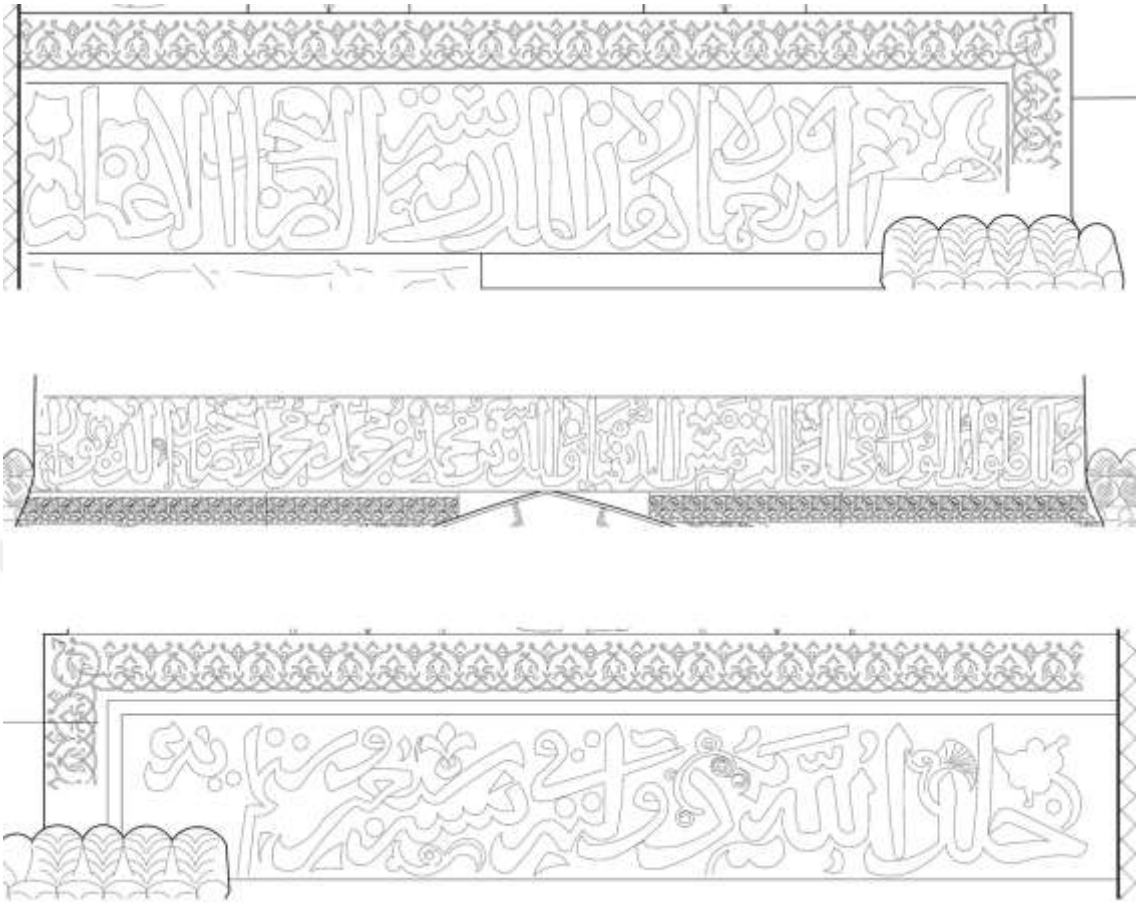
Çifte Minareli Medrese' ye ait olan kitabelerin bir bölümü ön cephede bulunmaktadır. Bu belgelerden yapım tarihi, banisi ve yapının fonksiyonlarıyla alakalı çok değerli bilgilere ulaşmaktayız. Fakat yapının mimar veya sanatkârını belirten imza kitabesindeki tahribat, yazılı olan ismin okunmasına imkân sağlamamaktadır. Medresenin yıkılan bölümleri ile birçok yazıt ve panoların da kaybolmuş olduğu ihtimalleri de akla gelmektedir.

4.5.1. Banî ve İnşa Kitâbeleri

Celi sülüs ile yazılmış olan bani ve inşa kitabesi (Fotoğraf 46) yapının doğu cephesinde yer alan taç kapı nişinin içinde sağ köşeden başlayıp ve sol köşe sütuncesi üzerinde sona ermektedir (Çizim58).

Fotoğraf 46. Taç Kapı Girişindeki Kitabe

Çizim 57. Taç Kapı Nişinin İçinde Sağ Köşeden Başlayıp ve Sol Köşe Sütuncesi Üzerinde Sona Ermekte Olan Kitabe (V.G.M. Arşivinden)

Banî ve inşa kitabesi metni şu şekildedir;

امر بعمارة هذا المدرسة الصاحب الاعظم ملك ملوك الوزراء
في العالم شمس الدنيا والدين محمد بن محمد بن محمد
صاحب الديوان خلد الله دولته في سنة سبعين و ستمأ

Transkripsiyonu;

Emare bi imaret haze medrese 's-sahibu'l-e zam

Melik mulukü'l-vüzerai fi'l- alemi fesu'd-dünya

ve d-din Muhammed bin Muhammed bin Muhammed sahib

Ed-divan. Hallede l-lahü devletehü. Fi sene seb ine ve sitte mieh.

Türkçesi;

Bu medresenin imaretini (yapımını) büyük (mal) sahibi, bu alemde dünyanın ve dinin güneşi, divanın sahibi vezirlerin melîki Muhammed oğlu Muhammed oğlu Muhammed Sahib emretti. Allah onun devletini daim kılsın. 670/1271 senesinde (yapıldı).[245]

4.5.2. Sanatçı Kitâbesi

"Yapının mimarına veya sanatkârına ait olduğu tahmin edilen kitâbe taç kapının solunda mukarnaslı bordürden önce kıvrık dallı ince bir şeridin sınırladığı bir alan içinde yer almaktadır" (Fotoğraf 47)[246].

Kitabenin metni;

عمل الاستاد

Transkripsiyonu ve Türkçesi;

Amel-i Üstad….(kırıktır)[247]

Fotoğraf 47. İmza Kitabesi (V.G.M. Arşivinden)

[245] Kitabenin metni ve tercümesi V.G.M. Arşivinden alınmıştır.
[246] Hersek, s. 152.
[247] Kitabenin metni ve tercümesi V.G.M. Arşivinden alınmıştır.

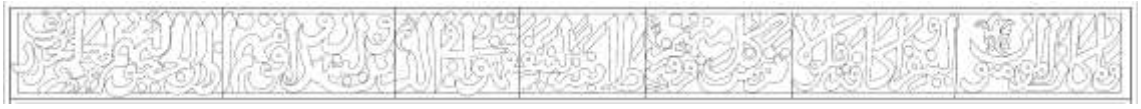
4.5.3. Dini Mahiyetteki Yazılar

Medresenin bazı bölümlerinde dini anlamı olan isimlerin olduğu gibi Kur-an' dan ayetlerde bulunmaktadır.

Taç kapının mukarnas kavsarası üzerinde en içte yer alan çerçeve bordürü ile ikinci bordür arasında yalnızca üst bölümde olmak üzere yerleştirilmiş olan panoda (Fotoğraf 48) (cüz: 11, Sure: 9/122) ayet yazılıdır (Çizim 59).

Fotoğraf 48. Taç Kapı Üzerinde Bulunan Dini Mahiyetteki Yazı (V.G.M. Arşivinden)

Çizim 58. Taç Kapı Üzerinde Yer Alan Dini Mahiyetteki Yazı (V.G.M. Arşivinden alınmıştır)

و ما كان المؤمنون لينفروا كافة فلو لا نفر من كل فرقة
منهم طاءفة ليتفقهوا في الدين ولينذروا قومهم اذا
رجعوا اليهم لعلهم يحذرون

Meali;

"Bununla berâber mü'minlerin toplanıp hep birden sefere çıkmaları uygun değildir.

O hâlde onlardan bir kısmı da dîn ilimlerini öğrenmek ve kabîleleri savaştan kendilerine döndüğü zaman onları Allâh'ın azâbıyla korkutmak için geri kalmalıdır.

Olur ki Allâh'ın azâbından sakınırlar."

Başka bir ayet ise sağdaki köşe kulesine komşu olan yuvarlak nişli pencere bordüründe görülmektedir (Fotoğraf 48). Medresenin Taç kapısı üzerinde mukarnaslı bordür işlemeleri arasına yerleştirilmiş bir başka yazıda "El-mulkulillah"dır (Fotoğraf 50).

Minare kaidelerinin arka yüzlerinde dörtlü biçimde düzenlenmiş olarak yerleştirilen yazıda "Allah" lafzı yazılı iken, gövde kısmında da "Muhammed" isminin tekrarlı bir şekilde yazıldığı görülmektedir (Fotoğraf 23).

Fotoğraf 49. Ön Cephenin Kuzey Köşe Kulesine Komşu Penceredeki Dini Mahiyetteki Yazı

Fotoğraf 50. Mukarnaslı Bordür İşlemeleri Arasına Yerleştirilmiş "El-mulkulillah" yazısı (V.G.M. Arşivinden)

4.6. Vakfiye ve Diğer Yazılı Belgeler

Çifte Minareli Medresenin vakfiyesi kayıptır.

4.7. Yapının Geçirdiği Tamir ve Onarımlar

Günümüz itibariyle büyük bir kısmı yıkılmış olan Çifte Minareli Medresenin geçirmiş olduğu tamir ve onarımlar hakkında herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Buda bize yapının çok önce bir tarihten itibaren yıkılmış olabileceğini düşündürmektedir. Medrese ile ilgili eski kayıtlara göre özellikle 1835-36 yıllarından sonra Sivas Vakıf Sayım Defterlerinde bu yapının yer almadığı görülmektedir. Bu bilgiler ışığında medresenin o

dönemlerde faaliyetini durdurduğu ve vakıf gelirlerinin iptal edildiği görüşü ortaya konulabilir[248].

Osmanlı dönemindeki durumu ve geçirdiği onarımlarla ilgili malumatımız oldukça sınırlıdır. "Onarımlarla ilgili ilk bilgileri Sivas Beylerbeyi ve Kadısına gönderilen Evahir-i Zilhicce 1331(M.1719) tarihli belgeden öğrenmekteyiz. Bu belgede Sivas'ta vakıf Sahabiye ve Pervane medreseleri ve cami-i şerifleri ve minareleri harabe olmasından dolayı zikredilen vakıflarla tamire uygun durumda olduğundan bahsedilmektedir"[249].

Uzun yıllar bakımsız kalan yapı 19. Yüzyıldan itibaren cephanelik olarak kullanılmıştır. 1853 tarihinden sonra tamamen harabeye dönüşen yapının kalıntılarıyla Hacı İzzet Paşa (Osman Paşa) Cami inşaatında kullanılmıştır [250] .1882 yılında bakımsız harap bir durumda olan medresenin doğu cephesi dışında diğer kısımları Sırrı Paşa tarafından yıktırılarak [251] hastaneye dönüştürülmüş olması, yapının esas bu uygulama esnasın büyük ölçüde hasar gördüğünü bilmekteyiz. Bu çalışmalar sırasında Halil Edhem Eldem'in gayretleri ile giriş cephesinin arkasına yapılan destek duvarlar ile korunabilmiştir[252]. Muhtemelen bahsedilen destekler giriş eyvanının her iki yanında bulunan merdivenler ile yanlarda bulunan duvarlar olduğu anlaşılmaktadır. 1908 yılında Sivas Askeri Rüştiyesi' ne dönüştürülmüş olan bu yapı, 1933 tarihinden itibaren İsmet Paşa İlkokuluna dönüştürülmüş ve bu şekilde kullanılmıştır[253].

Uzun bir süreden sonra 08.11.2001-2901 tarih ve nolu kurul kararı kapsamında bazı onarımlar gerçekleştirilmiştir[254]. Daha sonra 14.12.2006 – 264 tarihli ve kurul kararı ile Sivas Vakıflar Müdürlüğü Denetiminde zemin tespiti için araştırma kazısı yapılmasına karar verilmiştir[255]. Kazı sonrası hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri 26.12.2007-722 tarih ve nolu kurul kararı ile onaylanmıştır[256].

---

[248] Hersek, s.153.
[249] Muzaffer Erdoğan, 1965: 187'den aktaran; Elif Yiğiter, "*Sivas'taki Anadolu Selçuklu Medreselerinde Restorasyon Çalışmaları (19.-21. Yüzyıl)"*, Yüksek Lisan Tezi, Konya, 2018, s.92.
[250] Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri-Makaleler*, Sivas, 2006, s. 56.
[251] İ. Hakkı Uzunçarşılı, R. Nafiz Edgürer, *Sivas Şehri*, Ankara, 2014, s. 172-173.
[252] Uzunçarşılı, Edgürer, s. 173.
[253] Kuran, s. 115.
[254] 2901-08.11.2001 Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurul Kararı
[255] 14.12.2006-264 tarih ve sayılı Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararı
[256] 118 26.12.2007-722 tarih ve sayılı Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kararı

5. BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA

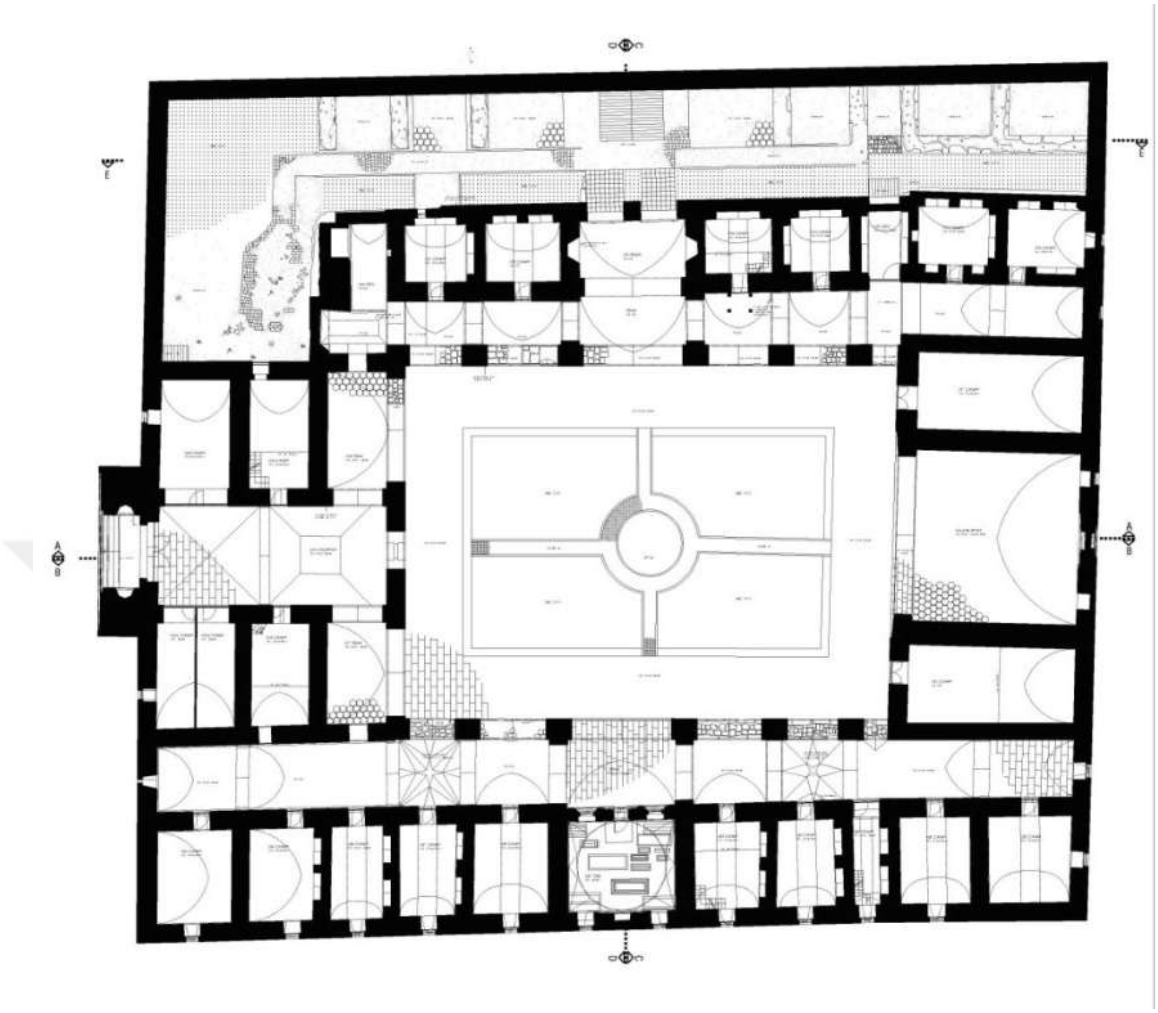
5.1.Yöntem

Sivas Çifte Minareli Medresenin medrese mimarisindeki yerini belirleyebilmek, bilinmeyen mekan ve mimari elemanlarını belirleyerek yapının restitüsyon çalışması yapılırken kaynak olarak yararlanmak amacı ile yakın çevresindeki üç medrese yapısıyla karşılaştırılmıştır. Bu üç medreseden ikisi aynı dönemde yapılması bakımından, bu karşılaştırmalı çalışmada oldukça büyük önem arz etmektedir. Bu medreseler, I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası (1217) (Çizim 60. 61.), Buruciye Medresesi (1271) (Çizim 62. 63. 64) ve Gök Medreseleridir(1271) (65. 66. 67. 68. 69. 70. 71.72. 73. 74.). Bu yapılar hakkında eski fotoğraflar, seyyahlar, yazılı ve sözlü kaynaklar bilgi vermektedir. Elde edilen bu bilgiler ve belgeler bu çalışmanın hazırlanmasında kılavuz niteliğindedir. Karşılaştırmalı çalışma ile zamanla niteliğini yitirmiş, deforme olmuş birtakım yapı malzemeleri ve elemanları ile sonradan muhdes olarak binaya eklenmiş yapı elemanlarının tespit etmek, restitüsyon aşamasında veri olarak kullanılması açısından büyük önem taşımaktadır.

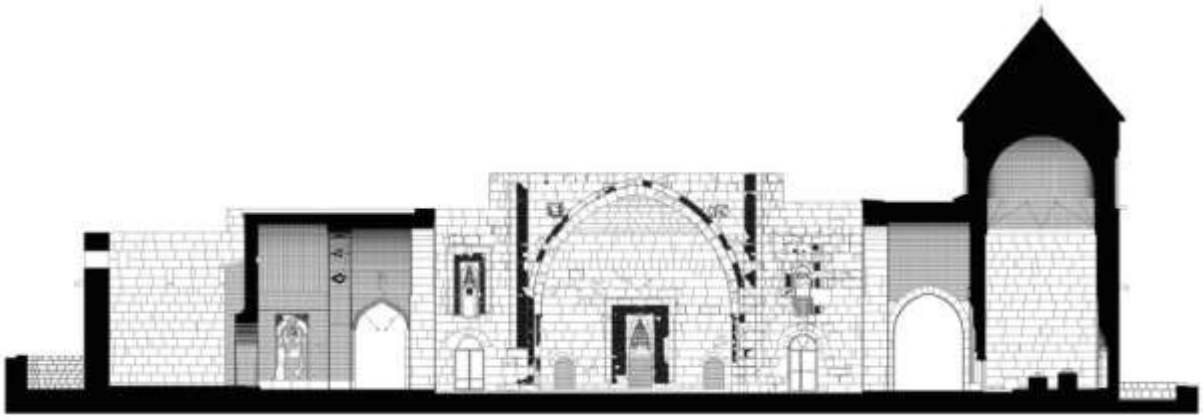
Bu bağlamda;

- Medreselerin konumları
- Medreselerin yapım sistemleri, yapım tekniği ve malzeme kullanımı
- Plan özellikleri ve elemanları
- Cephe özellikleri ve elemanları

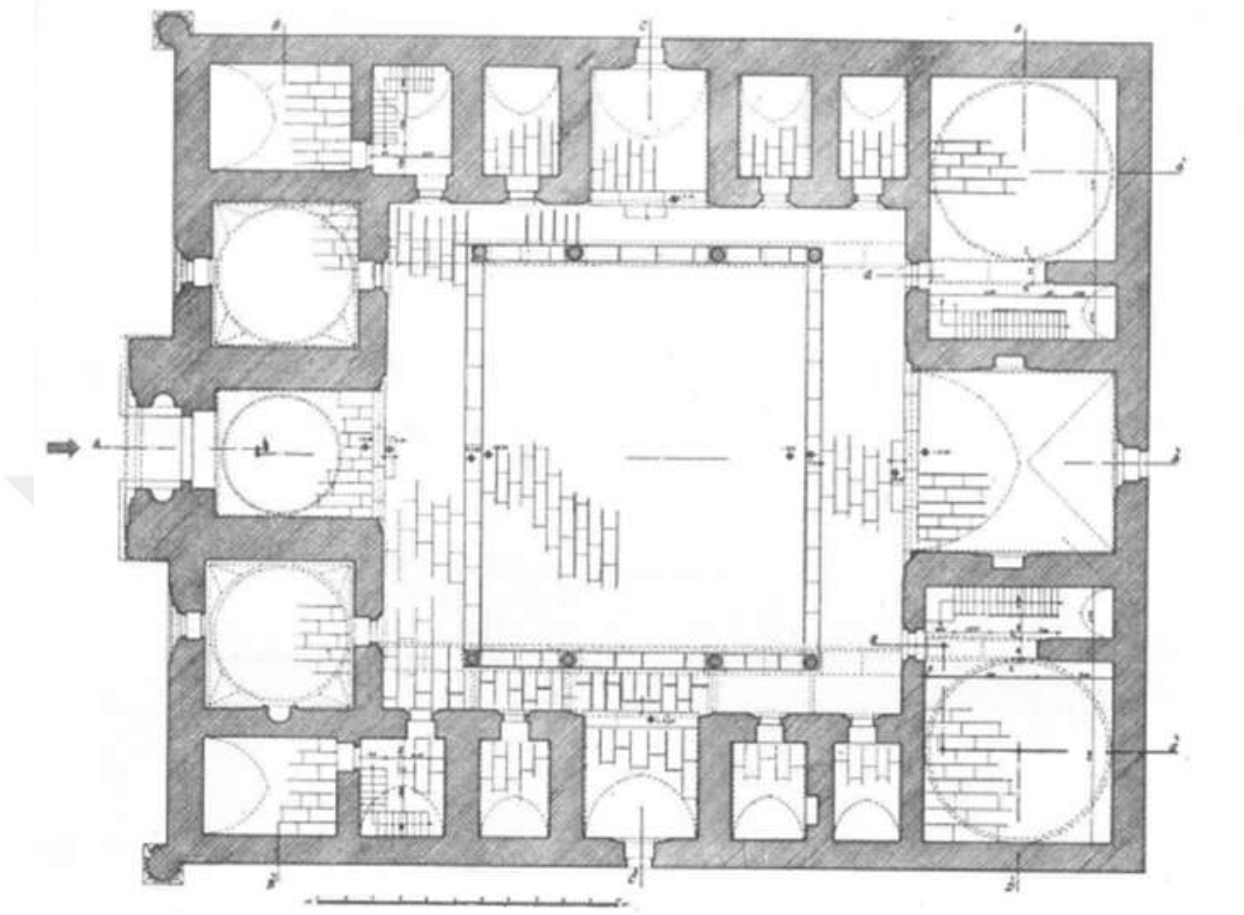
İncelenerek karşılaştırmalı çalışma yapılmıştır.

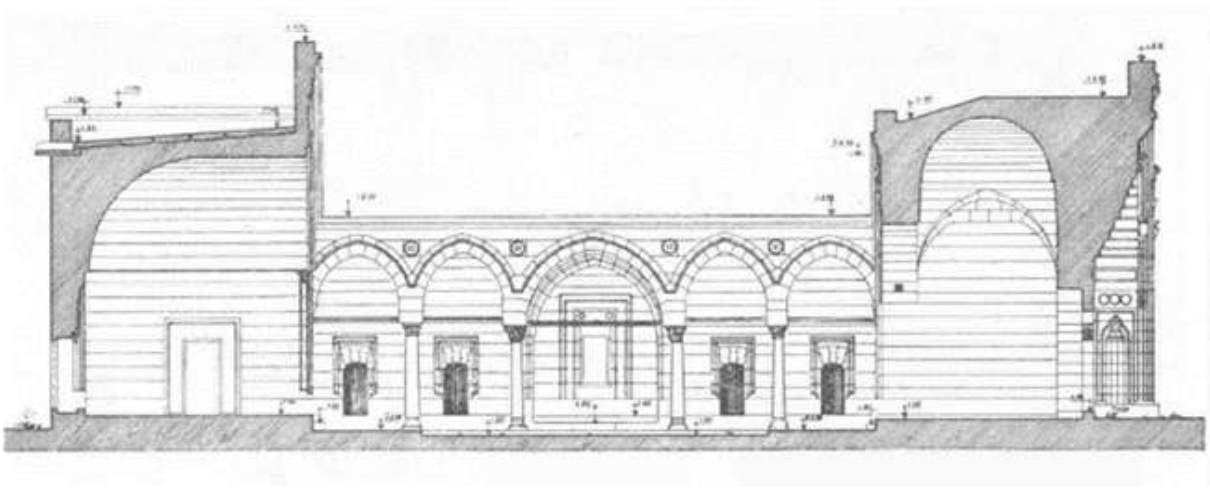
Çizim 59. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası Rölöve Projesi Planı 2006 (V.G.M. Arşivinden)

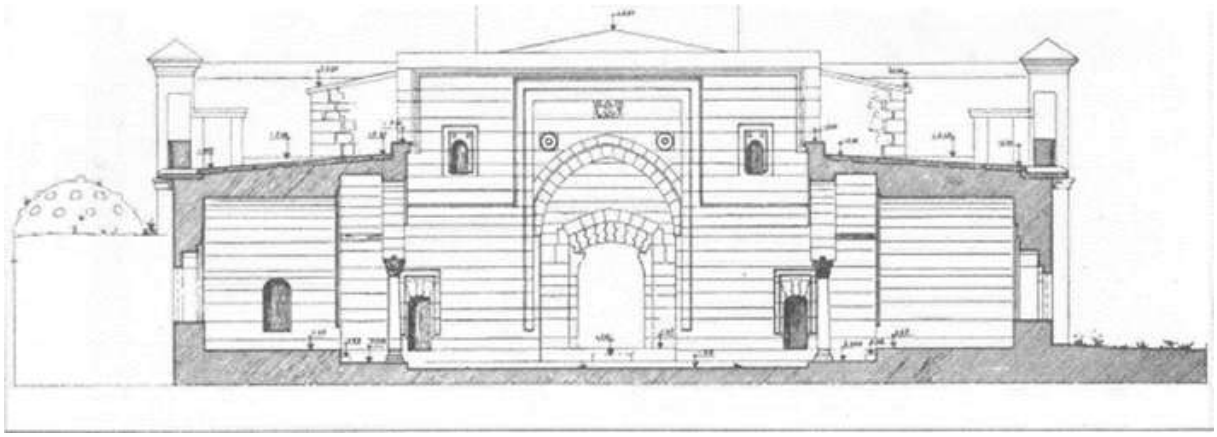
Çizim 60. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası Rölöve Projesi C-C Kesiti 2006 (V.G.M. Arşivinden)

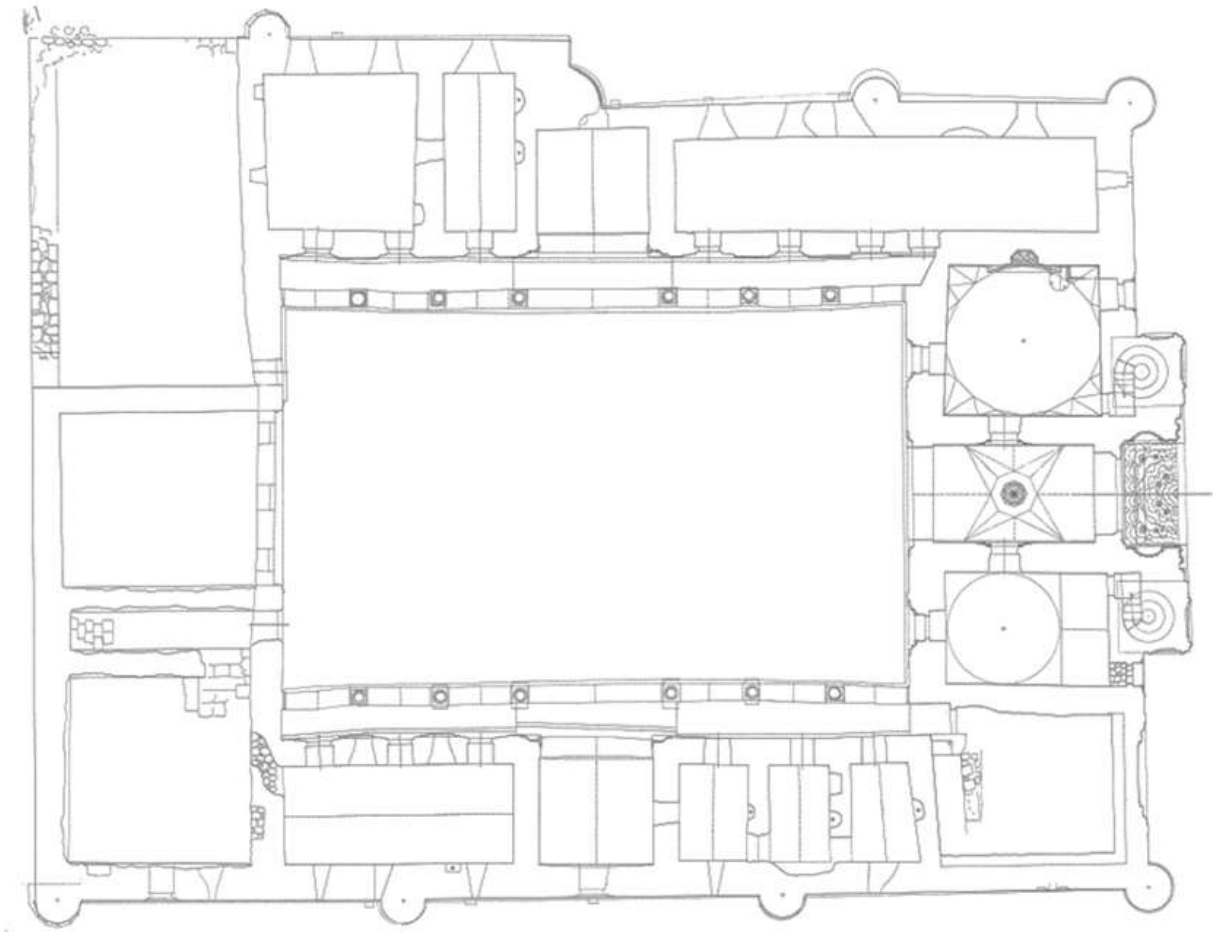
Çizim 61. Buruciye Medresesi Planı, 1967 Yılı Restorasyon Projesi (M.Akok'tan)

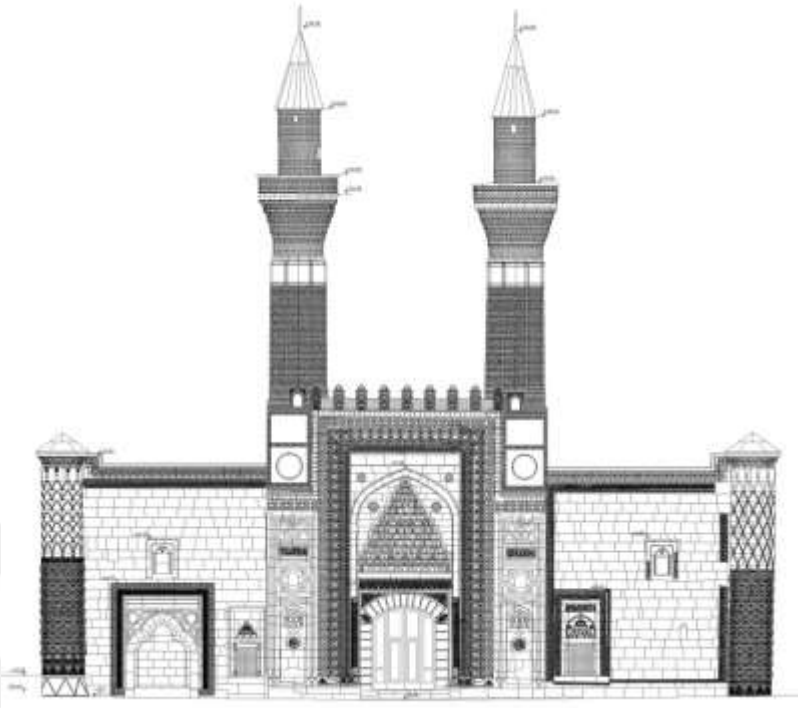
Çizim 62. Buruciye Medresesi, Restorasyon Projesi A-A Kesiti 1967 (M.Akok'tan)

Çizim 63. Buruciye Medresesi, Restorasyon Projesi C-C kesiti 1967 (M.Akok'tan)

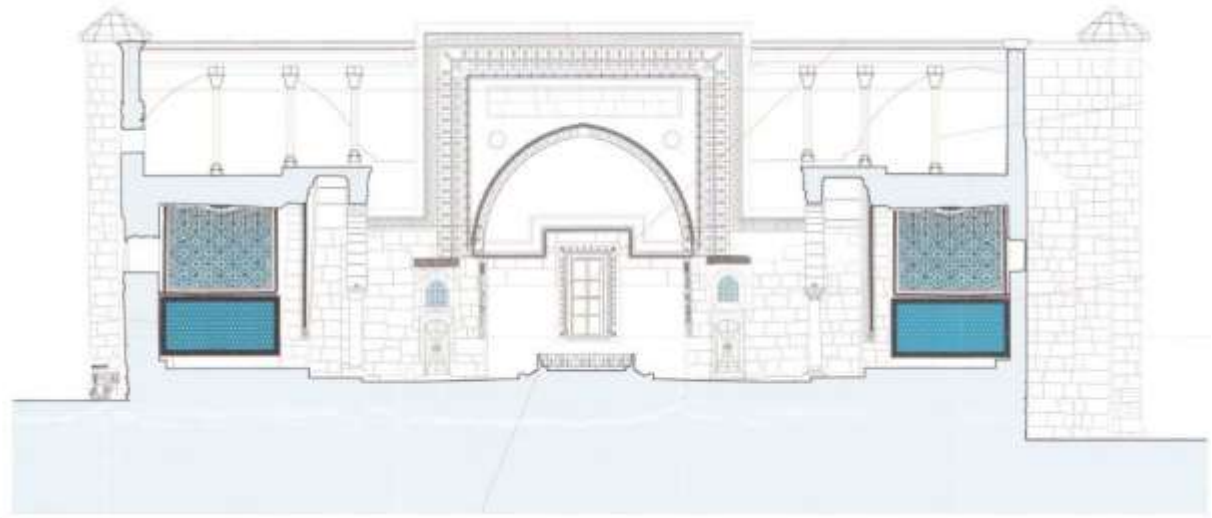
Çizim 64. Gök Medrese Planı, Rölöve Projesi 1979 (V.G.M. Arşivinden)

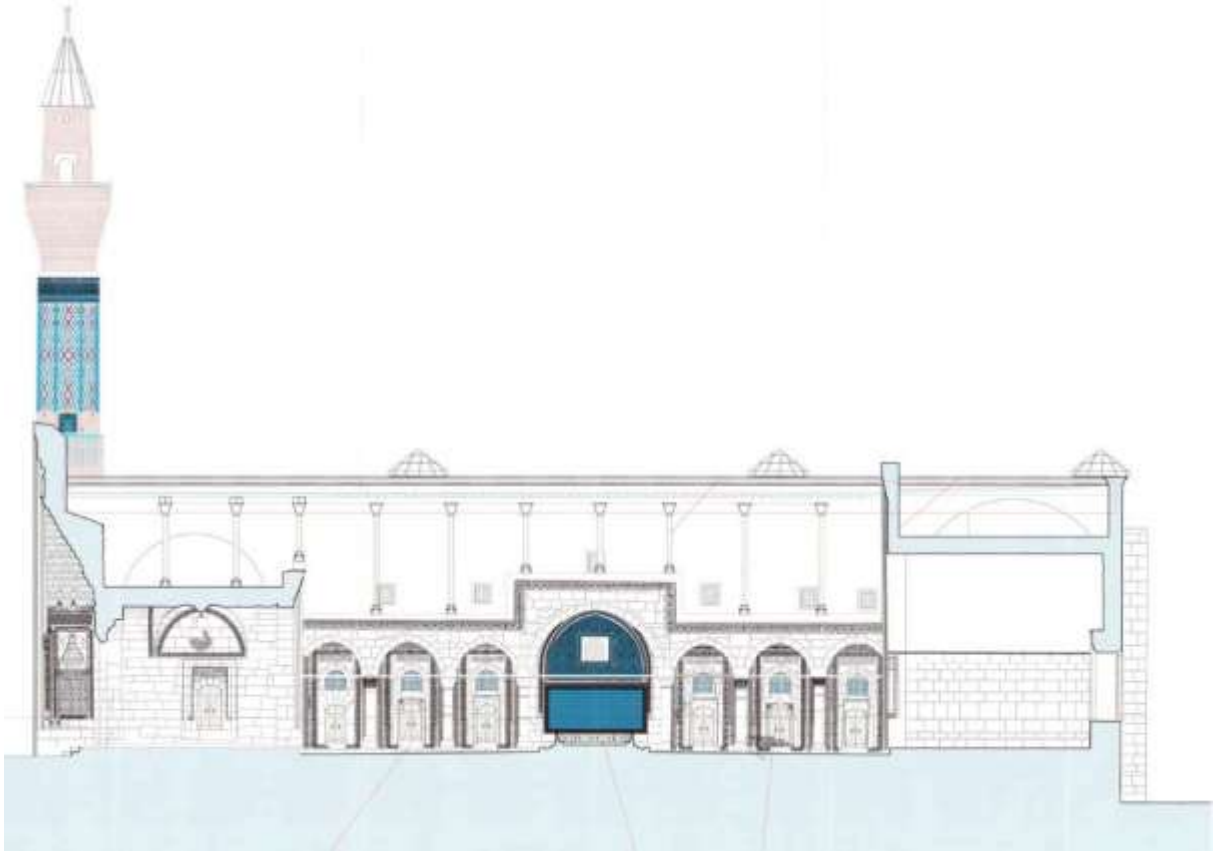
Çizim 65. Gök Medrese Batı Cephesi, Restorasyon Projesi 2002 (V.G.M. Arşivinden)

Çizim 66. Gök Medrese, Restorasyon Projesi C-C Kesiti 2015 (V.G.M. Arşivinden)

Çizim 67. Gök Medrese, Restorasyon Projesi D-D Kesiti 2015 (V.G.M. Arşivinden)

Çizim 68. Gök Medrese, Restorasyon Projesi H-H Kesiti 2015 (V.G.M. Arşivinden)

Çizim 69. Gök Medrese, 3d Restorasyon Projesi Avlu ve Giriş Eyvanı (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 70. Gök Medrese, 3d Restorasyon Projesi Avlu ve Kuzey Revak (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 71. Gök Medrese, 3d Restorasyon Projesi Avlu ve Ana Eyvan (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 72. Gök Medrese, 3d Restorasyon Projesi Kuzey Eyvanı (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 73. Gök Medrese, 3d Restorasyon Projesi Avludan Panoramik Görünüş (Ahmet Kuşakoğ)

5.2. İncelenen Medreselerin Konumları

Mimari yapılaşma ilk tarihlerden beri topoğrafya ya bağlı olarak gelişmiştir. Yapıldığı coğrafyanın fiziki konumları, yapıları şekil, plan ve malzeme yönünden etkilemiştir. İncelenen medreseler eğimli olmayan düz topoğrafyalara yerleştirilmişlerdir. Konumları bakımından sadece Gök Medrese diğerlerinden uzakta, Yukarı Kale'nin eğimli arazisi üzerine konumlanmıştır. İncelenen bu medreselere baktığımızda yerleşim bu yapıların çevresinde kurulmuştur (Çizim 40), (Fotoğraf 13.51. 52. 53)

Gök Medrese ve Çevresindeki Yerleşim

Çifte Minareli, I. İzzeddin Keykavus ve Buruciye Medresesi Çevresindeki Yerleşim

Fotoğraf 51. Gök Medrese, Çifte Minareli, I. İzzeddin Keykavus ve Buruciye Medreseleri Etrafındaki Yerleşim (https://www.google.com.tr/maps/place/Sivas,+Sivas+Merkez%2FSivas/@39.7487468,37.0141088,256m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x407eab6a6050ec65:0x83f714044652ea9b!8m2!3d39.750545!4d37.0150217?hl=tr)

Fotoğraf 52. 1930'larda Çifte Minareli Medrese, Kale Camii, İzzeddin Keykavus Şifahanesi ve Çevresindeki yapılar (Nezih Başgelen, Bir zamanlar Sivas)

Fotoğraf 53. 1940'larda Gök Medrese ve Çevresindeki Yerleşim (Nezih Başgelen, Bir Zamanlar Sivas)

5.3. Medreselerin Yapım Sistemleri, Yapım Tekniği ve Malzeme Kullanımı

Çalışma kapsamında incelenen medreseler yığma tekniği ile moloz taş, tuğla ve yer yer kesme taş kullanılarak yapılmıştır.

5.3.1.Yapısal Elemanlar

Yapısal elemanlar kendi alt grubunda yatay ve düşey taşıyıcılar olarak ele alınmışlardır. Düşey taşıyıcı elemanlar; duvarlar, sütunlar, ayaklar ve temellerden oluşmaktadır. Yatay taşıyıcı elemanlar ise; kubbeler, kemerler, tonozlar, döşemeler ve çatıdan oluşmaktadır.

Düşey Taşıyıcı Elemanlar

Temeller

Herhangi bir kazı ve sondaj yapma durumumuz olmadığından yapıların temelleri hakkında kesin bir bilgimiz olmamaktadır. Fakat Çifte Minareli Medresede 1964 yılında Haluk Karamağralı tarafından yapılan kazılar sonucu yapının temel izleri ortaya çıkartılmıştır. Çifte Minareli Medresenin kazı ve sondaj raporları için ilgili kurumlara başvuru yapılmıştır fakat raporlara ulaşılamamıştır. İzzeddin Keykavus Şifahanesinin temel derinliğinin 0,75 m kadar olduğu bilinmektedir[257].

Duvarlar

İncelenen medreselerin genel olarak kesme taş ile inşa edildiklerini görmekteyiz. Bunun dışında yer yer moloz taş ve tuğla uygulamaları da görülmektedir. Mesela İzzettin Keykavus Darüşşifası genel olarak dış duvarlar ve revaklar ince yonu kesme taş kaplamalıdır. Fakat iç bölme duvarları tuğla malzeme ile inşa edilmiştir[258]. Ayrıca güney eyvanında bulunan türbede muazzam bir tuğla işçilik görülmektedir. Yine incelenen medreselerden Buruciye Medresesi moloz taş duvar örgüyle inşa edilmiş olup, Avlu cepheleri, yapının batı cephesi buna komşu kuzey ve güney cephelerin batı köşeleri kesme taş kaplamalı olarak yapılmıştır[259]. Yine büyük ölçüde kesme taşla yapılmış olan Gök Medrese yapısının güney cephesinde yer yer moloz taş örgü

[257] Hersek, s.220.
[258] Hersek, s.220.
[259] Hersek, s.88.

görülmektedir[260]. Yapılardaki duvar kalınlıkları ise yer yer 50cm – 180cm aralığında değişiklik göstermektedir.

Ayaklar ve Sütunlar

İncelenen medreselerde ayak ve sütunlar avludaki revaklı birimlerde kullanılmıştır. İzzeddin Keykavus dışındaki diğer üç yapının revak sistemin de sütunlar kullanılmıştır. Bu üç yapının yapım tarihlerine baktığımızda aynı tarihi göstermesi açısından önem arz etmektedir.

İzzeddin Keykavus Darüşşifasındaki avlu revaklarında taşıyıcı sistem olarak düzgün kesme taş bloklarla yapılmış dikdörtgen planlı ayaklar kullanılmıştır (Çizim 60) (Fotoğraf 54).

Fotoğraf 54. İzzeddin Keykavus Daruşşifasının Revak ayakları (V.G.M. Arşivinden)

Buruciye Medresesinin avlu revaklarında kullanılan sütunların biçimsel ve malzeme farklılıkları hepsinin devşirme olduğunu göstermektedir[261] (Şekil 63) (Fotoğraf 55).

[260] Hersek, s.173.
[261] Hersek, s.88.

Fotoğraf 55. Buruciye Medresesi Revak Sütunları

Gök Medrese revaklarında kullanılan sütunlar ise mermer ve kalker taşından yapıldığı gibi büyük bir kısmı devşirme malzemedir (Şekil 70, 71, 72) (Fotoğraf 56). Şpolyen başlıkların bazı sütunların üzerine oturtulması bunların Bizans ve Roma kalıntıları olduğunu göstermektedir. Diğer başlıklarda kullanılan mukarnaslı yapı bunların Selçuklu üslubunda olduklarını göstermektedir.

Fotoğraf 56. Gök Medrese Revak Sütunları (V.G.M. Arşivinden)

Yatay Taşıyıcı Elemanlar

Yatay taşıyıcılar, örtü, döşemeler ve kemerler olarak görülmektedir.

Örtü

Karşılaştırmalı çalışma kapsamında incelenen bütün medreselerde üst öttü olarak kubbe ve tonoz örtü sistemi kullanılmıştır.

İzzeddin Keykavus Darüşşifasında sadece türbenin olduğu güney eyvanında üzeri külahla örtülü kubbe kullanılmıştır. Geriye kalan bütün açıklıklar tonozlarla kapatılmıştır.

Buruciye Medresesinde de kubbe ve tonoz örtü sistemi kullanılmıştır. Ana eyvanın sağındaki ve solundaki büyük odalarda ve giriş eyvanı ile eyvanın iki yanındaki oddalar da kubbe üst örtüsü kullanılmıştır. Kuzey, güney eyvanları ile hücre odalarında tonoz üst örtü sistemi kullanılmıştır.

Gök Medresede ise kubbe giriş eyvanının sağında ve solundaki odalarda kullanılmış olup, diğer bütün açıklıklar tonozlarla örtülmüştür.

Kemerler

Karşılaştırmalı Yapılarda kullanılan kemer çeşitleri şu şekildedir; Çift merkezli kemer, daire kemer, Bursa Tipi kemer (Darüşşifanın kuzey eyvanı kapılarında tuğla malzeme kullanılmıştır), basık kemer, dört merkezli sivri kemer (Buruciye Medresesi Revaklarındaki gibi),sağır kemer ve teğet kemer olarak kullanılmıştır.

Kemerlerin kullanım yerleri bu yapı türlerinde revaklarda, oda kapılarında, kapı üzeri pencerelerde, taç kapı üzerinde, kubbe kasnaklarında ve mihrabiyeler de kullanılmışlardır.

5.3.2. Malzeme

İncelenen medreseler yığma tekniğiyle yapılmış yapılardır. Yapılarda kullanılan malzemeler benzerlik göstermektedir. Özellikle I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası ve

Gök Medresede ana konstrüksiyon malzeme taş ve tuğladır[262]. Buruciye Medresesinde ise taş olmakla beraber yer yer tuğla uygulamalarda görülmektedir.

Medreselerde kullanılan malzeme türleri şu şekildedir; taş (Özellikle Gök Medresede düzgün biçimde yonulmuş kalker taşı bütün taşıyıcı ve bölücü duvarlarda kullanılmıştır), tuğla (yapılarda bulunan türbe, kubbe ve minare gibi unsurlarda tercih edildiği gibi Darüşşifada bölme duvar olarak ta kullanılmıştır), mermer (özellikle Gök Medresenin Taç kapısında, çeşmesinde, avluya bakan revak ve eyvan cephelerinde kullanılmıştır), ahşap (kapı, pencere ve kanatlarında kullanıldığı gibi Buruciye Medresesinde revak kemerleri arasında gergi çubuğu olarak ta kullanılmıştır), çini gibi malzemeler uygulamada yer almıştır.

5.4.Medreselerin Plan Özellikleri ve Elemanları

Medreselerin plan özelliklerine baktığımızda karşılaştırmalı olarak incelenen medreselerin tümü açık avlulu dört eyvanlı medrese tipindedirler.

5.4.1. Plan Elemanları

Avlu

Avlu Klasik Selçuklu medrese mimarisinin vazgeçilmez bir elemanıdır. İster kapalı tipte olsun ister açık tipe olsun avlu medrese mimarisini şekillendiren ana unsurlardandır. Anadolu Selçuklu mimarisi Orta Asya gelenekleriyle kurgulanmış olup Anadolu topraklarında kendi kimliğini bulmuştur.

İncelenen bu üç medrese ve konumuz olana Çifte Minareli medrese avlulu bir yapıda planlanmıştır. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifasının avlu Ölçüleri; 30.50 x 22.25 m. Olup avlu üç yönden revak ayaklarla çevrilidir[263], Gök Medresenin avlu ölçüleri; 24.25 x 14.50 m. Olup iki yönden revakla çevrilidir[264], Buruciye Medresesinin avlu ölçüleri; 19.50 x 14.24 m. Olup iki yönden revaklarla çevrilmiştir[265].

---

[262] Hersek, s.173.
[263] Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, C.1, Ankara, 1969, s.104.
[264] N. Burhan Bilget, *Gök Medrese*, Ankara, 1989, s.9.
[265] Kuran, s.90.

Eyvan

Medrese mimarisinde avlunun yeri ne kadar önem arz etmekte ise avluda da eyvan o derece önem taşımaktadır. Eyvan iç avluya estetik katan, yön ve hareket veren, güneşten ve yağmurdan koruyan üç tarafı kapalı bir mekândır.

İncelemiş olduğumuz medreselerin eyvan sayılarının eşit olduğu görülmektedir. Medreselerde 4 er adet eyvan bulunmaktadır. Ana eyvanın yazlık dershane ve mescid görevi görmesinden kaynaklı olsa gerek diğer eyvanlara göre ölçüleri büyük tutulmuştur. Eyvan ölçüleri medrese avlusunun büyüklüğüne göre değişmekte olduğu gibi ana eyvan en büyük, giriş eyvanı en küçük, yan eyvanlar ise eşit olmak suretiyle yapılmışlardır[266].

Dershane

Ana eyvan yaz aylarında dershane olarak kullanılsa da kış aylarında kapalı mekânlara ihtiyaç duyulmuştur. Medrese mimarisinde kışlık dershanelerin ana eyvana bitişik, sağında ve solunda kare ve kareye yakın bir planda, genellikle de üst örtüsü kubbeli olarak yapıldığı gibi erken Selçuklu örneklerinde dikdörtgen biçimli ve beşik tonuzlu olarak yapıldıkları bilinmektedir[267]. Fakat bu ilişkiye uymayan ana eyvanla dershane mekânları arasına hücre veya bir oda eklendiği görülen birkaç medrese bulunmaktadır (Çukur Medrese, Niksar Yağıbasan medreselerin örnek verebiliriz)[268].

Karşılaştırmalı olarak incelediğimiz medreselerin dershane bölümlerine bakacak olursak yine ana eyvanın yanındaki mekânların kullanıldıkları görülmektedir. Fakat Buruciye Medresesinde ana eyvan ile sağında ve solundaki büyük mekânlar arasına çatıya çıkan merdivenler birer hol niteliğinde tertiplenmiştir (Çizim 42).

Mescid

Medrese mimarisinde mescid çoğunlukla ana eyvanın kullanıldığını ana eyvana yerleştirilen mihraplardan anlıyoruz. Bunun dışında özellikle XIII. Yüzyılın ikinci

[266] Kuran, s.134.
[267] Kuran, s.135.
[268] Kuran, s.134.

yarısından sonra medreselerde kapalı mescidler görülmektedir. Bu mescidler mütevazı ölçülerde olup tek mekânlı, kubbeli ve kare planlı yapılardır[269].

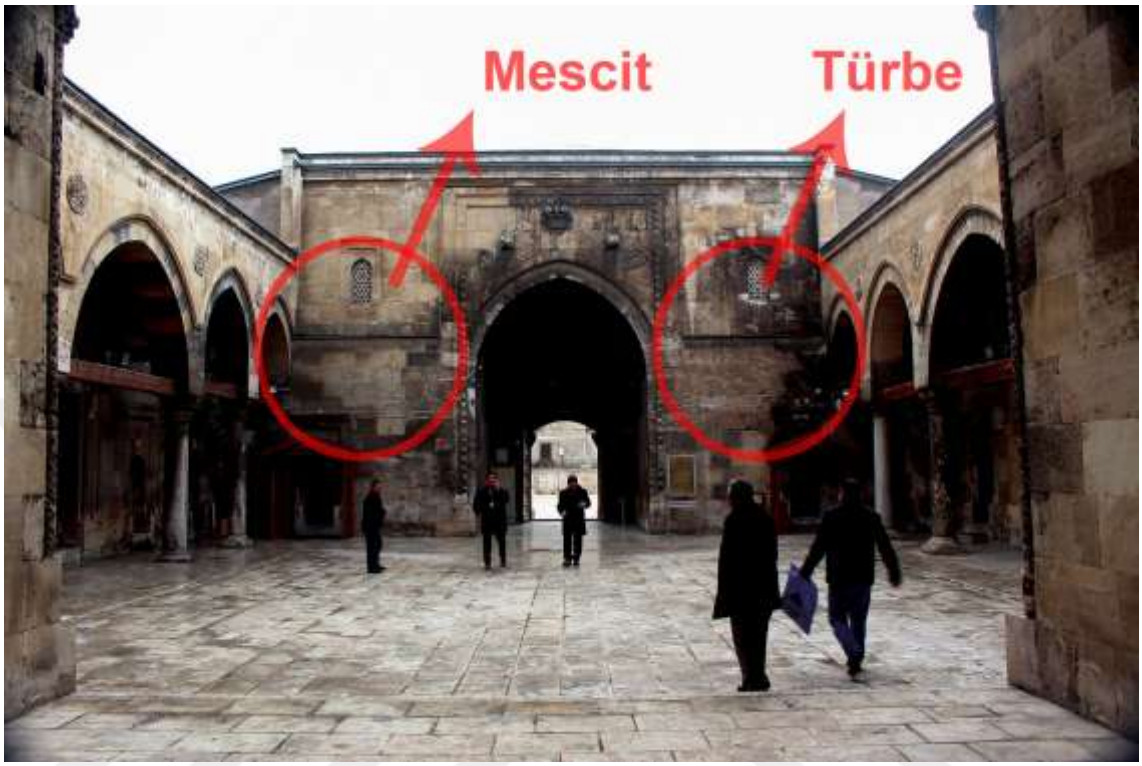
Karşılaştırmalı incelediğimiz yapılardan Sivas Gök Medresede (Fotoğraf 57) kare planlı ve kubbeli olarak giriş eyvanının sağındaki mekânda oluşturulmuştur (Çizim 36).

Fotoğraf 57. Gök Medrese Mescit

[269] Kuran, s.136.

Sivas Buruciye Medresesinde de giriş eyvanının sağındaki kare planlı mekân yine mescit olarak kullanılmıştır (Fotoğraf 58).

Fotoğraf 58. Buruciye Medresesi Mescit ve Türbe

Türbe

Karşılaştırmalı olarak incelediğimiz medreselerin üçünde de türbe yer almaktadır. Bunlardan ikisinde türbenin yapı üzerindeki yerleşimleri benzerlik gösterir. Bu yapılar Sivas'ta aynı tarihte inşa edilmiş olan Buruciye (1271) ve Gök Medreseleridir (1271). Bu iki yapıda türbe giriş eyvanının solundaki mekâna yerleştirilmiştir (Çizim 62. Çizim 65). Medrese yaptıran kişinin kendi türbesini yaptırmış olduğu yapıya inşa ettirmek gelenek halini almış olsa gerek ki Sahip Ata, Gök Medreseyi yaptırdığı tarihlerde İlhanlıların kendisini öldürtebileceği endişesi ile bu yapıya kendine mahsus türbe inşa ettirmiştir. Fakat kendisi Konya'da ölmüş ve orada defnedilmiştir.

Bu iki yapıya nazaran daha erken bir dönemde inşa edilmiş olan I. İzzeddin Keykavus Darüşşifasının (1217) türbesi güney eyvanına yerleştirilmiştir. Malzeme olarak tuğladan yapılan türbe külahlı yapısıyla medresenin çatı kotunu aşarak yükselmiştir (Fotoğraf59.60).

Fotoğraf 59. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası Türbesinin Görünümü

Fotoğraf 60. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası Türbesinin Görünümü

Talebe Hücreleri

İncelenen medreselerin tümünde talebe hücreleri revaklı avlunun gerisinde eyvanlar arasına yerleştirilmişlerdir. Odalar Buruciye ve Gök Medresede bir birine yakın sayıda iken, Darüşşifada oda sayısı bu iki medreseye nazaran fazladır. Avlu tertibindeki farklılık buna etkendir. Şifahiye de ki revak koridoru diğer iki medresedeki gibi giriş eyvan cephesi ile ana eyvan cephesinde sonlanmamaktadır. Revak koridoru yapının beden duvarına kadar ilerlemektedir (Çizim 60).

5.5.Medreselerin Cephe Özellikleri ve Elemanları

XIII. yüzyıl yapılarının çoğunda olduğu gibi Sivas'ta bulunan bu dört büyük medrese yapısında da, genel anlamda dıştan sağır ve tok görünümlü olup mimari hareket ve süsleme ögeleri giriş cephesinde toplanmıştır[270].

İncelenen medreseler genel anlamda yüksek boyutlara ulaşan cephelerden oluşmaktadır. Mimari değerleri incelenen bu medreselerde; pencereler, kapılar, destek kuleleri ve minare gibi unsurlar dikkat çekmektedir.

Pencereler

Pencereler cephe elemanı olduğu gibi mekân elemanı olma özelliği de taşımaktadır. Cephe elemanı olan pencerelerde özellikle dikkat çeken nokta işlevsiz olmalarıdır. Kullanım amacı görsellikten öteye gitmemektedir.

İncelenen medreselerin pencereleri belirli bir düzenden uzak ama ön cephelerde simetrik olarak yerleştirildikleri görülmektedir. Ön cephelerde büyük boyutlu penceler ile mazgal pencereler birlikte kullanılmışlardır. Bunun dışında diğer cephelerde genel olarak mazgal pencereler tercih edilmiş olup, ana eyvan ve yan eyvanlarda kullanılan pencereler boyut olarak diğer mazgal pencerelerden büyük yapılmışlardır.

İç avluya bakan cephelerde pencere sistemleri, incelenen medreselerde farklılıklar göstermektedir. Buruciye medresesinde hücre odalarının kapı üzerinde pencere bulunmazken, Gök medresede sivri kemerli pencereler yer almaktadır. Şifaiye

[270] Hersek, s.90.

medresesinde ise Gök medreseden farklı olarak mazgal pencereler kapı üzerlerinde bulunmaktadır.

Avluya bakan cephelerden giriş eyvanı cephesinde Gök medresede mukarnaslı ve önlerinde demir ızgaralı iki adet pencere bulunmaktadır. Buruciye medresesinde ise hem giriş eyvanı hem de ana eyvanın üst kat kısımlarına pencere açıklıkları yerleştirilmiştir. Bu pencereler genel olarak sivri kemerli ve kesme taştan yapılmışlardır. Fakat Gök medresede kapı üzerindeki pencereler ve giriş eyvanı cephesindeki pencereler mermer olarak karşımıza çıkmaktadır. (Fotoğraf 61. 62. 63. 64).

Fotoğraf 61. Buruciye Medresesi Ön Cephede Bulunan Pencere Görünüşleri

Buruciye Medresesi Giriş Eyvanı

Buruciye Medresesi Ana Eyvanı

Fotoğraf 62. Buruciye Medresesi Giriş ve Ana Eyvanda Bulunan Pencere Görünüşleri

Fotoğraf 63. Keykavus Darüşşifasında Bulunan Pencere Görünüşleri

Fotoğraf 64. Gök Medresede Bulunan Pencere Görünüşleri (V.G.M. Arşivinden)

Kapılar

İncelenen medreselerde kapılar, kullanım yerlerine göre ana giriş kapısı (Taç Kapılar) ve hücre giriş kapıları olarak ikiye ayrılmaktadır. Ana giriş kapsı olan taç kapılar abidevi olarak anıtsal nitelikte yapılmışlardır. Taç kapı nişi içerine açılan boşluktan, medreselerin giriş koridoru görevini üstlenen eyvandan avluya geçilmektedir. Bu boşluklarda ve diğer mekân odalarında çift kanatlı ahşap kapılardan yapıldığı düşünülmektedir.

Destek Kuleleri

İncelenen medreselerden Keykavus Darüşşifası dışında diğer medreselerde, Çifte Minareli medresede dâhil olmak üzere destek kuleleri yapı ile beraber inşa edilmiştir. Yapılara eklenen bu destek kuleleri statik bakımdan aynı amaca hizmet etmektedirler. Fakat biçim ve süsleme yönlerinden bir birlerinde farklı tarzlarda yapıldıkları görülmektedir. Buruciye medresesinde ön cephenin köşe noktalarına birer adet olmak üzere, toplamda iki adet destek kulesi bulunmaktadır. (Fotoğraf 65). Gök Medrese de ise ön cephe köşelerinde birer adet olmak üzere yapıda toplamda sekiz adet destek kulesi yer almaktadır (Çizim 75).

Fotoğraf 65. Buruciye Medresesi Destek Kulelerinin Görünüşü

Çizim 74. Gök Medrese, 3d Restorasyon Projesi (Ahmet Kuşakoğ)

Minare

İncelenen medreselerden sadece Gök Medresede minare yer almaktadır. Minare zeminden başlayarak taç kapının sağından ve solundan taç kapıyla bütünlük oluşturacak şekilde yükselmektedir. Minareye giriş, zeminde kaideye açılan kapı ile sağlanmaktadır. Malzeme bakımından tuğla ve çini süslemeleri ile Selçuklu geleneğini sürdürmektedir. Biçim ve süsleme bakımından birbirleriyle benzerlik gösterir. Fakat Çifte Minareli medresede minare taç kapı üzerinden yükselmektedir. Minarenin kaide kısmı taç kapı cephesinin hemen arkasında 7.70cm bir kot' tan başlar. Bu kot' ta bulunan kapıdan minareye girilmektedir. Gök Medresenin minare yüksekliği zeminden itibaren 30,82 cm iken Çifte Minarede bu yükseklik zeminden itibaren 35 m'dir [271] (Fotoğraf 66). Kaynaklarda Çifte minareli medrese ile ilgili olarak "zeminden, minare kapısına kadar yirmi iki ve oradan da şerefeye kadar yetmiş üç olmak üzere toplam doksan beş ayak uzunluğunda" [272] olduğundan bahsedilmektedir. Bir ayak ölçüsünü ortalama 30 cm olarak değerlendirecek olursak zeminden şerefeye kadar olan toplam 95 ayak uzunluğuyla çarpıldığında 28.5 m ölçüsüne ulaşmaktayız. Şerefeden sonraki külah kısmını da hesaba kattığımızda yukarıda vermiş olduğumuz 35 m ölçüsünü doğrulamaktadır.

Fotoğraf 66. Gök Medrese ve Çifte Minareli Medreselerin Minare Görünüşleri

[271] Minare Ölçüleri V.G.M. Arşivinden alınan röleve ve restorasyon projelerinden alınmıştır.
[272] İ. Hakkı UzunÇarşılı – R. Nafiz Edgüer, *Sivas Şehri*, Erzurum, 1992, s.140.

5.6. Medresenin Karşılaştırmalı Çalışma Bağlamında Değerlendirilmesi

Karşılaştırmalı çalışma kapsamında yapılan kaynak taraması ve arşiv kayıtları sonucu elde edilen plan, kesit, görünüş çizimleri ve fotoğraflar restitüsyon çalışması ile üç boyutlu modellemede önemli bilgiler vermiştir. Çifte Minareli Medrese, incelenen medreseler ile plan, cephe, malzeme ve yapım özellikleri bakımından paralellik göstermesinin yanı sıra farklı özelliklerinin olduğu da görülmektedir.

Çifte Minareli Medrese ön cephe dışında maalesef özgün durumunu koruyamamıştır. Ayakta kalan ön cephenin de kuzey duvarının bir bölümü yıkık durumdadır. Ön cephe dışında yapı hakkında bize genel bilgi veren izlere ise 1964 yılında yapılan kazılar sayesinde ulaşmaktayız. Mevcutta yok olan elemanların bazılarının izleri bulunmaktadır. İncelenen medreseler ile yapılan karşılaştırmalı çalışma sonucu yok olan elemanlar hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Özgün yapı elemanları, yapıdaki diğer örnekler, yazılı ve sözlü kaynaklar ve karşılaştırmalı çalışma ışığında tespit edilip çizimlere aktarılmıştır.

Karşılaştırmalı çalışma kapsamında incelenen medreseler bire bir Çifte Minareli Medreseye benzememektedir. Fakat plandaki ana kurgu, incelenen medreselerin ortak özelliğidir. Çifte Minareli Medrese ve diğer karşılaştırmalı incelenen medreseler, dört eyvanlı açık avlulu plan tertibinde yapıldıkları görülmektedir.

İncelenen medreselerin hepsinde avlu mevcuttur, fakat ölçüleri bakımından revaklarda kullanılan malzeme, taşıyıcı sütun ve avlu ortasındaki havuz bakımından bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Keykavus Darüşşifasında revaklarda kullanılan taşıyıcı sistem kesme taş malzemeden kalın ayaklar ile yapılırken Gök Medrese ve Buruciye Medreselerinde sütunlarla yapılmıştır. Avlu ortasında havuz yapılması geleneği incelenen medreselerden sadece Buruciye medresesinde görülmemektedir.

Çifte Minareli Medresenin yapı izlerinden ve bulunan sütun kaidesinden anlaşıldığı gibi ayrıca karşılaştırmalı incelenen medreselerin revaklı bir avlu sistemine sahip olmaları Çifte Minareli medresenin de revaklı bir sistemde olduğu tespit edilmiştir. Ve yine yapı izleri ve karşılaştırma sonucunda avlu ortasında havuzu olduğu belirlenmiştir.

İncelenen medreseler baktığımızda hücre odalarına acılan kapılar üzerlerinde Buruciye medresesi dışında tepe pencereler yerleştirilmiştir. Burada özellikle Gök Medresedeki uygulama Çifte Minareli Medreseye uyarlanması tercih edilmiştir. Bu yönde bir tercih yapılmasında aynı tarihte inşa edilmeleri ve mimari yönden çok fazla benzerliklerinin bulunması etkili olmuştur.

Anadolu Selçuklu Medreselerine baktığımızda üst örtüde kullanılan genel uygulamanın tonoz ve kubbe olduğu görülmektedir. Tonoz eyvan, hücre odaları ve avlu revaklarında kullanımı tercih edildiği görülür. Kubbe ise daha çok kare ve kareye yakın mekânlar olan giriş eyvanın yanında bulunan iki odada ve ana eyvanın yanında bulunan iki odada kullanılmaktadır. Bu odaların kullanım amaçlarına baktığımızda kubbe üst örtüsüyle de işlevsel olarak ilişki kurulabilir. Giriş eyvanın sağında ve solunda bulunan mekânlar biri genel olarak mescit diğeri ise türbe olarak düzenlendiği örneklerce görülmektedir (Buruciye ve Gök Medrese gibi). Ana eyvanın sağında ve solundaki mekânlar ise kışlık dershaneler olarak düzenlendikleri yine örneklerce görülmektedir.

Karşılaştırmalı olarak incelene bu üç medresenin üst örtüleri tonoz ve kubbenin kullanıldığını görüyoruz. Keykavus Darüşşifasında kubbenin sadece türbede kullanıldığı geri kalan mekânların üstleri tonozla örtülmektedir. Buruciye ve Gök Medreselerinde kubbe giriş eyvanın yanındaki iki odada ve ana eyvanın yanında buluna iki odada kullanılmıştır. Ayrıca Buruciye Medresesinin giriş eyvanı üzeri de yine kubbe ile örtülmüş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Çifte Minareli medresede üst örtü problemi özellikle aynı dönem yapısı olmaları ve genel Selçuklu medreselerinde görülen bir uygulama olması nedeniyle Buruciye ve Gök Medresenin üst örtüsü ile aynı olabileceği görülmüştür. Çifte Minareli Medresenin giriş eyvanında bulunan cephe duvarındaki tonoz izi (Fotoğraf 67) bu eyvanın tonozla örtülü olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Fotoğraf 67. Çifte Minareli Medrese Giriş Eyvanında Bulunan Tonoz İzi (V.G.M. Arşivinden)

Çifte Minareli Medresenin giriş eyvanından sonraki köşe odaları ile ana eyvanın yanındaki odaların birer kubbe ile örtülü olma ihtimali yapılan karşılaştırmalı çalışmalar neticesinde artmıştır.

6. BÖLÜM

RESTİTÜSYON DENEMESİ

"Restitüsyon, sonradan değişikliğe uğramış, kısmen yıkılmış veya yok olmuş öğelerin, yapıların veya yerleşmeleri ilk tasarımlarındaki veya belirli bir tarihteki durumlarının, arşiv kayıtlarından, yapı üzerindeki izlerden, yapıya, yerleşmeye ait çizim, fotoğraf gibi belgelerden yararlanılarak belirtilmesidir"[273]

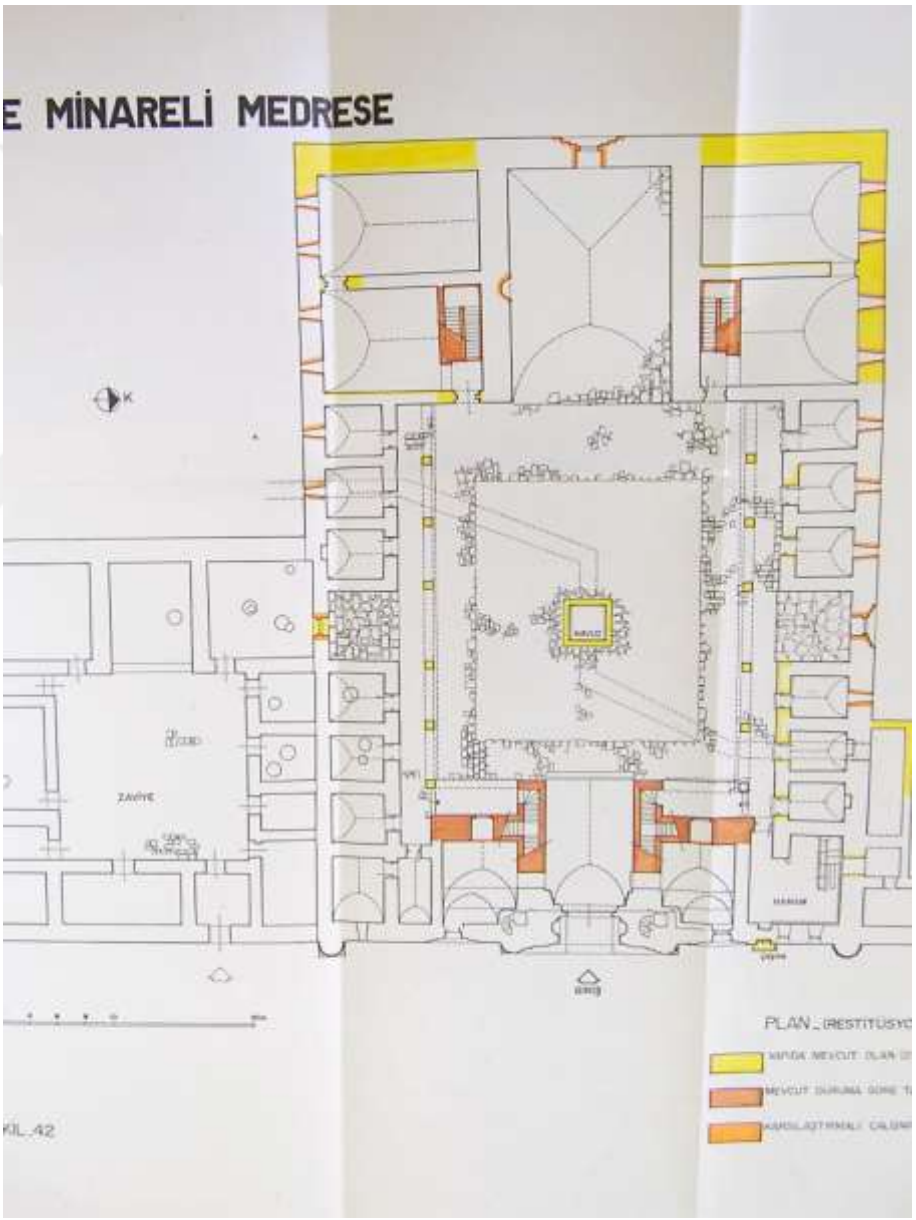
Çifte Minareli Medrese için günümüzde, kazılar sonucu ortaya çıkmış kalıntılar yardımı ile bir restitüsyon projesi hazırlanabilir. Çifte Minareli Medresenin restitüsyon ve üç boyutlu modellenmesinde amaçlanan, yapının günümüze gelene kadar uğradığı değişiklikleri belirleyerek, bilimsel verilerle değerlendirilerek özgün halini tespit etmek. Yapı ile ilgili daha sonra hazırlanacak çalışmalara zemin hazırlamaktır. Bilindiği üzere Çifte minareli Medreseyle ilgili yapılmış pek fazla restitüsyon önerisi bulunmamaktadır. İlk restitüsyon önerisini Haluk Karamağralı ve daha sonraları M. Can Hersek doktora tezinde sunmuştur (Çizim76. 77). Daha sonraları Vakıflar Genel Müdürlüğünce hazırlatılan rölöve – restitüsyon ve restorasyon projesi (Çizim78.) olmuştur. Fakat bu çalışmalarda medresenin iki katlı olarak düzenlendikleri görülmektedir.

Çifte Minareli Medrese'nin Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu geleneğine sahip açık avlulu ve eyvanlı planı yapılan kazılar sonucunda kabul görmüş ve kesinleşmiştir. Ancak, Çifte Minareli Medrese ile ilgili henüz kesinlikle çözüme kavuşmamış bir problem söz konusudur. Bu problem eserin iki katlı bir yapıya sahip olduğu tezidir. Bu tezin ortaya atılmasında ki en büyük etken ise Haluk Karamağralı tarafından yapılmış olan 1964 yılındaki kazı çalışmasıdır. Haluk Karamağralı yapının iki katlı olduğunu kazı esnasında bulduğu bodur bir yapıya sahip olan 1.60 m yüksekliğindeki sütuna

[273] Zeynep Ahunbay, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yapı Yayınları, 2004, 85-158.

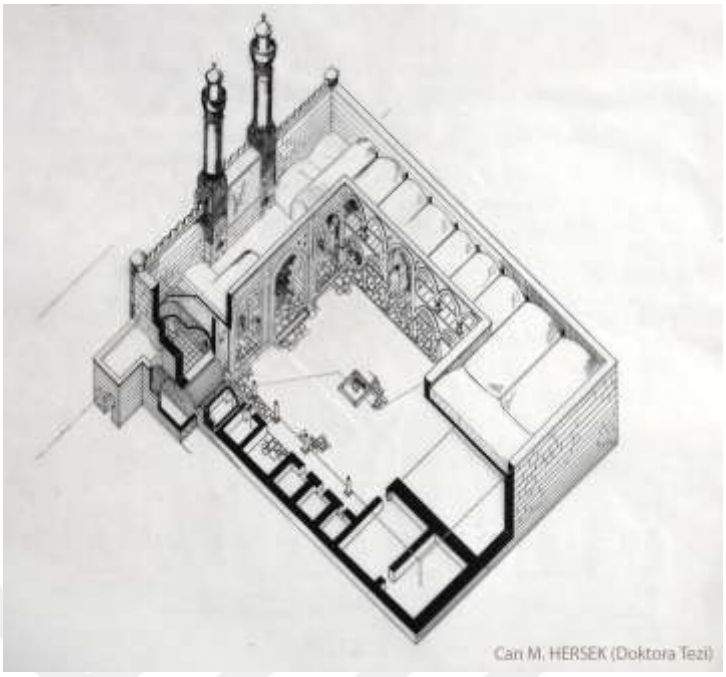
(Fotoğraf68) bağlamaktadır. Bulmuş olduğu bu sütun yapının üst katına ait olabileceğini ön görmüştür.

Ayrıca yapının giriş cephesinin çok yüksek olması ve üst kısımlarında pencere nişlerinin bulunması savundukları tezi destekleyen unsurlardır[274].Yaptığımız araştırma ve incelemeler sonucunda, biz bu görüşe katılmayarak yapının tek katlı bir yapıda olduğu savunmaktayız.

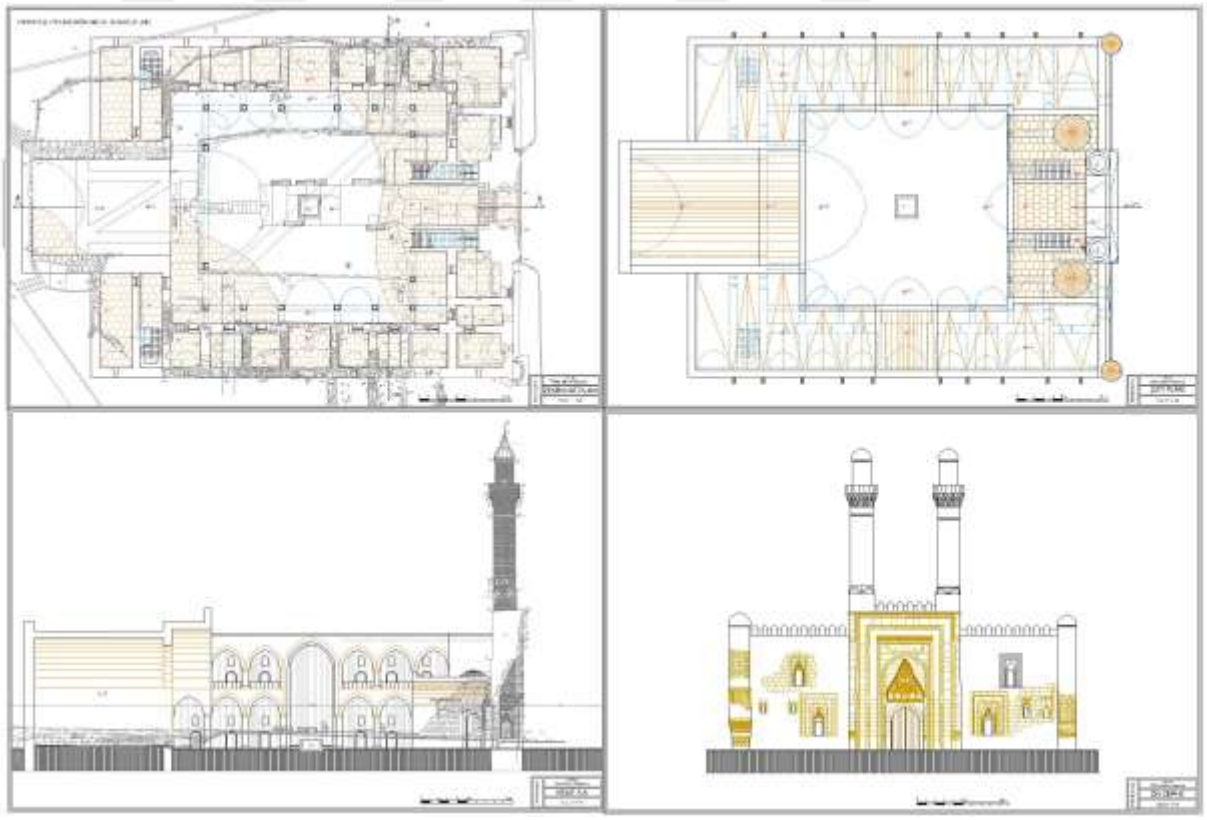

Çizim 75. Sivas Çifte Minareli Medresenin Restitüsyon Planı (C. Mehmet Hersek'ten)

[274] Hersek, s.154.

Çizim 76. Sivas Çifte Minareli Medresenin Restitüsyonu (C. Mehmet Hersek'ten)

Çizim 77. V.G.M. Tarafından A Projeye Hazırlatılan Rölöve-Restitüsyon ve Restorasyon Projesi (V.G.M. Arşivinden)

Fotoğraf 68. 1964 Kazısı Sırasında Bulunan Sütunlar (V.G.M.Arşivinden)

6.1. Yöntem

Yapının arazi çalışması kapsamında rölöve ve kroki ölçümleri alındıktan sonra fotoğrafları çekilerek belgelenmiştir. Çifte Minareli Medresenin daha önce Vakıflar Genel Müdürlüğünce hazırlatılan fotogrametrik sayısal yöntemlerle yapılan rölöve ve restorasyon projeleri, Sivas Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden temin edilerek, çizim dosyamıza eklenmiştir. Ölçümlerin sayısal yöntemlerle yapılması ve hazırlayacağımız restitüsyonda bu projelerin gerekli kısımlarının kullanılması çalışmamızın doğruluğu açısından önem arzetmektedir.

Yapılan restitüsyonda ilk önce yapı ile ilgili literatür değerlendirilmiş olup, yapıdaki mevcut izler belirlenmiş, yapının değişikliğe uğramış, deforme olmuş yönleri ve yapılan fiziksel değişikliklerin tespiti yapılmıştır.

Yapıda belirlenen eksik elemanlar tespit edildikten sonra, karşılaştırma yapılan medreselerdeki benzerlikler göz önünde bulundurularak ve yapının mevcut durumuna göre eksik yerlerin tamamlanması sağlanmıştır. Çifte Minareli Medresenin özgün halindeki bazı tanımlanamayan noktalar bu çalışmalardan elde edilen bilgi ve verilerle saptanmakta ve restitüsyon çizimleri ile ortaya konulmaktadır.

Bu noktada almış olduğumuz rölöve ölçümleri ile Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğünden alınan rölöve ve restorasyon projelerinin dijitalleri Autocad programında birleştirilmiştir. Çekilen fotoğraflar Photoshop programında gerekli duyulan noktalarda açı sal olarak perspektif düzenlemeleri yapıldıktan sonra, Autocad programında rölöve ölçümleriyle çakıştırılarak çizimler yapılmıştır. Yapının plan çizimi tamamlandıktan sonra kesit ve görünüşleri çizilerek, üç boyutlu modelleme için 2B kaynak oluşturulmuştur. Oluşturulan 2B veriler 3ds Max Design modelleme ve render alma programı ile yapı gerçek ölçülerinde üç boyutlu olarak modellenmiştir. Modellemesi yapılan medresenin gün ışığı ile aydınlatılması yapılarak render alma işlemleri tamamlanmış ve yapının yıkık olan bölümleri fotoğraf gerçekliğinde görselleştirilmiştir. Konuya açıklık getirmek ve daha iyi kavramak adına karşılaştırmalı incelenen medreselerden Gök Medrese için hazırlanmış restorasyon projesinin de üç boyutlu çizimleri yapılarak karşılaştırmalı bölümdetezimize eklenmiştir.

6.2. Sivas Çifte Minareli Medresenin Restitüsyon Çalışmasında Kaynak Kullanımı

Medresenin özgün durumunun tespiti ve değerlendirilmesi yapılırken kullanılan kaynak ve yorumlardan nasıl yararlanıldığı aşağıda özetlenmiştir.

A. Yapıdaki iz ve örneklerden bilinenler;

- Röleve tespitleri ve analizleri ile varlığı kesin olarak bilinenler: Yapının ayakta kalan ön cephesi, minaresi, yapıya sonradan eklenen merdiven ve yapılan kazı sonrasında ortaya çıkartılan duvar izleri yapının planı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.
- İzi olmayıp, belirlenemeyen sebeplerle bir kısmı yada tamamı yok olmuş yapı elemanlarının yapıda mevcut olan diğer elemanlar ve yapıyla karşılaştırmalı çalışmalar doğrultusunda ilk haline ulaşılan yapısal elemanlarla.

B. Karşılaştırmalı çalışma sonuçları ile çıkarılanlar;

- İzi olan; Yeri ve izi belli olan, hacim ve karşılaştırmalı çalışma sonucunda bilgi edinilen yapı elemanları (Çizilen restitüsyon planı üzerinde belirtilmiştir).
- İzi olmayan; Yeri, izi, boyutu ve malzemesi belli olmayan yapıda herhangi bir izi bulunmayan ve tamamı ile karşılaştırmalı çalışmadan gelen bilgiler.

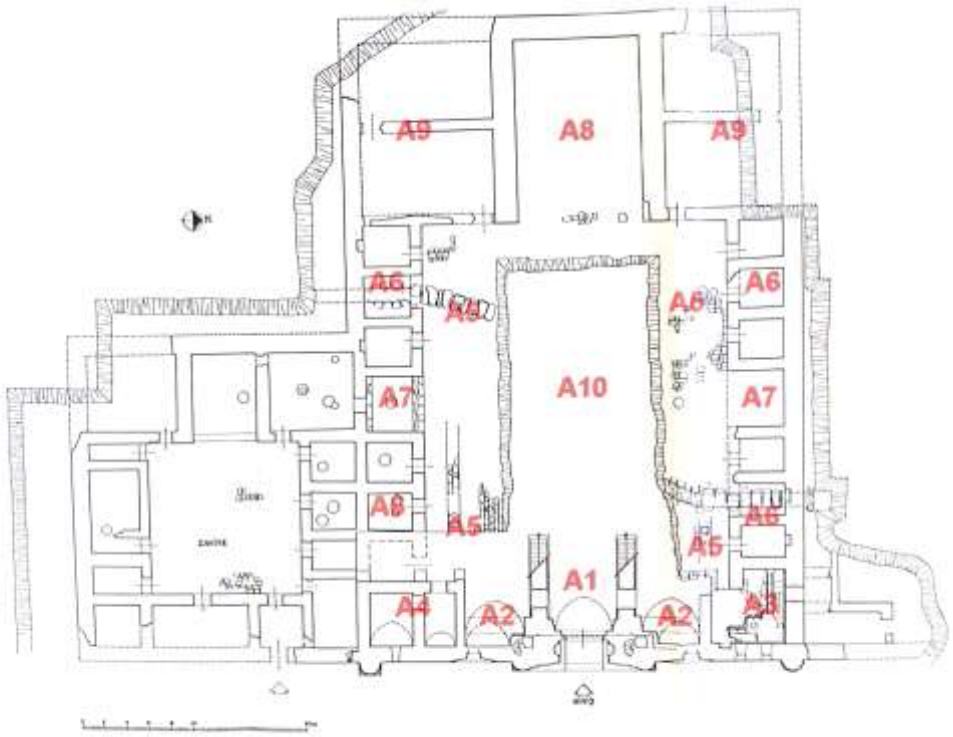
C. Yazılı, Çizili ve sözlü kaynaklardan gelen bilgiler;

- Yazılı, çizili ve sözlü kaynaklardan bilinenler; Araştırma aşamasında elde edilen yazılı ve çizili kaynaklar ve fotoğraflarla bilinenler

D. Mimari, İşlevsel gereklilik ve mevcut duruma göre;

- Yapıda herhangi bir izi veya detayı bulunamayan, örneklerle karşılaştırıldığın da bir sonuca varılamayan ama mimari gereklilik ve yapıdaki mevcut konuma göre belirlenen yapı elemanları.

Çifte Minareli Medrese yapıldığı tarihten günümüze özgün durumunu koruyamadan gelmiştir. 1964 yılında Haluk Karamağralının yapmış olduğu kazı ile yapının izlerine ulaşılmıştır. Bu izler üzerinden yapılan ölçüm ve rölöve çizimlerinden (Çizim79) yararlanarak, yapı izlerini gösteren plan rölövesi üzerinde işaretleyeceğimiz noktalar ayrı ayrı incelenip restitüsyon çizimi için bölgesel çözümlemeler üretilecektir.

Çizim 78. Çifte Minareli Medrese, Rölövesi Üzerinde Belirlenen Noktasal Çalışma Alanları (C.Mehmet Hersek'ten)

A1. ve A2. Bölge Restitüsyon Çalışma Alanı

Rölöve çizimi üzerinde işaretlediğimiz 1. Bölge yapının giriş eyvanını oluşturmaktadır. Yapıdaki mevcut izlere baktığımızda bu noktadaki en büyük sorunun, yapıya sonradan eklenmiş olan dama çıkışı sağlayangiriş eyvanının sağ ve solunda bulunantek kollu merdivenlerdir(Fotoğraf 69).Fakat bu merdivenlerinde kullanılan malzeme, işçilik ve yapım tekniğiyle özgün olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca merdivenlerin bulundu yerde daha önce merdiven olmadığını gösterir fotoğraf bulunmaktadır (Fotoğraf70). Buna rağmen araştırmacılar yapıda başka herhangi bir merdiven izine ve köküne rastlamadıklarından özgün durumundaki merdivenlerinde minareye ulaşım bakımından şimdikileriyle aynı yerde olabileceği görüşünü savunmuşlardır.

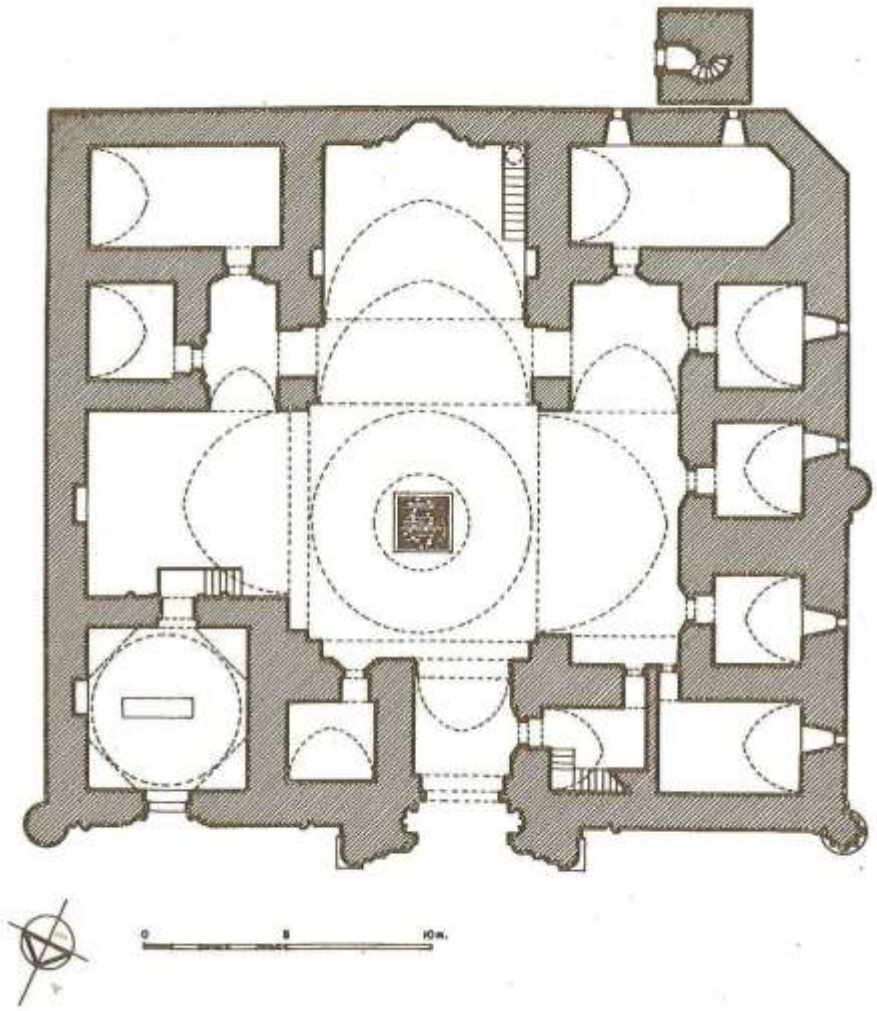

Fotoğraf 69. Çifte Minareli Medreseye Sonradan Eklenmiş Olan Merdivenler

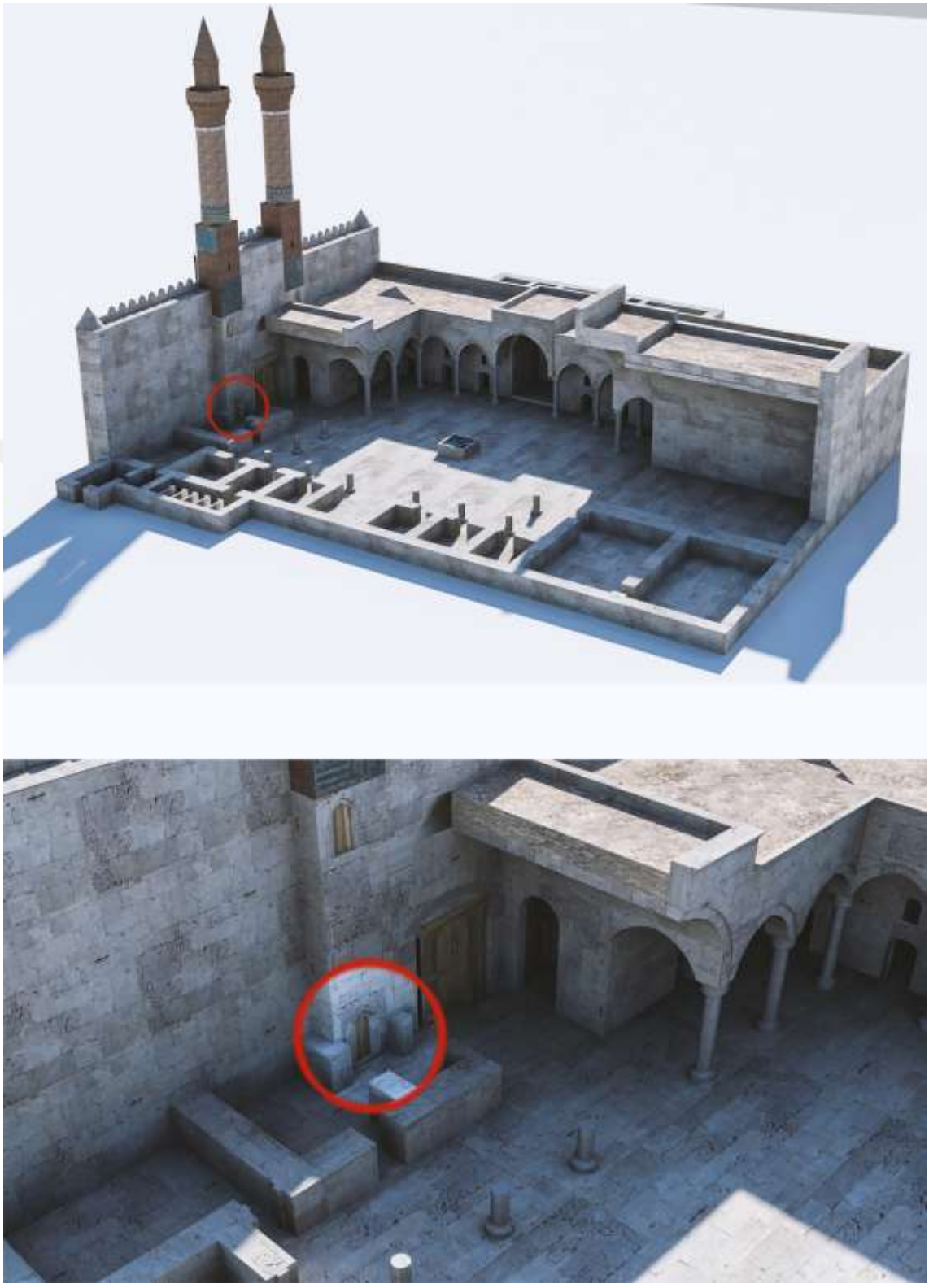
Fotoğraf 70. Giriş Eyvanının Sağında ve Solunda Merdiven ve Destek Duvarları Eklenmeden Önce Çekilmiş Olan Fotoğraf (M.W.Berchem ve H.Edhem'den)

İncelediğimiz medrese örneklerinde bu tarz ve üslupta merdiven kullanımını görmemekteyiz. Medrese yapılarına baktığımızda genel olarak, üst kata ya da dama çıkışı, giriş eyvanının sağ ve solundaki odalara konuşlandırılan merdivenlerden (Kırşehir Caca Bey Medresesi (Çizim 80) veya yapıda minare mevcut ise yine giriş eyvanının sağ ve solundaki mekânlar aracılığıyla minare içerisine açılan merdivenlerden (Sivas Gök Medrese) sağlanmaktadır.

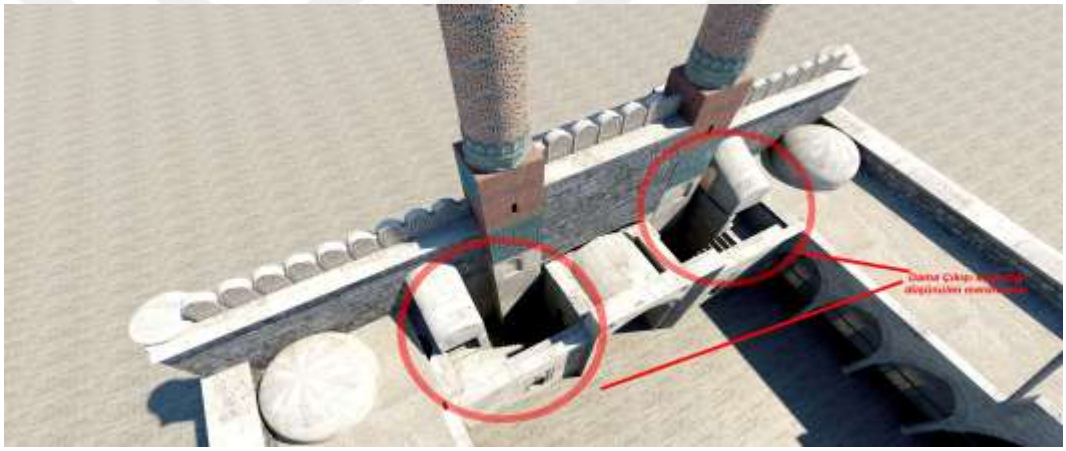
Çizim 79. Kırşehir Caca Bey Medresesi (Aptullah Kuran'dan)

Ayrıca yapılan restitüsyon denemelerinde üst kata çıkışı sağlayan bu merdivenlerin çizimlerinde bazı eksiklikler ve hatalarda göze çarpmaktadır. Medresenin ikinci bir katı olmadığını düşünürsek, minarelere çıkışın olabileceği yer Gök Medresedeki uygulamaya benzer olabilir. Giriş eyvanının üst örtüsü üzerine minare kaidesinden açılan kapı ve eşiğinin buradan eserin damına ulaşmaya imkân sağladığı düşünülmüş ve bununla ilgili 3 boyutlu çizimler yapılmış (Çizim81) fakat minarede yapmış olduğumuz detaylı incelemelerde zemin kata inişi sağlayacak bir ize veya basamağa rastlanılmamıştır (Fotoğraf25).

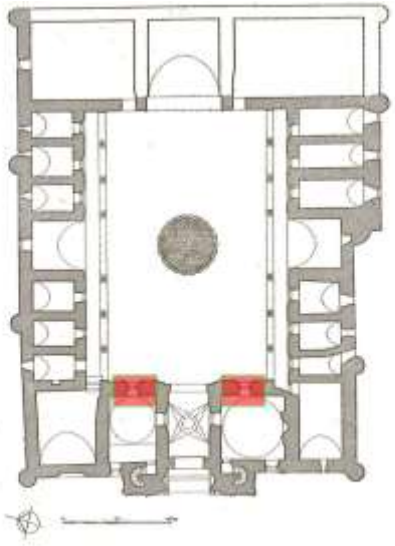

Çizim 80. Sivas Çifte Minareli Medrese Dama Çıkış İçin Düşünülen Merdiven 3d Çizim (Ahmet Kuşakoğ)

Bu durumda dama çıkışı sağlayan merdivenler farklı bir noktaya yerleştirilmiş olmalıdır. Burada medrese örneklerinde merdiven konumları araştırılmış fakat belirli bir düzenin ve kullanımın olmadığı görülmüştür. Çifte Minareli medresede merdivenler giriş eyvanı üzerinde bulunan minare girişlerine yakın bir noktaya konumlandırılmış olsa gerek. Yapıdaki konum ve merdivenlerin basamak sayıları ve yüksekliği hesaplandığında giriş eyvanının yanında bulunan iki mekân (A2 İnceleme alanı) dama çıkışı sağlayacak niteliktedirler (Çizim 82). Giriş eyvanında, bu odalara geçişin olduğu görülmektedir. Karşılıklı olarak yapılan bu geçişler kemerli ve söveli bir kapıdan (Fotoğraf 18) mekânlara geçiş sağlamaktadır. Bu iki mekânın karşılaştırmalı çalışma neticesinde Gök Medresedeki gibi avluya bakan cephelerinde birer pencere olması kaçınılmazdır (Çizim 83).

Çizim 81. Sivas Çifte Minareli Medrese Dama Çıkışı Sağladığı Düşünülen Merdivenler 3d Restitüsyon Çizimi (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 83. Sivas Gök Medrese Avluya Bakan Pencereler (Aptullah Kuran'dan)

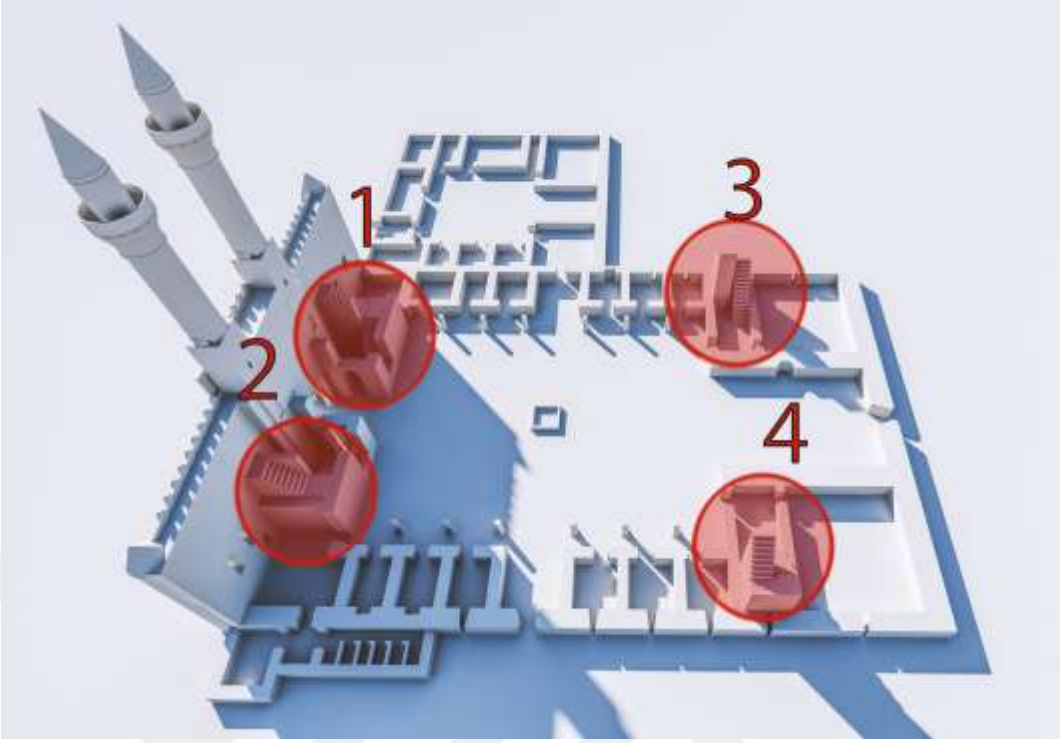
Yapı eğer iki katlı olarak yapıldıysa üst kata çıkış sağlamak amacıyla iki merdivene daha ihtiyaç duyulacaktır. Çünkü yan eyvanların ikinci kat saçak kotuna kadar yükselmesi gerekecektir. Aksi takdir de üst üste eyvanların gelmesi gerekecektir ki böyle bir uygulama söz konusu değildir. Erzurum Çifte Minareli Medrese (Fotoğraf 71) ile bu konuda bir karşılaştırma yapılacak olursa, üst katlara çıkmak için toplamda dört adet merdivene ihtiyaç duyulacaktır (Çizim84). Tıpkı Erzurum Çifte Minareli Medrese gibi yan eyvanların hücrelerle olan bağlantısı kesilecektir.

Yapının iki katlı yorumlanmasına sebep olacak bir diğer unsur ise ön cephenin güney kanadının merkezinde üst kat hizasında yer alan penceredir. Muhtemelen yapı simetrik olarak düşünüldüğünde kuzey kanadındaki yıkılan bölümde de bu pencereden bulunmaktaydı. Pencerelerin konumlarına bakıldığında yapıda bir ikinci kat olduğu hissini uyandırmaktadır. Aynı uygulama Sivas Darüşşifası ve Sivas Gök Medresesin'de de bulunmakta olup fonksiyonları tam olarak izah edilememektedir. Peki, bu pencerelerin yapılmasındaki amaç ne olabilir? İşlevsel bir amacı olmayan bu sağır pencereler, yine dönem anlayışı olarak kabul edebileceğimiz bir uygulama olduğu gibi cephede bir estetik kaygının sonucu tıpkı Erzurum Hatuniye Medresesinin doğu kanadındaki yan eyvanda, kale duvarının bir miktar oyulması ile görsel olarak pencere biçimine sokulmuş, sağır nişler olarak ortaya çıktığı düşünüle bilinir[275].

Fotoğraf 71. Erzurum Çifte Minareli Medrese (Markus Hattstein & Peter Delius)

[275] Hersek, s.157.

Çizim 82. Sivas Çifte Minareli Medrese Merdivenlerin Tahmini Konumları 3d Çizim

Giriş eyvanının üst örtüsü hakkında kesin konuşabileceğimiz yapıda izler mevcuttur. Taç kapının arka cephesinde duvar yüzeyinde tonoz izi görülmektedir. Ayrıca giriş eyvanının her iki yanında bulunan mekânlarında aynı şekilde tonoz kalıntıları bulunmaktadır. Giriş eyvanıyla aşağı yukarı aynı yükseklikte olan bu tonozlar, minarelere ait kapı eşiklerinin de söz konusu bu tonozların üzerinde yer alması; bu inceldiğimiz A1 ve A2mekânlarının kesin çatı kotunun tespit edilmesini sağlamaktadır (Çizim85).

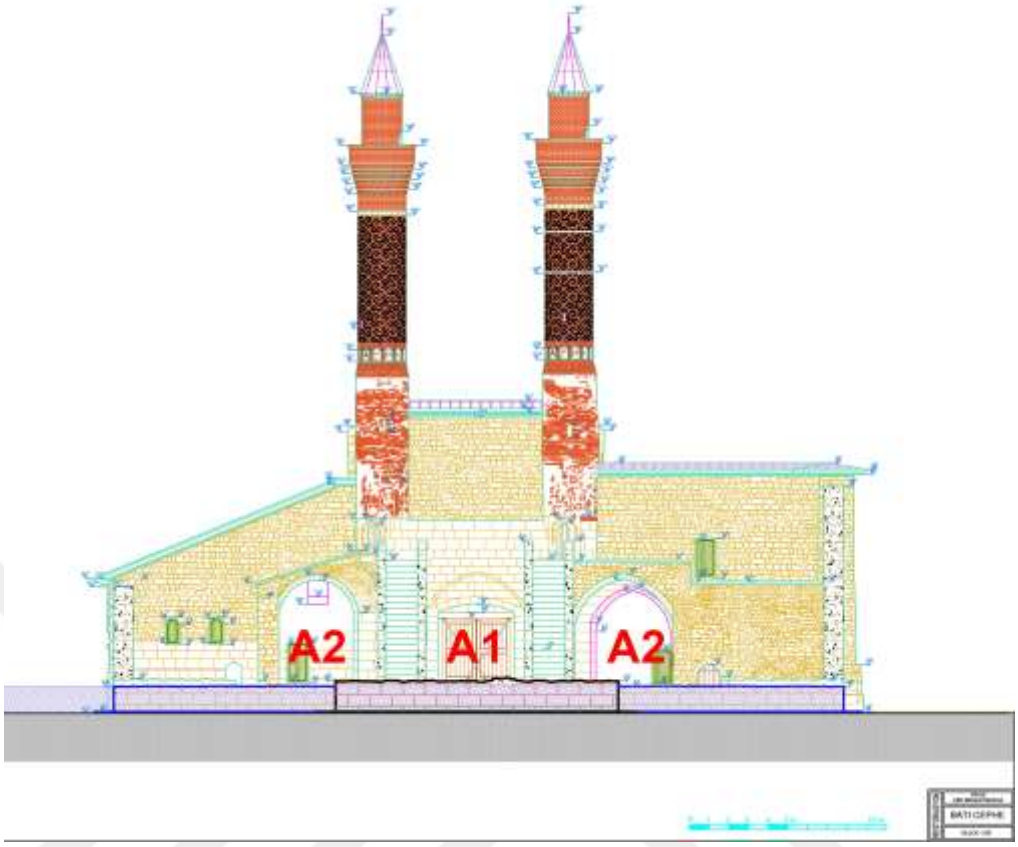
Ön cephenin tek katlı yapılara göre gereğinden fazla yüksel tutulması, bu yapının iki katlı olduğunu düşündüren nedenlerden biridir. Örneğin Buruciye Medresesindeki saçak kotu 950 cm iken bu yükseklik Çifte Minareli Medresede 1210 cm'dir[276]. Yapı eğer iki katlı olarak yapılmadıysa neden bu kadar yüksek yapıldığı sorusu akla gelmektedir. Yapı bilindiği üzere Keykavus Darüşşifasının hemen karşısına 10 m gibi kısa bir mesafeye inşa edilmiştir. Bu kadar dar bir alanda dönem anlayışı olarak ta gördüğümüz bu cephe yüksekliği, Şifaiye Medresesinin gölgesinde kalmamak için ve bir güç gösterisinin sonucu olarak yorumlanabilir.

[276] İbrahim H. Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, İstanbul 1928, s.115

Yapı ile ilgili hazırlanmış olan restitüsyon denemelerine baktığımızda yapı iki katlı olarak ele alınmıştır (Çizim 77. 78). Fakat beraberinde ciddi sorunları da ortaya çıkarmıştır. Yapı iki katlı ise neden hazırlanan projelerde ön cephenin arkası tek katlı olarak çözümlenmiştir? Bu soruya cevaben ön cephenin avluya bakan kısımlarında bulunan çini kalıntıları ve minarenin kaide kısmındaki özverili bir işçiliğe sahip olan tuğla ve çini süslemelerin kullanılmış olmasıdır (Fotoğraf 72). Bu bölgede bir ikinci katın varlığı düşüncesi bu çini süslemelerin görülmesine engel olacağından böyle bir kurgunun olamayacağını söyleyebiliriz.

Fotoğraf 72. Çini Kalıntılarının Bulunduğu Moloz Duvar Örgüsü

Çizim 83. Giriş Eyvanı ve Yanındaki İki Mekânın Çatı Kotları, Batı Cephesinin Görünüş Çizimi (V.G.M. Arşivinden)

Eserin birçok yönü ile benzerliği bulunan Erzurum Çifte Minareli Medresede bu bölümde bir ikinci kat uygulaması oluşturulmuştur (Fotoğraf70). Bu bölgedeki çini kalıntıları (Fotoğraf 71) bulunmamış olsaydı, hazırlanan restitüsyonlar da bu cepheye ikinci katın rahatlıkla eklenmiş olacağını görecektik. Ayrıca yapı iki katlı olarak tasarlandığını varsayacak olursak, muhtemelen bu bölümde Anadolu

Medrese mimarisinde eyvanları bir uygulama şekliile uygulanır ve süsleme programına dâhil edilirdi. Bu yüzden yapının iki katlı olarak düşünülüp, bu bölgenin süsleme programı sebebiyle tek katlı düşünülmesi pek doğru bir çözümleme olduğu söylenemez.

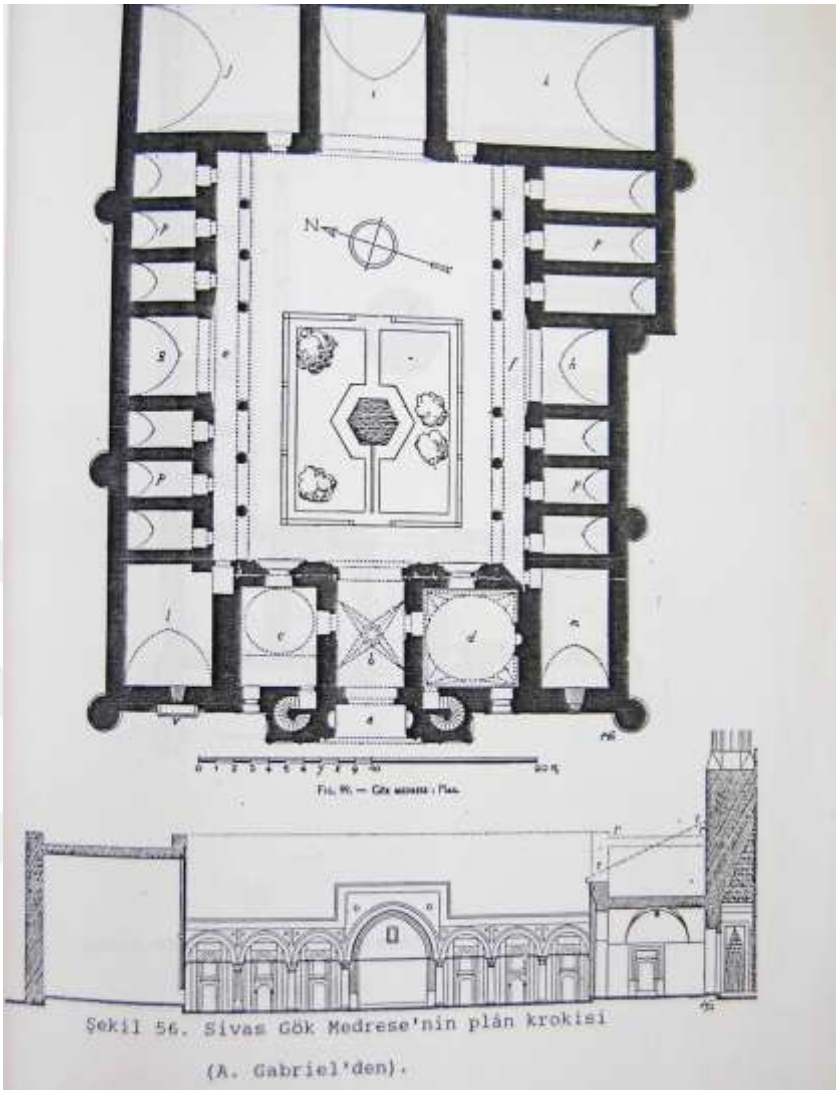
Aynı tarihte inşa edilen tek katlı bir yapıya sahip olan (Fakat günümüzde iki katlı olarak restorasyonu devam eden) Gök Medreseye baktığımızda, giriş eyvanının sağ ve solunda kubbeli birer mekân bulunmaktadır (Fotoğraf73). Ve bu mekânların kubbe örtüsü yapıyı iki katlı olarak değerlendiren araştırmacılar olsa dâhil bir ikinci katın oluşumunu engellemektedir. A. Gabriel' in çizimlerinden de anlaşıldığı gibi yapı tek katlı bir

şemayı gösterse de bir ikinci kat olma ihtimalini değerlendirerek saçak kotunu belirtmiştir (Çizim86). Yapıdaki tonozların üzeri sıkıştırılmış toprakla kaplı geleneksel örtü sistemiyle kapatıldığı kabul görmüş ve iç yüzeylerde mimari şekillenme tek katlı yapı örneklerindeki gibi biçimlenmesiyle dış beden duvarlarındaki yükseklikler yine aynı dönemdeki benzer yapılarda da görülmesinden dolayı tek katlı bir yapı olduğu su götürmez bir gerçektir. Bunun yanında Osmanlı döneminde bir üst katın varlığı konusunun tartışmasız kabul görmesinin nedeni Evliya Çelebinin tanıklığıdır[277]. 1650 yılında Sivas'a gelen Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Kızıl Medrese olarak tanıttığı yapının altlı üstlü seksen adet odaya sahip olduğundan ve eğitimin kışın alt katta yazın üst katlarda yapıldığını belirtmektedir[278]. Ayrıca yapının o günkü durumunu anlatırken "Zaman nice yerini bozmuştur" demektedir[279].

Fotoğraf 73. Gök Medrese Giriş Eyvanın Yanındaki Kubbeli Mekânlar

[277] Yegan Kahya, Gülsün Tanyeli, Kani Kuzucular, Sivas Gök Medresesi Üzerine Yeni Bir Değerlendirme, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler*, C: I, Konya, 2001, s.447.
[278] Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyehatnamesi,* C. 5, İstanbul, 1970, s.90.
[279] Çelebi, s. 90.

Çizim 84. Sivas Gök Medrese Plan ve Kesiti (A. Gabriel'den)

A3. Bölge Restitüsyon Çalışma Alanı

Sivas Çifte Minareli Medresede çözüme kavuşmamış problemlere rağmen Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restitüsyon projesi çizdirilmiş ve kısmen bu projeye uygun bir restorasyon gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf 74). Uygulanan restorasyon ve hazırlanmış olan restitüsyon proje ve raporlarını[280] incelediğimizde yapının mekânsal kurgusunda ve plan şemasında bazı eksiklikler göze çarpmıştır.

Hazırlanmış olan restitüsyon projesinde bazı mekanların işlevleri bakımından hatalı olarak ele alınmıştır. Kuzey doğu köşesinde mekânın (A3 Çalışma alanı) hamam olarak değerlendirilmiştir. Yapı üzerinde çalışmalar yapmış olan Prof. Dr. Haluk Karamağralı

[280] A Proje*, Rölöve-Restitüsyon ve Restorasyon Projesi ve Raporu*, s. 17. (V.G.M. Arşivinden)

gayet kalın bir döşemeye sahip olan bu mekânının temellerinde hamamlarda görülen türde, aralarında sıcak dumanın dolaşmasına elverişli tuğla ayaklar bulduğunu belirtmiştir[281]. Yine aynı mekânda bulunan su kanalları bu alanın özgün kullanımda hamam olduğu düşüncesini pekiştirmiştir. Ayrıca burada kazı ile ortaya çıkarılan ve Şifahaneye doğru uzanan toprak künklerin Osmanlı devri işçiliğiyle yapılmış olması en azından bu mekânın bir dönem hamam olarak kullanılmış olduğu düşüncesini ortaya çıkartmıştır[282]. Fakat böyle bir uygulamanın medrese mimarisinde görülmediği ve bu mekânın hamam mimarisiyle örtüşmediği görülmektedir. Hamamın hazırlık bölümleri cehennemlik ve soğukluk bölümleriyle alakalı bir bilgi ve bulgu yoktur. Elimizdeki tek bulgu bu mekânın alt kısmında yer alan su kanalı (Fotoğraf 19) ve künklerdir (Fotoğraf 75). Su kanallarının o dönemin alt yapısıyla alakalı olduğu, hamamla ilgili olduğunu düşünmemekteyiz.

Hamam olarak düşünülen bu mekânda dışa açılan pencereler gözükmektedir. Pencerelerin açıldığı cephe işlek bir caddeye bakmaktadır. Pencerelerin varlığı bu mekânın hamamdan ziyade mescit olarak kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Fotoğraf 74. Çifte Minareli Medrese Kısmen Yapılan Restorasyon Uygulaması

[281] A Proje, *Rölöve-Restitüsyon ve Restorasyon Projesi ve Raporu*, s. 17. (V.G.M. Arşivinden)
[282] A Proje, *Rölöve-Restitüsyon ve Restorasyon Projesi ve Raporu*, s. 17. (V.G.M. Arşivinden)

Fotoğraf 75. Çifte Minareli Medrese Bulunan Künkler (V.G.M. Arşivinden)

Selçuklu medreselerinde genel olarak avlu, eyvan, talebe hücreleri, kışlık dershaneler, havuz ve çeşme gibi bölümler bulunmaktadır[283]. Bu bölümlerin hepsi eğitimin daha kaliteli bir şekilde verilmesi için yapılmıştır. Bunların dışında aşhane ve hela gibi gereksinimlerinde medrese içinde bulunabilirdi. Fakat Anadolu'da yapılan medreselerin birçoğunda helanın medrese yapısının dışında çözümlenmiş olduğu gözlemlenmiştir[284]. Kapsamlı ve birçok birimden oluşan hamamlar, mimari yapısı göz önüne alındığında, incelenen bu alana yerleşmesinin pek mümkün olmadığı görülmektedir. Ayrıca Selçuklu medreselerinde benzer bir uygulama görülmemektedir. Banyo ve temizlik ihtiyaçlarının da muhtemelen tuvalet ihtiyaçları gibi medrese dışında çözümlenmiş olmalıdır.

Karşılaştırmalı olarak incelenen medreselerden Buruciye ve Gök Medreselerinde mescit yapısının konumu giriş eyvanının sağındaki kubbeli mekânlardır. Çifte Minareli

[283] Ziya Kazıcı, *Anahtları İle İslam Eğitim Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını s.49.

[284] Arzu Boy, *"Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri"*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.4, S.1, s.59.

Medresede ise giriş eyvanının sağındaki ve solundaki odalar dama çıkış için kullanılan bir mekân olarak düşünüldüğünden, köşede kalan mekânın mescit için uygun olabileceği düşünülmüştür. Bu mekânda herhangi bir mihrap izine rastlanılmaması negatif bir durum olsa da medrese mimarisinde mescitlerin konumlarını düşünüldüğünde ve buradaki dışa açılan pencereler bu mekânın mescit olma ihtimalini artırmaktadır. Karşılaştırmalı çalışma kapsamında incelediğimiz, Buruciye ve Gök Medreselerinin kubbeli mescitleriile kurulan benzerlik ve dönemsel yakınlık bağlamında hazırlamış olduğumuz restitüsyon çizimlerine bu alan mescit olarak belirtilmiştir.

A4. Bölge Restitüsyon Çalışma Alanı

Çalışma kapsamına aldığımız bu alan günümüzde iç içe iki mekândan oluşmaktadır (Fotoğraf 76). Hazırlanılmış Restitüsyon ve restorasyon çizimlerinde giriş eyvanının sağ ve solundaki mekânların hacimsel oranlarında farklılıklar gözükmektedir. Böylesine simetrik bir yapıya sahip eserde bu mekânların farklılıklar göstermesi bu kısımların özgün olmadığını düşündürmektedir. Muhtes olan mevcut kalıntılara göre buradaki mekânlar belirlenmiştir. Genel anlamda oldukça simetrik bir yapıda inşa edilmiş olan medrese nedense bu köşe odalarda aynı yansımayı sağlamamaktadır. Kuzey doğu köşede mescit olarak düşündüğümüz mekânın bir yansıması olarak değerlendirdiğimiz bu mekân daha doğru bir çözümleme olacaktır.

Medrese mimarisinde yapımı gelenek haline gelmiş banilere ait türbe, bu mekânda da kullanılmış olabilir. Fakat türbe yapısıyla alakalı herhangi bir iz ve bulguya rastlanılmamıştır. Yapının banisi olan Ünlü tarihçi ve devlet adamı, Tarih–i Cihangüşa'nın yazarı Alaeddin Ata Melik Cüveyni'nin kardeşi, Şemseddin Muhammed Cüveyni'dir. Yaklaşık olarak 1260 yılında IV. Kılıç Arslan'ın zamanından 1284 yılına kadar aralıksız divan sahipliği yapmış olan[285] Şemseddin Cüveyni 1284 tarihinde idam edilmiştir. Cüveyni'nin mezarı ne yazık ki bilinmemektedir. Bu mekanın Anadolu medrese mimarisiyle ve karşılaştırmalı olarak incelediğimiz diğer medrese yapılarıyla kıyasladığımızda restitüsyon çizimlerimize kubbeli bir hacim olarak eklenmiştir.

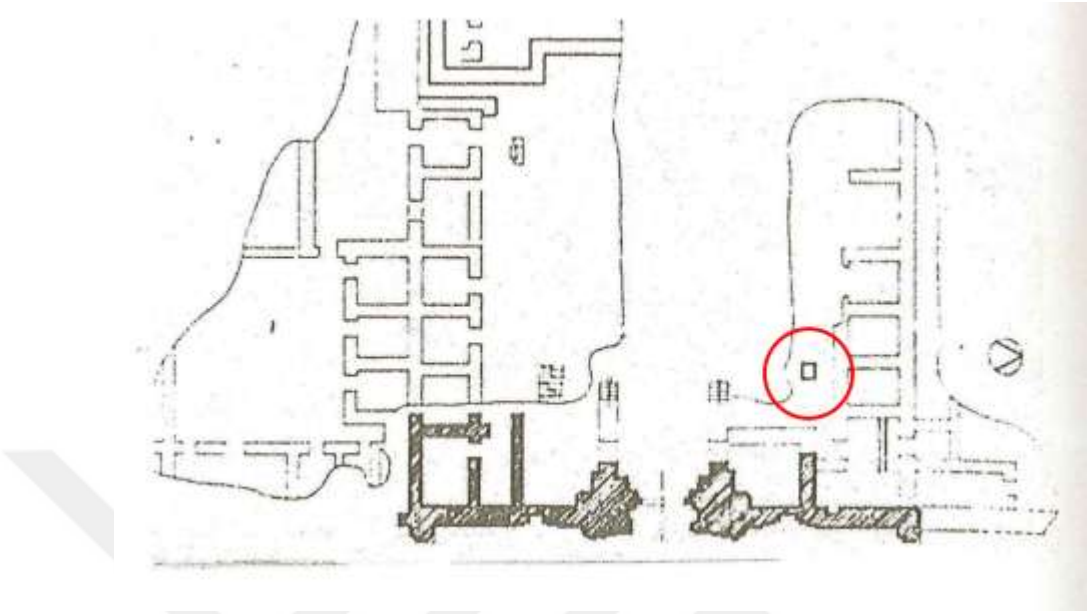
[285] Münir Atalar, Sibel Kavaklı, *"Sivas'ın İlk Valilerinden Şemseddin Muhammed b. Muhammed Cüveyni"*, Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, s. 201.

Fotoğraf 76. Restitüsyon Kapsamında İncelenen A4 Alanın Günümüzdeki Mevcut Durumu

A5. Bölge Restitüsyon Çalışma Alanı

A5. No'lu inceleme alanımız avludaki revak sınır hattını oluşturmaktadır. Medresenin revaklı bir yapıda olduğu bulunan bir sütun kaidesinden anlaşılmaktadır (Çizim87). Avludaki mevcut izlere göre altışar adet sütundan oluşan yan kanat revakları bulunmaktadır. Buruciye medresesi ve Sivas gök Medrese revaklarındaki sütün sayılarını karşılaştırdığımızda Buruciye' de yan eyvanların sag ve solunda ikişerli olarak dört adet, toplamda 8 sütundan oluşurken, Gök Medrese ve Çifte Minareli Medresede yan kanatlarda 6 adet toplamda 12 adet sütun bulunmaktadır. Giriş eyvanına ve ana eyvana kadar taşan bir revak dizsi bulunmamakta ve bu yönü ile Erzurum çifte minare ile farklılık göstermektedir. Çifte Minareli Medreseye baktığımızda ise giriş eyvanına taşmış fakat ana eyvanda bulunmayan bir revak sistemi mevcuttur.

Çizim 85. Sivas Çifte Minareli Medrese Planı (Metin Sözen'den)

Bulunan bu kaidenin yanı sıra avlu içerisinde kısa boylu sütunlarda bulunmuştur. Haluk Karamağralı bu sütunları yapın ikinci katına ait olabileceğini ileri sürmüştür[286]. Bu görüşten yola çıkarak avlu revaklarında kullanılan sütunların daha yüksek olması gerekmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğünce hazırlatılan restitüsyonun revak, ana eyvan ve giriş eyvanındaki çözümlemeleri daha iyi kavramak için 3 boyutlu çizimleri yapılarak görselleştirilmiştir (Çizim 88). Çizimlerden anlaşıldığı gibi Erzurum Çifte minareli medresenin izlerini fazlasıyla taşımaktadır. Karşılaştırmalı bölümde incelediğimiz medreselerle uyuşmayan bir revak sistemi ve eyvan anlayışı görülmektedir.

Karşılaştırmalı olarak incelediğimiz medreselerin sütun yüksekliklerine göz attığımızda;

a- Buruciye Medresesi sütun yüksekliği: 3.50 m

b- Gök Medrese sütun yüksekliği: 2.60 m

c- Şifaiye Medresesi ayak yüksekliği: 4.70m

[286] Hersek, s.154.

160 cm ölçüsündeki bu bodur sütun yapıda bir ikinci katın olmaması durumunda da ne amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. Devşirme olan bu sütun yapıya daha sonraki dönemlerde hastane inşasında eklenmiş olabilir. Yapının 1882 yılında harap durumda olan kalıntılarının yıktırılarak üzerine bir hastane yaptırıldığı, bu esnada daha çok tahribata uğradığı bilinmektedir.

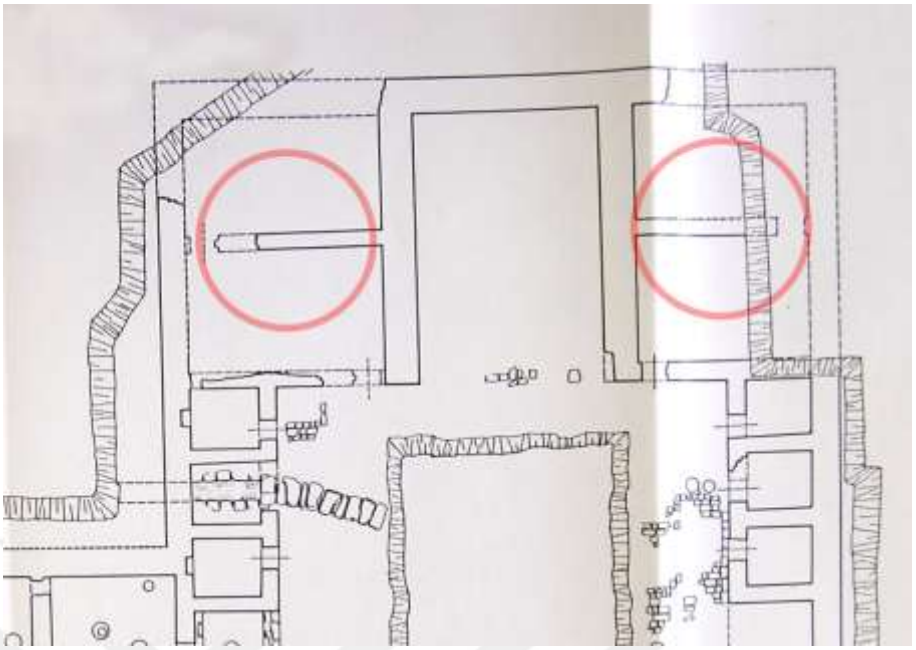
Çizim 86. Sivas Çifte Minareli Medrese, Çift Katlı 3d Çizimi (Ahmet Kuşakoğ)

Hazırladığımız restitüsyon çizimlerinde revak sistemini kuzey doğu köşedeki bulunan kaidenin hizasında ve karşılaştırmalı olarak incelediğimiz Gök Medrese ve Buruciye medreselerindeki gibi iki yönden revaklı olarak tertiplendiğini düşünüyoruz.

A6, A7ve A9. Bölge Restitüsyon Çalışma Alanı

A6, A7 ve A9 inceleme alanı kapsamında yapıdaki hücre odaları, yan eyvan ve ana eyvan yanındakibölümlerden oluşmaktadır. Medresedeki hücre odalarına geçişi sağlayan kapı açıklıklarının izleri belli olduğundan konumlarıyla ilgili kesin tespitler yapılabilmektedir. Fakat yükseklikleri, biçimleriyle ve üst örtüleri ile ilgili herhangi bir veri yoktur. Burada yükseklik ve biçim konusunda aynı dönemde yapılmış olan ve karşılaştırma kapsamında değerlendirdiğimiz Buruciye ve Gök Medreseleriyle karşılaştırma yapılarak benzer kapı, pencere ve üst örtüler oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kapılar üzerinde birer tepe pencereleri yerleştirilmiştir. Biçimsel olarak ta sivri kemerli bir pencerenin uygun olacağı düşünülmüştür. Yapıda olması gereken başka bir açıklık ise beden duvarlarında odaların aydınlatılması için dışarıya açılmış olması gereken mazgal pencerelerdir. Medrese yapılarında genel olarak uygulanan dışa bakan hücre oda pencereleri, talebelerin dışarıyla olan bağlantısını kesmek ve güvenlik amaçlı bu mazgal pencerelerin kotları yüksek tutulmuştur. Hücre odaların üzerleri Anadolu Selçuklu medreselerinin çoğunda görülen tonozla kapatıldığı belirlenmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi kazılar sonucunda medresede bulunan hacimlerin önemli bir kısmına ait duvar kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Ancak ana eyvanın her iki yanında yer alan mekânların bazı bölümleri halen toprak altındadır. Burada ana eyvanın arka cephesini oluşturan duvar eyvandan sonra kuzey yönünde bir miktar ilerlemekte ve mevcut izler bu duvarın aynı doğrultuda devam ederek yapının batı cephesini oluşturduğunu göstermektedir. Aynı şekilde kalıntılardan yapının kuzey ve güney kanatlarının batı yönündeki dış duvara kadar devam ettiği ve medresenin tam bir dikdörtgen tabana oturduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ana eyvanın yanlardaki hacimlere oranla bir miktar daha derin olduğu ve plan düzleminde batıya doğru taşkın olduğu düşünülmektedir. Ayrıca ana eyvana komşu olan hacimlerdeki temel kalıntılarının yardımı ile varlıkları kesinleşen mekânların enine örülen bir duvar ile iki bölüme ayrılmış oldukları temel izlerinden tespit edilmektedir (Çizim89).

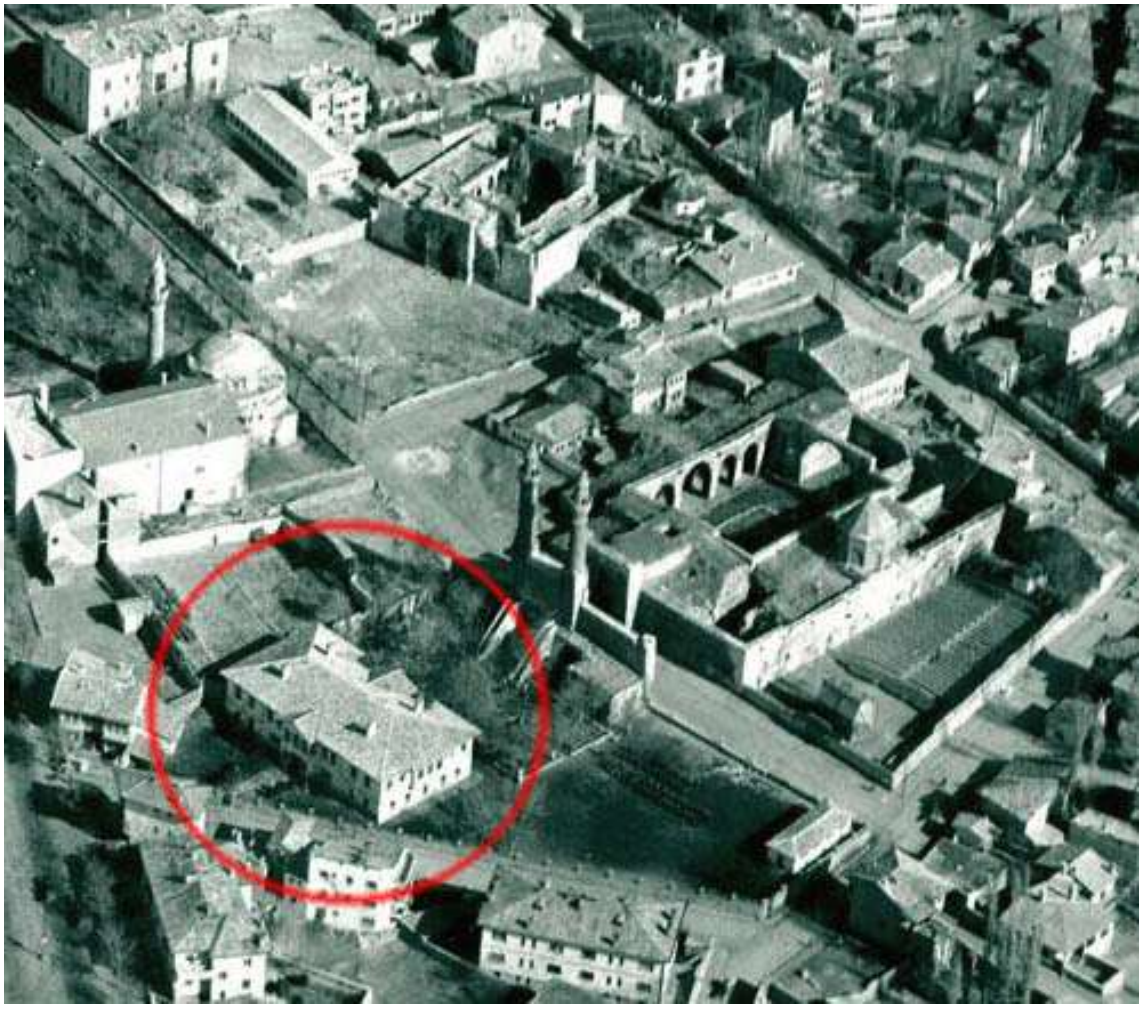
Çizim 87. Çifte Minareli Medrese, Ana Eyvan Yanındaki Mekânların İzleri (C.Mehmet Hersek'ten)

Fakat bu tarz bir uygulamanın Anadolu Medreselerinde bir örneğine rastlamıyoruz. Arka arkaya ikili bir oda sistemi ana eyvan yanındaki kışlık dershane olarak kullanılan mekânlarda böyle bir uygulama söz konusu değildir. Genel uygulama kare ya da kareye yakın üzeri kubbeli mekânlardan oluşmaktadır. Örnek verecek olursak; Buruciye Medresesi[287], (Sivas) Gök Medrese, (Konya) Sırçalı Medrese, (Akşehir) Taş Medrese, (Kayseri) Sahabiye Medresesi gibi önemli medrese yapılarını örnek verebiliriz.

Bize göre buradaki yapı izi bu alana sonradan inşa edilen hastane yapısından kaynaklandığı yönündedir (Fotoğraf 77). Bu bölgede yapacağımız düzenleme yukarıda verdiğimiz medrese örneklerini göz önünde bulundurarak kare ölçülerinde birer mekân oluşturmaktır. Burada kesin izleri belirli olan ana eyvan ve dış beden duvarı arasındaki ölçü, ana eyvana paralel bir şekilde belirlenerek kare bir mekân oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kare mekânın üzeri de örneklerdeki gibi kubbe ile örtülmüştür.

Talebe Hücreleri ve ana eyvan yanındaki mekânlardan sonra A7 alanı kapsamındaki yan eyvanlar incelenmiştir. Yan eyvanların tonoz yüksekliği hücrelerin saçak seviyesi üstünde olduğuna göre her iki yanda da üst katın bir bütün olarak düşünülmesi mümkün müdür? Bu problem nasıl çözülmüştür?

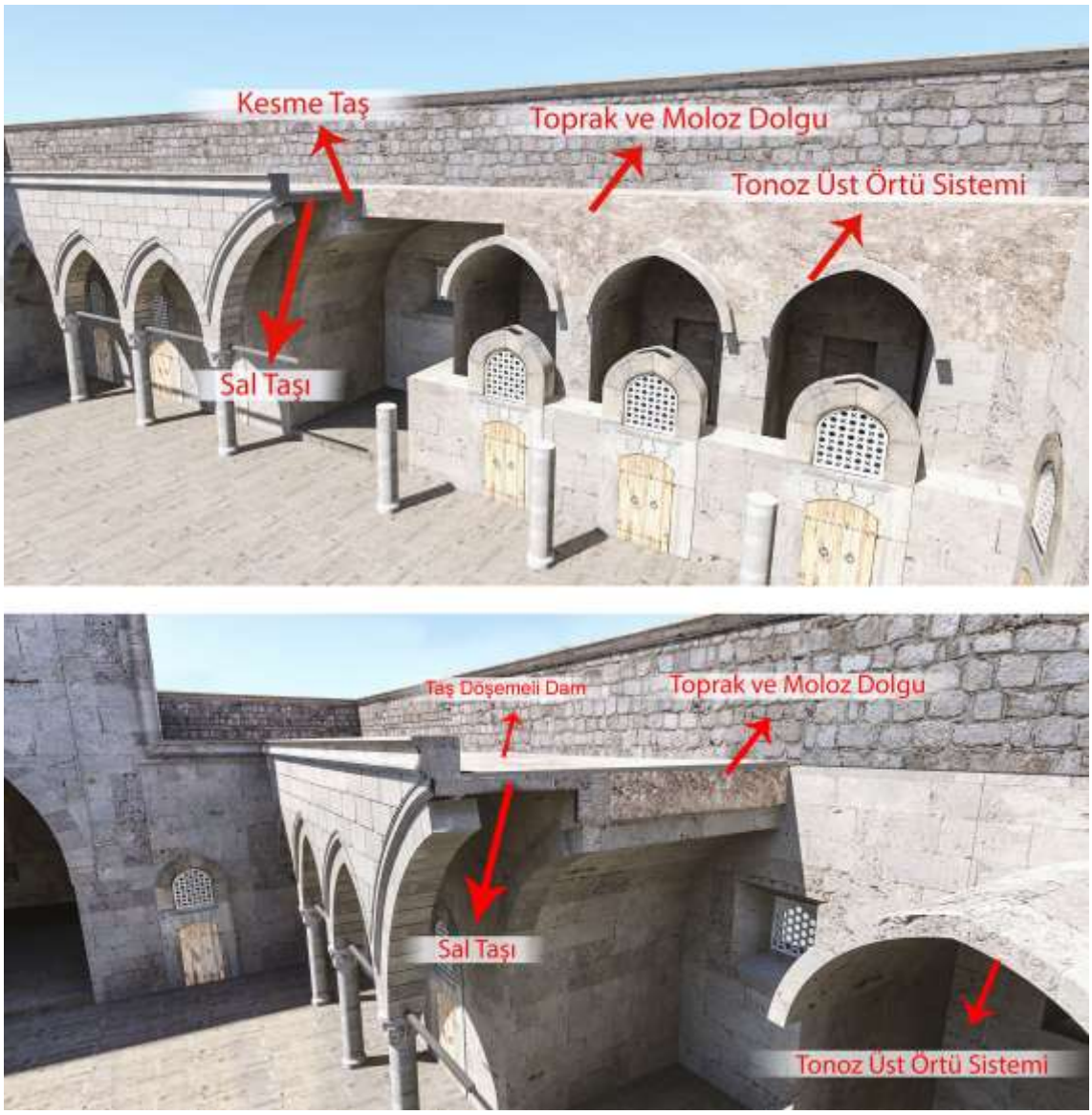
[287] Buruciye medresende özel bir uygulama denenerek ana eyvanla mekanların arasına birer merdiven koridoru yerleştirilmiştir (Bknz . Çizim 42).

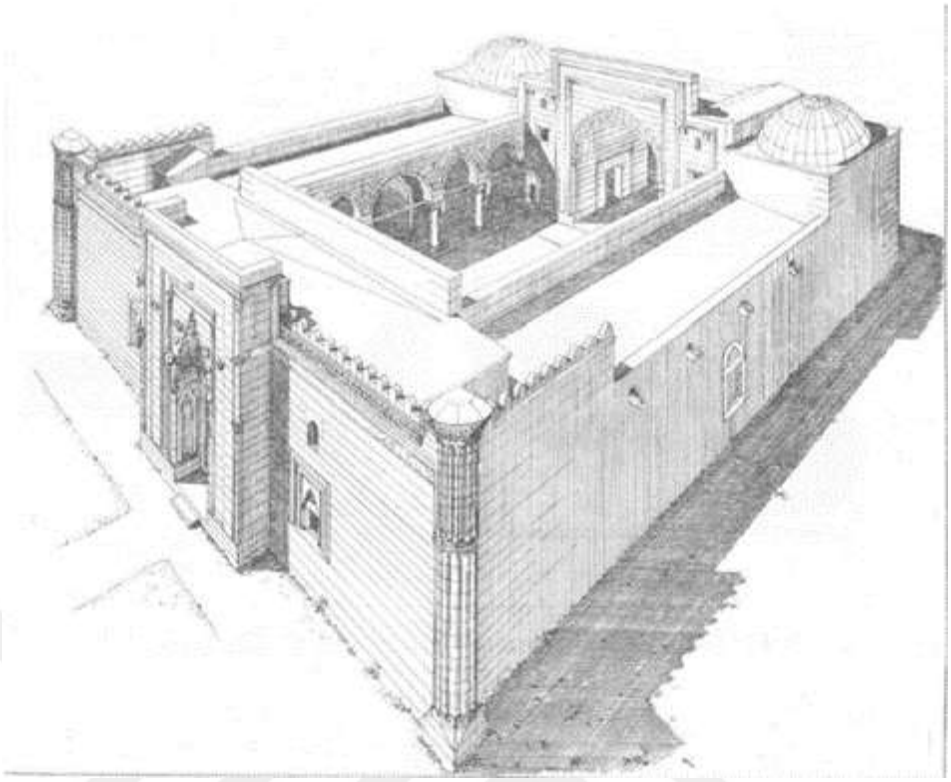
Fotoğraf 77. Çifte Minareli Medrese'nin 1959'daki durumunu gösteren hava fotoğrafı (Hayat Ağacı Dergisinden)

Yan eyvan tonozları hücre tonozlarına nazaran daha yüksekte bulunduğundan üst katta aynı kotta bir döşeme, revakların üzerinde boydan boya bir galeri düşünmek zor gibi gözükmekte. Yan eyvan döşemesi ile hücre odalarının tavan döşemesi arasında ciddi oranda kot farkı bulunmaktadır. Bu kot farkını yan eyvan tavan döşemesine hizalamak için hücre odalarının üzerini örten tonozlar üzerine oldukça fazla moloz ve toprak dolgu yapılmasını gerektirecektir. Tonozlara binen yükün ağırlığı statik problemlere neden olacaktır (Çizim 90). Bu tarz bir uygulama Buruciye Medresesinde görülmektedir. Buruciye Medresesinin eyvan tavan döşemesi ile hücre odaların tavan döşemesi bir birine yakın kotta olduklarından eyvan çıkıntı yapmamıştır.(Çizim 91) (Fotoğraf 64). Revaktaki kemer yüksekliklerinden de anlaşılmaktadır. Şifaiye Medresesinde revak kemerleri arasında kot farkı olmasına rağmen saçak kotu eşit tutulduğu görülmektedir.

Karşılaştırmalı olarak incelediğimiz medreselere ve Anadolu Selçuklu medreselerine baktığımızda genel uygulamanın eyvan tavan döşemesinin hücre odalarının tavan döşemesinden yüksek tutulduğu görülmektedir. Sivas Şifaiye Medresesi (Fotoğraf 78), Sivas Gök Medrese (Fotoğraf 79. 80) örnek gösterebiliriz.

Çizim 88. Sivas Çifte Minareli Medrese Eyvan ve Hücre Odalarının Tonoz Seviyelerinin Aynı Kotta Olduğunu Gösteren 3d Çizim (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 89. Buruciye Medresesi Restorasyon Önerisi (M.Akok'tan)

Fotoğraf 78. Darüşşifa Kuzeyinde Yer Alan Evlerin Yıkılması İle Açılan Kuzey Cephe ve Dam Toprağının Kaldırılmasıyla Ortaya Çıkan Tonoz Seviyeleri (V.G.M. Arşivinden)

Fotoğraf 79. Gök Medrese Eyvan ve Hücre Odaların Tavan Döşemelerinin Yükseklikleri (V.G.M. Arşivinden)

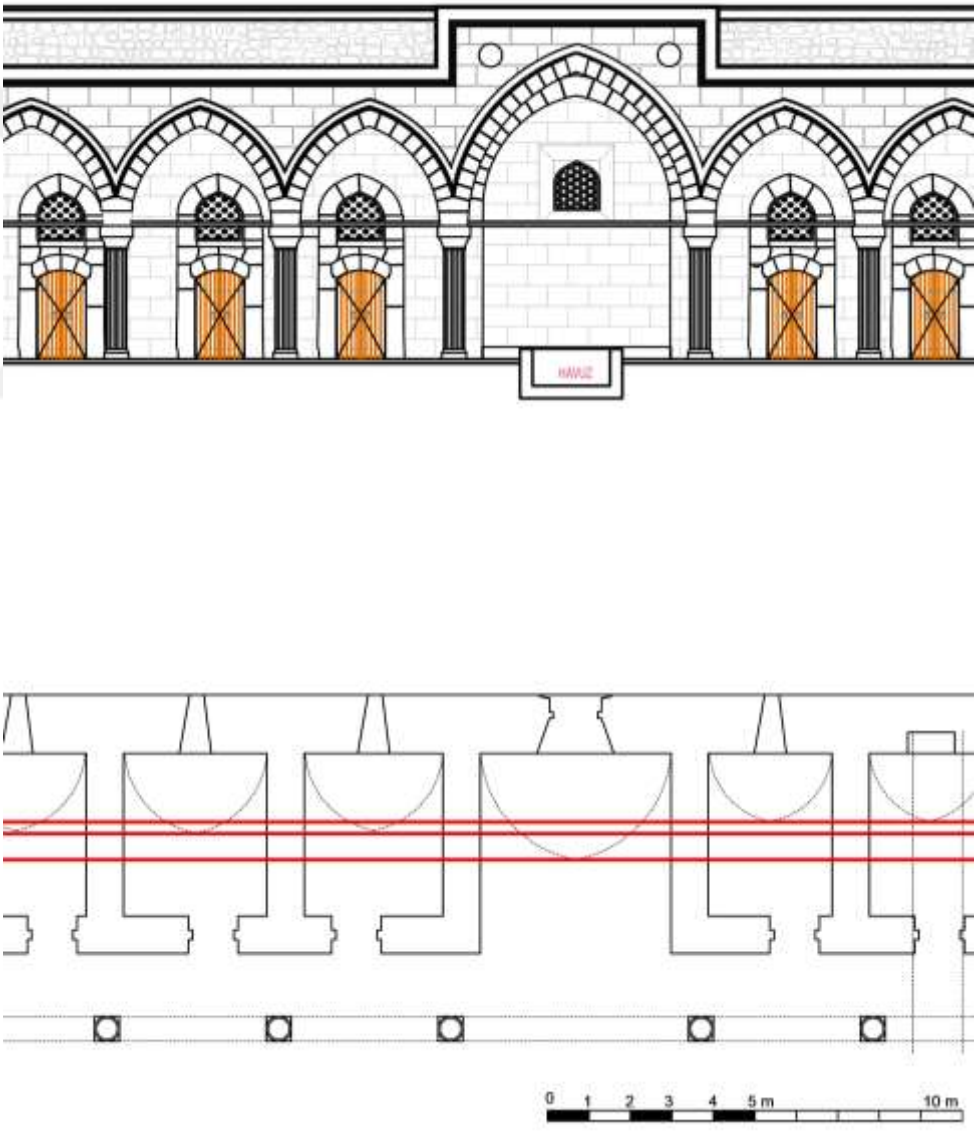
Resim 80. Gök Medrese, Kuzey Kanat Batı Hücrelerinin Onarımı 2006-2010 (V.G.M. Arşivinden)

Restitüsyonunu hazırladığımız çizimlerde yan eyvan ve hücre odalarının kemer iz düşümlerine göre tavan döşeme yükseklikleri belirlenmiştir. Buna göre revak saçak yüksekliği 7.70m ve yan eyvan saçak yüksekliği 8.10m dir (Çizim 92. 93). Karşılaştırmalı olarak incelediğimiz medreselerin revak saçak kotları ise şu şekildedir;

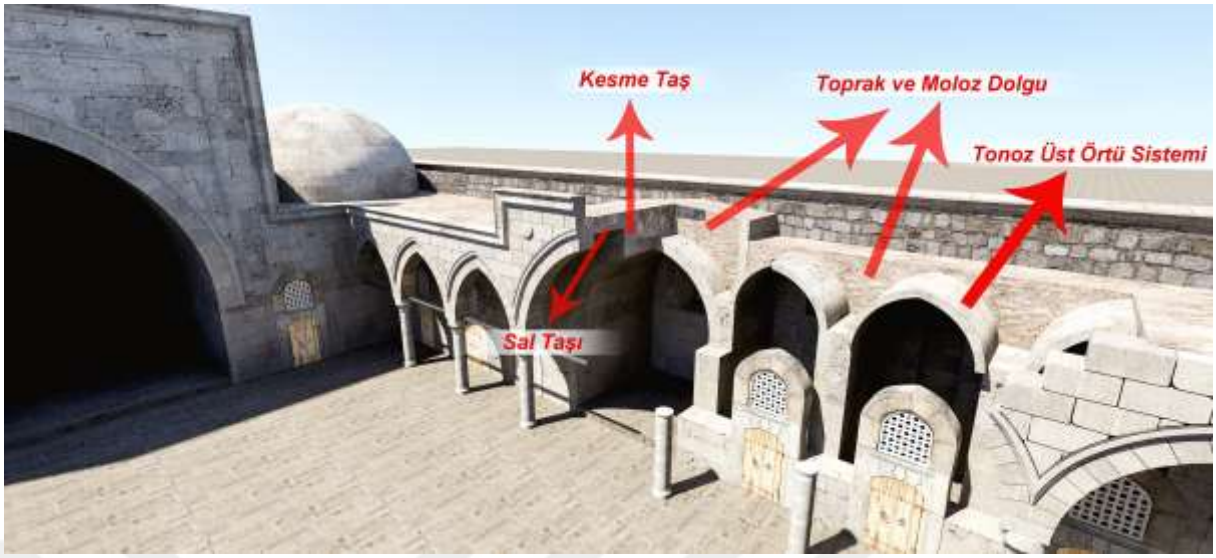
a- Buruciye Medresesi: Revak Saçak Yüksekliği 7m

b- Gök Medrese: Yan eyvan saçak yüksekliği 6.80m, revak saçak yüksekliği 5.10m

c- Şifahiye Medresesi: Revak Saçak Yüksekliği 11m

Çizim 90. Sivas Çifte Minareli Medrese Eyvan ve Hücre Odalarının Tonoz Seviyeleri Restitüsyon Çizimi (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 91. Sivas Çifte Minareli Medrese Yan Eyvan ve Hücre Odalarının Tonoz Seviyelerini gösteren 3d Restitüsyon Çizimi (Ahmet Kuşakoğ)

A8. Bölge Restitüsyon Çalışma Alanı

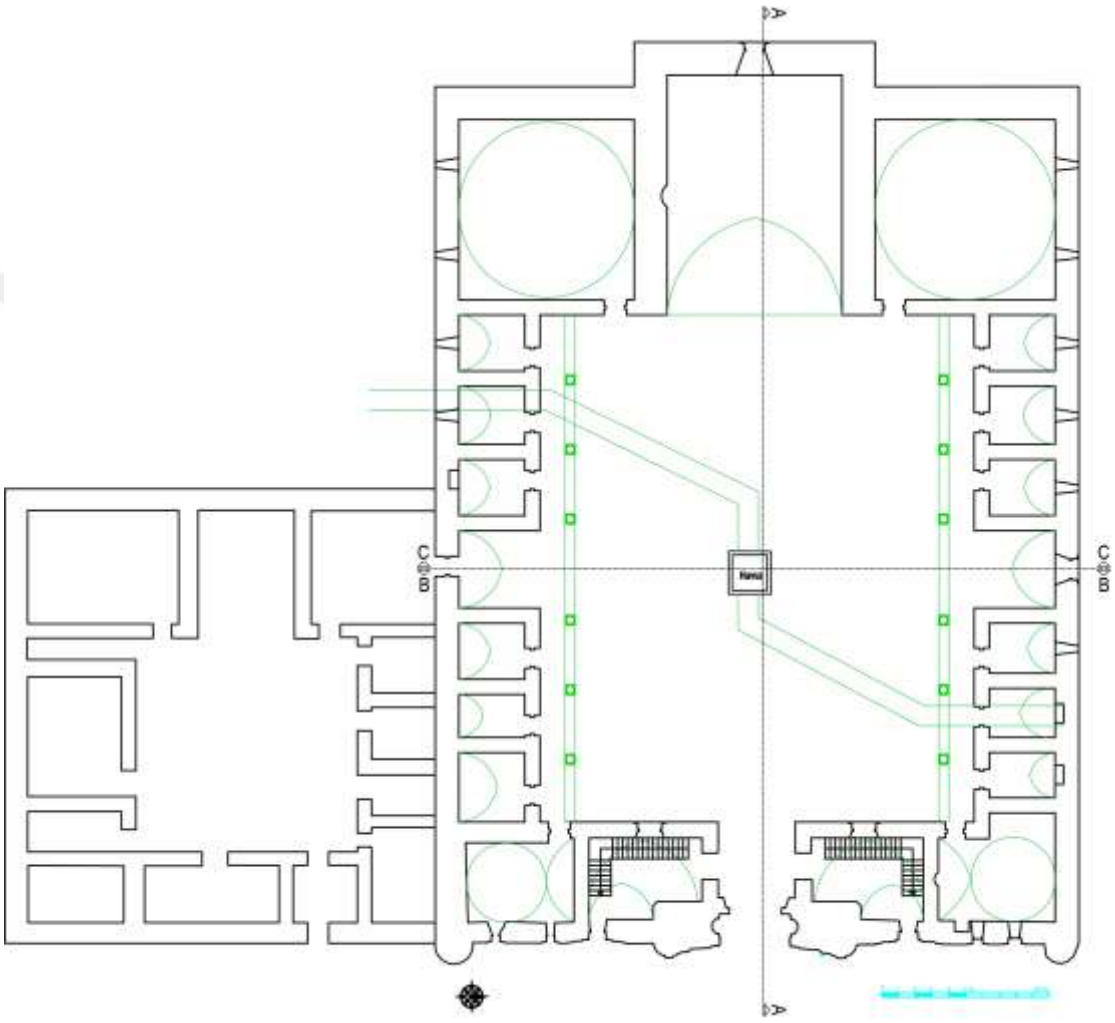
Yapıdaki izler ana eyvanın alanını belirgin bir şekilde göstermektedir. 10m x 14m gibi bir alana sahip olan eyvanın, geniş bir açıklığa sahip olması sebebi ile eyvan yan kanatlara göre yükselmiştir. Karşılaştırmalı çalışma kapsamında Gök Medrese ve Buruciye Medreseleri ile kıyaslandığında benzer karakterde yapılmış olabileceği düşünülmüştür.

Eyvan kemerinin uzantılı bir şekilde eyvanın bitimine kadar devam etmesi ile tonoz örtü sistemi uygulandığı belirlenmiştir. Avlu revaklarını çevreleyen silme ana eyvanı da kuşatarak bir bütünlük sağlamış olmalıdır.

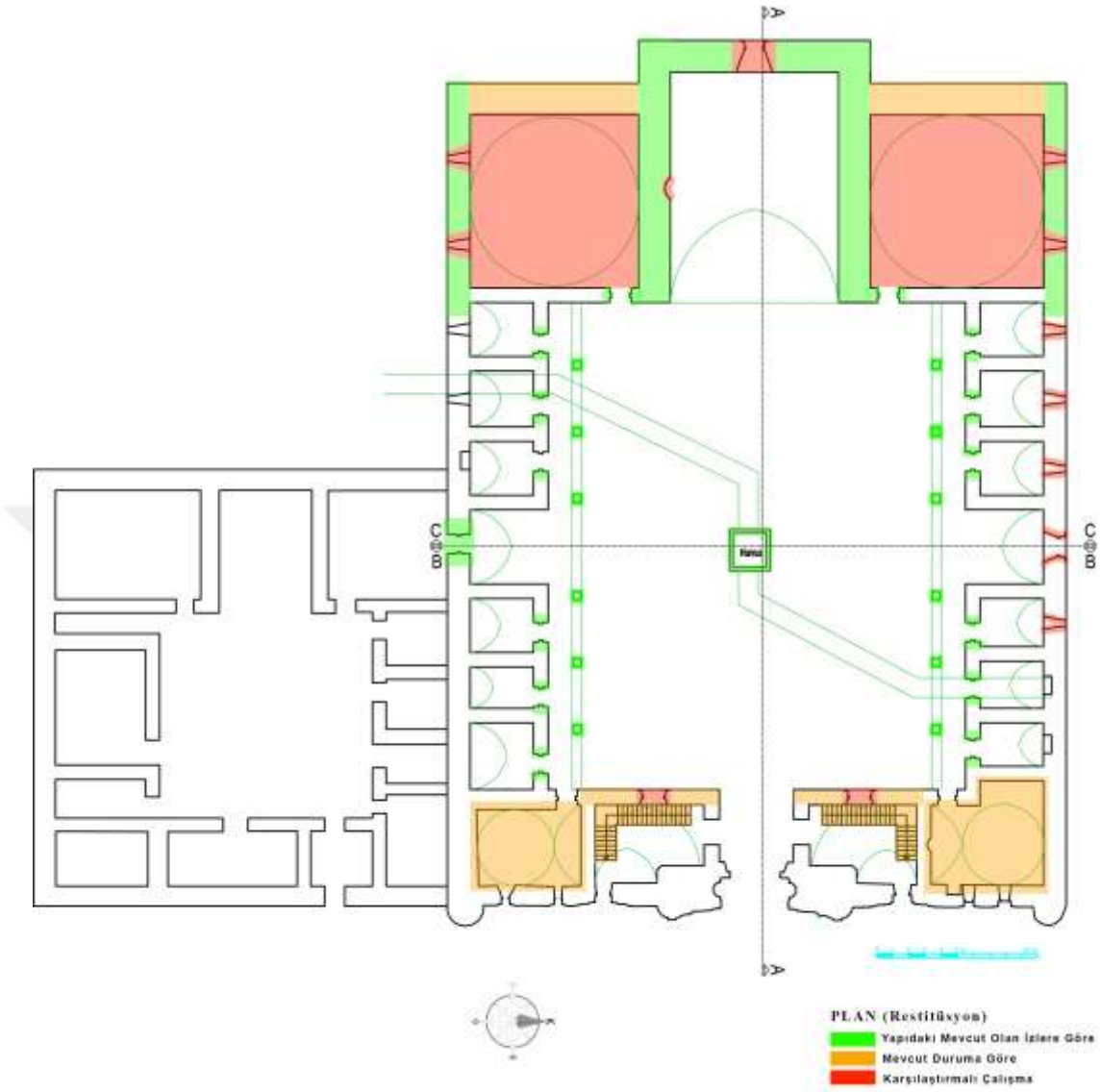
A10. Bölge Restitüsyon Çalışma Alanı

Bu incelenen alan avlunun merkezini kapsayan alandır. Buradaki izlerden ve benzer medrese örnekleri incelendiğinde avlunun orta yerinden geçen su kanalları bu bölgede bir havuzun varlığını ispatlar niteliktedir. Anadolu Selçuklu medreselerinin çoğunda avlu kapalı olsun isterse açık olsun avlunun orta yerinde havuz bulunmaktadır. Bazı istisnalarda mevcuttur Buruciye medresesi gibibölgesel incelemeye aldığımız noktalar ve sorunlarıyla ilgili yukarı da değinilmiştir.Yapmış olduğumuz araştırmada, Çifte Minareli Medresenin Anadolu medreseleri içerisindeki yeri ve karşılaştırma kapsamındaincelenen medreselerle kıyaslama yapılmıştır. Bu bağlamda yapıyla ilgili

soru ve sorunların değerlendirilmesi ve yapılan restitüsyon denemelerinin incelenmesi sonucunda; tek katlı bir yapıya sahip, açık avlulu ve dört eyvanlı bir plan şemasında eserin plan (Çizim94. 95), kesit (Çizim96. 97. 98) ve üç boyutlu bir restitüsyonu (Çizim99.100, 101, 102, 103, 104, 105, 106) oluşturulmuştur.

Çizim 92. Sivas Çifte Minareli Medrese Restitüsyon Planı (Ahmet Kuşakoğ)

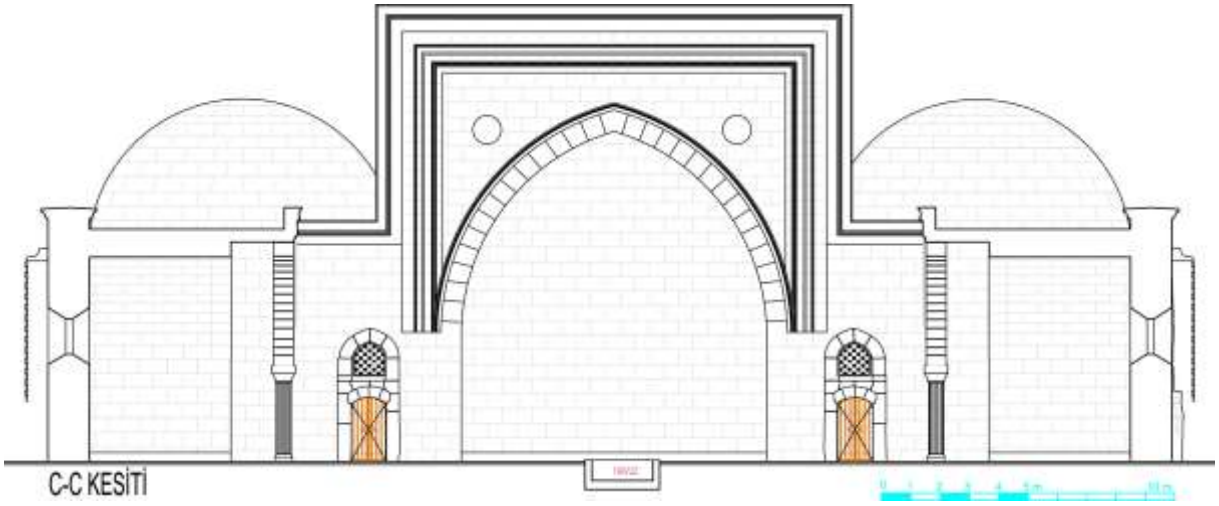
Çizim 93. Sivas Çifte Minareli Medrese Restitüsyon Planı (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 94. Sivas Çifte Minareli Medrese Restitüsyon A-A Kesiti(Ahmet Kuşakoğ)

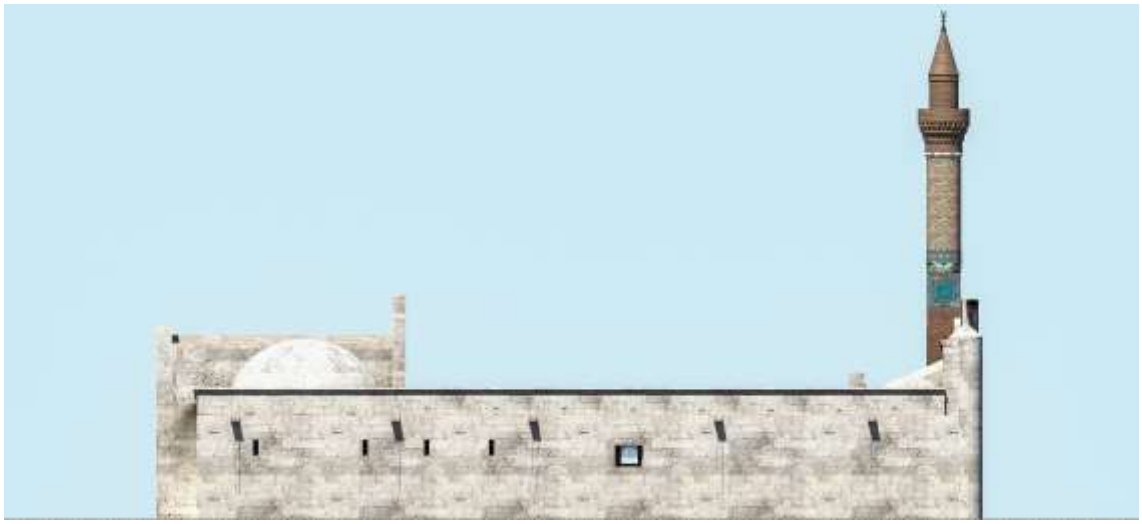
Çizim 95. Sivas Çifte Minareli Medrese Restitüsyon B-B Kesiti(Ahmet Kuşakoğ)

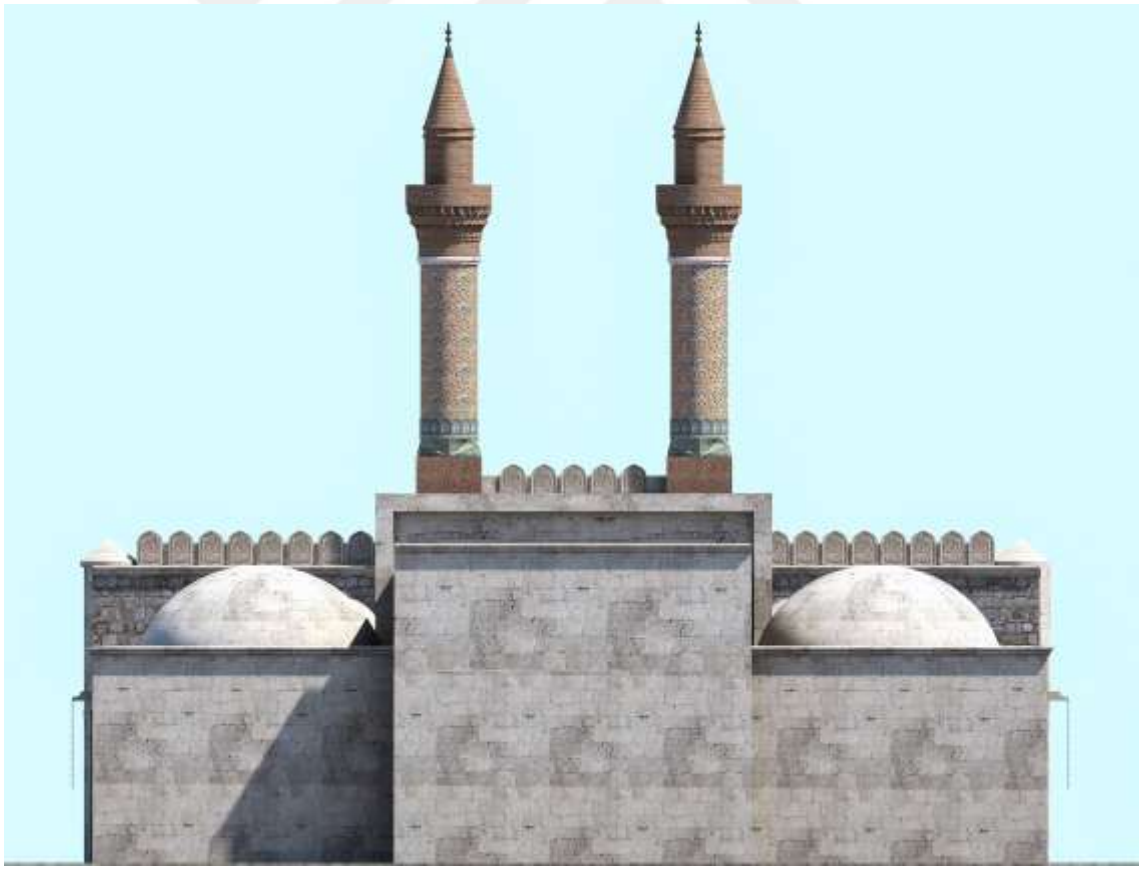
Çizim 96. Sivas Çifte Minareli Medrese Restitüsyon C-C Kesiti(Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 97. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Ön Cephe Görünüş (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 98. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Sol Yan Cephe Görünüş (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 99. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Arka Cephe Görünüş (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 100. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi,Perspektif Görünüş (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 101. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi,Perspektif Görünüş (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 102. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Üstten Görünüş (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 103. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Güney Doğu Köşesinden Bakış (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 104. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Güney Batı Köşesinden Bakış (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 105. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Ana Eyvandan Bakış (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 106. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, KuzeyRevak Görünüşü (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 107. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Ana Eyvan Görünüşü (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 108. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Giriş Eyvanı Cephesi (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 109. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi, Giriş Eyvan Görünüşü (Ahmet Kuşakoğ)

Çizim 110. Sivas Çifte Minareli Medrese 3d Restitüsyon Çizimi,Avlu Panoramik Görünüşü(Ahmet Kuşakoğ)

DEĞERLENDİRME

Çifte Minareli Medresenin alışılagelmiş Anadolu medreselerinden oldukça farklı yönleri vardır. Bu farklılıkların oluşmasında dönemin siyasi ve kültürel yapısının etkisi çoktur. Siyasal ortamın mimariye olan etkisini Sivas'ta 1271 tarihinde inşa edilen üç medrese yapısı ile göreceğiz. Bu dönem Anadolu'da Selçuklu etkisinin kaybolup, Moğol faktörünün üstünlüğü ve akabinde Moğolların İslamlaşarak İlhanlı hâkimiyetine dönüştüğü bir dönemdir. Yapılan eserlerde özellikle Moğol kökenli İlhanlı yapılarında bir takım yenilikler meydana gelmiştir. Medrese eserlerine eklenen çifte minareler, yüksek kabartmalı ve abartılmış üç boyutlu taş süslemeleri, cephelerde kullanılan işlevsel olmayan veya işlevsel farklı ölçülerdeki pencere elemanları dönemin yenilik anlayışlarındandır.

Ayrıca bu dönemde Anadolu'da ortaya çıkan kültür yarışının da bu eserlerin anıtsallığını doğrudan etkilemiş olmasıdır. Mesela 1271 tarihinde Sivas yöresinde birbirlerine oldukça yakın mesafede aynı tarihte inşaatına başlatılan üç medrese ve üç farklı kültürün yarışına tanık olmaktayız. Bunlar; Çifte Minareli Medrese İlhanlı kültürünü temsil etmekte iken, yine İran asıllı İlhanlı emiri Muzaffer Barucurdi'nin yaptırdığı Buruciye Medresesi de İlhanlı ve İran kültürünü temsil ettiği gibi, Gök Medrese de Anadolu Selçuklu devleti gücünü kültürünü temsil etmektedir.

Bu yapıların, yapım yerlerinin tercihi banilerinin etkisiyle olmuştur. Aynı tarihte inşaları başlayan bu üç medresenin aynı şehri seçmeleri tesadüf olamaz[288]. Sivas'ın dönemin önemli şehirlerinden biri olmasının yanında aynı zamanda bir İlhanlı şehriydi. Yapıların konumları bize bu yapılar arasında bir yarışın varlığını hissettirmektedir. Çünkü yapıların yapılacağı yerler bize banilerin tutumları hakkına bir takım bilgiler vermektedir. Adeta bir yarış içerisinde devam eden yapıların inşaatlarına baktığımızdan

[288] Ayşegül Bekmez, *"Sivas'ta Siyasi Ortamın Mimariye Yansımasına Bir Örnek: Gök Medrese-Çifte Minareli Medrese"* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, s. 452.

dönemsel olarak çok önemli benzerlikleri olduğu kadar bir o kadarda farklılıkları bulunmaktadır. Çifte Minareli Medresenin banisi olan Şemseddin Cüveyni'nin Sivası'ı tercih etmesinin sebebi, dönemin en önemli şehirlerinde biri olması ve bu şehre İlhanlı'nın izini bırakma düşüncesidir. Gök Medresesi'nin banisi olan Sahip Ata Fahrettin Ali'nin de benzer düşüncelerle hareket ettiğinidüşünülebiliriz. Bilindiği üzere Sivas'ı Selçuklular siyasi olarak kaybetmiş olsa da yıkılmadığını göstermek için İlhanlılara ve dönemin Sivas'ta bulunan tüccarlarına ve çevre merkezlerine kanıtlama isteği, Gök Medrese için Sivas'ın en uygun şehir olduğunu göstermektedir[289].

Bu medrese yapılarının şehrin hangi bölgelerine yapılacak olmaları da yine banilerin tutumlarıyla açıklanabilir. Mesela Çifte minareli Medrese ve Buruciye Medreseleri şehrin merkezine yapılırken, Gök Medrese iç kale surlarının dışına yapılmıştır. Çifte Minareli Medrese Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavusun 1217'de yaptırdığı darüşşifanın tam karşısına, Daruşşifayı gölgede bırakmak amacıyla yapılmış olduğu görülmektedir[290]. Bir Selçuklu Sultanı yapısının hemen karşısına çok yakın mesafede böylesine ihtişamlı bir yapının yaptırılması şehrin hâkimiyetinin kimde olduğunu hatırlatmak mahiyetinde olsa gerek. 1271 tarihinde İran asıllı ve İlhanlı emiri olan Buruci tarafından Çifte Minareye yakın sayılacak bir mesafede, ortaçağ Sivas'ının en işlek meydanına yapılan ikinci İlhanlı Medresesi olarak şehrin yönetiminin İlhanlı Devletinde olduğu bir kez daha vurgulanmıştır[291].

Fakat bu konuya Semra Ögel farklı bir açıdan bakmaktadır. Ona göre bu yarış baniler arasında değil, banilerin bulmuş oldukları sanatçılar arasında geçmiş olabileceğine değinmiştir. Banilerin yarış içerisinde değil de bir birlerini teşvik eden şehrin gelişmesini sağlayan adımlar olduğunu düşünmenin daha doğru olacağını savunmuştur. Böyle bir yarışın olduğunu düşünecek olursak, özellikle İran'dan Burucir'den gelme kişinin, Selçukluların güçlü devlet adamı ile Anadolu'daki Moğol egemenliğinin temsilcisi vezir ile bir yarışa kalkmanın pek mümkün olmayacağını belirtmiştir[292].

---

[289] Bekmez, s. 452.
[290] Bekmez, s. 453.
[291] Bekmez, s. 453.
[292] Semra Ögel, *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi,* Akbank Yayınları Kültür Sanat Kitapları: No:58, 1994, s.33.

Kısacası 1271 tarihinde konumları itibari ile bir birlerine yakın üç yapı inşası ile karşılaşıyoruz. İster istemez yapılar arasında bir yarış, kıyaslama ve etkileşim olmuştur. Bu etkileşimin izleri mimaride kendini benzer özelliklerle göstermektedir. Bu etkileşim özellikle Çifte Minare ve Gök Medrese arasında daha belirgindir. Çift katlı ve tek katlı tartışmaları bu iki yapı için yıllardır süre gelen bir durumdur. Bu yapıların en önemli ortak özellikleri bize göre üçünün de tek katlı olarak inşa edilmiş olmalarıdır. Burada yapılar arasındaki etkileşim ve yarıştan kaynaklı olacağını düşündüğümüz bir durum vardır. Üçü de oldukça dikkat çekici süslemelere ve abartılı, yüksek kabartmalı köşe kulelerine sahiptirler. Ayrıca üçü de tek katlı yapılara oranla çok yüksek beden duvarlarına sahip eserlerdir.

Çifte Minareli Medrese, mimari yapısıyla dönem anlayışının gereklerini üzerinde taşımış, cephedeki süsleme programı ve plansal kurgusu ile anıtsallığını kanıtlamış olmasına rağmen ne yazık ki zamanın yıpratıcı etkilerinden nasibini alarak günümüzde sadece ön cephesiyle ayakta kalabilmiştir.

SONUÇ

Çifte Minare birçok araştırmacı için koca bir soru işareti olmuştur. Zamanın acımasızlığından nasibini almış bu muhteşem eser, heybetiyle yürekleri titretmiş olsa da bilinmezlikleriyle de korku salmıştır. Yapıyla ilgili çok az şeylerin yazılıp çizilmesi hiç şüphesiz yapının geçmişiyle ilgili kaynak yetersizliğinden olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Eserin tabiri caiz ise dile gelmesi Haluk Karamağralı' nın kazıları sonucunda vermiş olduğu bilgilerdir. Daha sonrasında yapılan araştırmaların birçoğu bu bilgi ve kaynağın ışığında olmuş olsa da bu bilgilerin yayınlanmamış olması üzücü bir durumdur.

Yapının mimarisiyle ilgili araştırmacıların görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Kimi araştırmacılara göre eser çift katlı olarak değerlendirilmiş, kimilerine göre de tek katlı olarak düşünülmüştür.

Bu yapıyla ilgili yapılmış ciddi çalışmalardan Sayın Prof. Dr. M. Can Hersek'in "Fetihten Osmanlı dönemine kadar Sivas şehir anıtları" adlı doktora tezinde yer vermiş olduğu Çifte Minareli Medrese ile ilgili bilgiler ve hazırlanılmış olan restitüsyon denemesi, yapıyla ilgili bizlere çok önemli bilgiler vermiştir. Bizim yapmış olduğumuz çalışmanın şekillenmesinde bu kaynağın önemi yadsınamaz.

Fakat bir Sanat Tarihçisi gözüyle yapıyı ele alıp, ince eleyip sık dokuduğumuzda ortaya farklı bakış açıları ve değerlendirmeler çıkmıştır. Çifte Minareli Medrese bizim görüşümüze göre Anadolu Selçuklu mimarisinin izlerini taşıyan ve İlhanlı dönemi eklenilen yeniliklerle beraber tek katlı açık avlulu revaklı ve dört eyvanlı bir plan şemasına sahiptir. Eserin planının daha iyi anlaşılması açısından tek katlı ve çift katlı olarak üç boyutlu projeleri hazırlanmıştır. Bu hazırlanan projeler yardımı ile Çifte Minareli Medresenin plansal sorununa ve tek kat-çift kat tartışmalarına yön vererek daha doğrusal çözümlemelere yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

ACUN, Hakkı, *"Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Turistik Değerleri"*, Vakıflar Dergisi, S.20, Ankara, 1988, s.183-219.

ADIVAR, A. Adnan, *Tarih Boyunca İlim,* Remzi Kitapevi, İstanbul, 1969, s.100.

AHUNBAY, Zeynep, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, Yapı Yayınları, 2004, 85-158.

ALTUN, Ara, *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978.

ARIK, M. Oluş, *Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri,* s.57.

ARSEVEN, Celal E.,*Türk Sanatı*, Cem Yayın Evi, 1984, s.35.

ATALAR, Münir; KAVAKLI, Sibel, *"Sivas'ın İlk Valilerinden Şemseddin Muhammed b. Muhammed Cüveyni"*, Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, s. 201.

BAKIRER, Ömer, *Şelçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı I*, ODTÜ Basım İşliği, 1981, s. 457.

BALTACI, Cahit, *Osmanlı Medreseleri,* İrfan Matbası, İstanbul, 1976, s.5.

BARAN, Merih, *Ahi Emir Ahmed*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.39-40.

BAŞGELEN, Nezih, *Bir zamanlar Sivas*, İstanbul, 2000, s.5.

BAYBURTLUOĞLU, Zafer, *"Anadolu'da 1308M. Yılına Kadar Gerçekleştirilmiş Türk İslam Yapıları Üzerine Sayısal Sınamalar"*, VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri Özetleri, C:2, Ankara, 1981, s.947-48.

BAYBURTLUOĞLU, Zafer, "*Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni"*, Vakıflar Dergisi, S.11, s.99.

BEKMEZ, Ayşegül, *"Sivas'ta Siyasi Ortamın Mimariye Yansımasına Bir Örnek: Gök Medrese-Çifte Minareli Medrese"* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, s. 452.

BİLGE, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri,* İstanbul, 1984, s.16.

BİLGET, N. Burhan, *Gök Medrese*, Ankara, 1989, s.9.

BİLGİÇ, A. Timur, *Tarih Terimler Sözlüğü,* Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2012, s.294.

BOY, Arzu, *"Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri"*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.4, S.1, s.59.

BOZKURT, Nebi, *"Medrese",* İslam Ansiklopedisi, C: 28, TDV Yayın ve Matbacılık, Ankara, 2003, s.326.

CEZAR, Mustafa, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1977, s.35.

ÇAKMAK, B. Yılmaz; ŞAHİN, Murat, *"Selçuklu Portallerinin Günümüz Cephe Elemanı Olarak Kullanılması 'Konya Örneği' ",* s.13.

ÇELEBİ, Ahmed, *İslamda Eğitim ve Öğretim Tarihi,* Çev. Ali Yardım, Damla Yay., İstanbul, 1983, s.108.

ÇELEBİ, Evliya, *Seyehatname*, C. 5, İstanbul, 1970, s.90.

ÇELEBİ, Evliya, *Seyahatname*, Çeviri: Zuhuri Danışman, C: 3, s.201.

DEMİREL, Ömer, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri-Makaleler*, Sivas, 2006, s. 56.

DEMİREL, Ömer, *II. Mahmut Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri,* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Basılmamış Tez, s.13.

DEMİREL, Ömer, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri*, Sivas, 2006, s.13-21.

DEMİREL, Ömer, *"Sivas'ın Timur Tarafından Zaptı ve Yağmalanması"*, Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu Bildirileri (15-17 Mayıs 2003- Sivas),Sivas, 2003, s. 31-38.

DEMİREL, Ömer, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü,* Ankara, 2000, s.69-70.

DENİZLİ, Hikmet, *Sivas Tarihi ve Anıtları*

ERARSLAN, Alev, *Ortaçağ Türk Mimarlığında Eyvan Kullanımında Mekân-işlev İlişkisi*, Megaron, 2012, s.145-146.

ERBEK, Çağlar, *Anadolu Selçuklu Taç Kapıları.*

ERDEM, İlhan, *"Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri"*, 29 Eylül-1 Ekim 2005, Sivas, 2006, s.74.

ESİN, Emel, *"İslam ile Karşılaşılan İlk Türkler",* İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, C.VII, Cüz.3-4, İstanbul, 1979, s.61-62.

EYİCE, Semavi, "*Çeşme",* TDV İslam Ansiklopedisi,C.08, s.277.

GÜL, Muammer; Bayram, Atilla; Hakkoymaz, Oğuzhan, *Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-Politik Yapısı,* s.322-325.

HATTSTEİN, Markus; DELİUS, Peter, *İslam Sanatı ve Mimarisi,* s.372.

MEVDUDİ, *Selçuklular Tarihi*, Çev. Ali Genceli, Hilal Yay., Ankara, 1971, s.33.

HERSEK, C. Mehmet,*Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Sivas Şehri Anıtları*, Doktora Tezi, Ankara, 1993, s. 55.

İPŞİRLİ, Mehmet, *"Anadolu"*, TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA*, C.3, s.128-130.

İPŞİRLİ, Mehmet, *"Havuz"* TDV İslam Ansiklopedisi,C.16, s. 542.

KAHRAMAN, Seyit Ali –DAĞLI, Yücel, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 1-2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

KAHYA, Yegan; TANYELİ, Gülsün; KUZUCULAR, Kani, *Sivas Gök Medresesi Üzerine Yeni Bir Değerlendirme*, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler, Cilt: I, Konya, 2001, s.447.

KAFESLİOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996, s.373.

KAYAOĞLU, İsmet, *İslam Kurumları Tarihi,* C.2, s.49.

KAZICI, Ziya, *Anahtları İle İslam Eğitim Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını, s.46 – 49.

KAZVİNİ, *Asarü'l Bilad*, Beyrut, 1960, s. 221.

KUBAN, Doğan, *100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi,* İstanbul, 1970, s.124.

KUBAN, Doğan, *Mimarlık Kavramları Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kurumsal Sözlüğüne Giriş,* Yem yayın, İstanbul, 2002, s.44.

KUBAN, Doğan*, Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul, 2002, s.203.

KUBAN, Doğan, *Türkiye Sanatı Tarihi,* İstanbul, 1973, s.125.

KURAN, Aptullah,*Anadolu Medreseleri*, C:1, Ankara, 1969, s.1.

MEZ, Adam, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti, İslam'ın Rönesansı,* Çev. Salih Şaban, İnsan Yay., İstanbul 2000, s. 215.

MÜLAYİM, Selçuk, "*Kemer",* TDV İslam Ansiklopedisi, C. 25, 2002, s.252.

MÜLAYİM, Selçuk, "*Kubbe"*,TDV İslam Ansiklopedisi, C. 26, 2002, s.300.

MÜLAYİM, Selçuk, "*Tonoz"*,TDV İslam Ansiklopedisi, C. 41, 2012, s.238-240.

ORMAN, İsmail, *"Medrese"*, İ.A., C:28, Ankara, 2003, s. 338-339.

ÖDEKAN, Ayla, "*Cümle Kapısı",* TDV İslam Ansiklopedisi,1993,C.08, s.115.

ÖGEL, Semra, *Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler*, İstanbul, 1986, s.38-45.

ÖGEL, Semra, *Anadolunun Selçuklu Çehresi,* Akbank Yayınları Kültür Sanat Kitapları: No:58, 1994, s.9.

ÖNEY, Gönü; ÇOBANLI, Zehra, *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*, İstanbul, 2007, s.62.

ÖNGE, Yılmaz, *"Anadoluda Bilinen En Büyük Selçuklu Havuzu",* Ön Asya, C.3, S.25, 1967, s.16.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, *Selçuklu Tarihi,* Sultan Muhammed Tapar Devri, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1990,s.7.

ÖZKAN, Şerife, *Medrese Tabirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebebleri ve Medrese Eğitimi,* Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s.8.

ÖZTUNA, Yılmaz, "*Türkler Ne Zaman Müslüman Oldular"* Tercüman Gazetesi, İstanbul, 6.2., 1987, s.5.

PAKALIN, Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II* , M.E.B. Yay., İstanbul, 1993, s. 436.

SARAÇ, Celal, *Bilim Tarihi,* M.E. Bakanlığı Yayınları 147, Ankara, 1983, s.28.

SIBAİ, Mustafa, *İslam Medeniyetinden Altın Tablolar*, Çev. N. Demircan-M.S. Şimşek, Uysal Kitabevi, Konya, s.137.

SÖNMEZ, Selami, *Anadolu'daki Selçuklular ve Beylikler Dönemi Medreseleri,* Doktora Tezi, Erzurum, 1992,s.117.

SÖZEN, Metin, *Anadolu Medreseleri*, C:1, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbası, İstanbul, 1970, s.2.

SÖZEN, Metin, *Anadolu Medreseleri Selçuklular ve Beylikler Devri*, İ.T.Ü, Mimarlık Fakültesi, C:2, İstanbul, 1972.

SÖZEN, Metin, *Selçuklu Döneminde Sivas,* Sempozyum Bildirileri, 29 Eylül - 1 Ekim 2005, Sivas, 2006, s.26.

ŞİMŞEK, Onur, "*Büyük Selçuklu Mimarisinde Avlu Kimliği"*, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S. 5, 2015, s.456.

TALAS, Asad, *"La Madrasa Nizamiye Et Son Histoiry of the Madrasa"* Paris, 1939, s.26-34-35.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, *Medreselerin Doğuş Zamanları ve İlk zamanaları*, s.272.

TUNCER, O. Cezmi, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar,* Ankara, 1986, s.24.

TUNCER, O. Cezmi, *Kayseri Yedi Selçuklu Taç Kapısında Geometrik Düzen*, s. 109.

TUNCER, O. Cezmi, *Sahip Ata (Gök) Medrese İle İlgili Çalışmalar,* s.131.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve İslam Medeniyeti*, İstanbul, 1980, s.331.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti,* İstanbul, 1969, s.257.

TURAN, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.166.

UNAN, Fahri, *"Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim",* Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi I, Ankara, 2006, s.390.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; NAFİZ, Rıdvan, *Sivas Şehri*, Erzurum, 1992, s.15-140.

YAR, Mine; KÜÇÜK, Celaleddin, *"Sivas Çifte Minareli Medrese Minarelerinin ve Taç Kapısının Restorasyonu"*, Vakıf Restorasyon Yıllığı, 2014, S.8, , s.98.

YETKİN, S. Kemal, *"Çifte Minare"* A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 2-3, Ankara, 1952, s.146.

YILDIZ, H. Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,* İstanbul, 1989, s.70.

YİĞİTER, Elif "*Sivas'taki Anadolu Selçuklu Medreselerinde Restorasyon Çalışmaları (19.-21. Yüzyıl)"*, Yüksek Lisan Tezi, Konya, 2018, s.92.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı	:	Ahmet KUŞAKOĞ
Uyruğu	:	Türkiye (TC)
Doğum Tarihi ve Yeri	:	27 Nisan 1987, Kayseri
Medeni Durumu	:	Evli
Tel	:	+90 538 647 52 67
Email	:	ahmetkusakog@gmail.com
Yazışma Adresi	:	Gesi Cumhuriyet Mahallesi Cevher Sokak No:3/18 Yonca Apartmanı İldem Melikgazi/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	**Kurum**	**Mezuniyet Tarihi**
Yüksek Lisans	Erciyes Üniversitesi	
Lisans	Erciyes Üniversitesi	2010
Lise	Fevzi Çakmak Lisesi	2004

YABANCI DİL

İngilizce